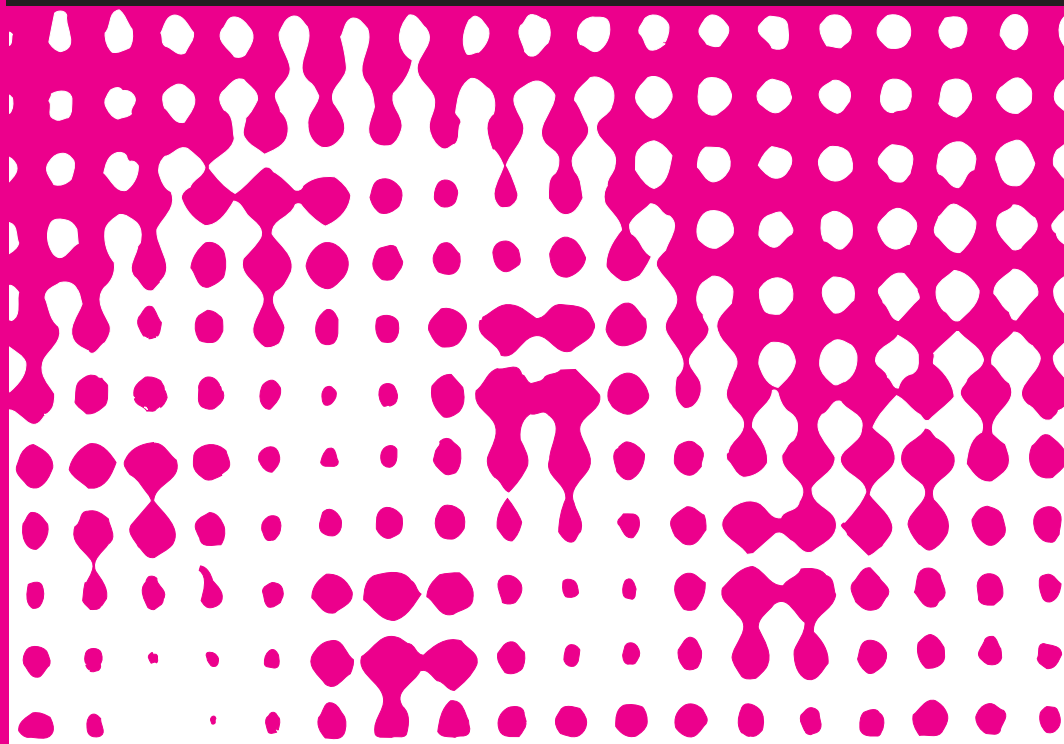


DEMO 2007 GRAFIE 3

revue pro výzkum populačního vývoje



ČLÁNKY – Terezie Štyglerová: Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2006 ● Boris Burcin – Dušan Drbohlav – Tomáš Kučera: Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky ● Jaroslav Kraus: Územní diferenciace plodnosti – geostatistický přístup ● Branislav Šprocha: Plodnosť Rómov na Slovensku

ŠČÍTÁNÍ LIDU ● RECENZE ● ZPRÁVY ● PŘEHLEDY ● BIBLIOGRAFIE

obsah

ČLÁNKY

<i>Terezie Štyglarová: Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2006</i>	153
<i>Boris Burcín – Dušan Drbohlav – Tomáš Kučera: Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky</i>	170
<i>Jaroslav Kraus: Územní diferenciacie plodnosti – geostatistický přístup</i>	182
<i>Branislav Šprocha: Plodnosť Rómov na Slovensku</i>	191

SČÍTÁNÍ LIDU

<i>Pavel Čtrnáct: Evropská unie i Česká republika připravují příští sčítání lidu na rok 2011</i>	202
--	-----

RECENZE

Národní identita a nacionalismus (<i>Eduard Maur</i>)	206
Dějiny obyvatelstva USA (<i>Ludmila Fialová</i>)	207

ZPRÁVY

Z České demografické společnosti – Zemřel ing. Ota Ullmann (28. 7. 1917 – 28. 5. 2007) – Zemřel ing. Drahomír Rýdl (29. 3. 1928 – 1. 6. 2007) – Zemřela ing. Zdenka Kuchařová (15. 10. 1936 – 3. 6. 2007) – Čtyřicet let od vydání prvního sborníku Historická demografie	209
--	-----

PŘEHLEDY

Pohyb obyvatelstva v České republice ve městech nad 20 tisíc v roce 2006 – Pohyb obyvatelstva v České republice podle krajů a okresů v roce 2006 – Střední délka života novorozence – muži, ženy, vybrané země – Střední délka života ve věku 65 let – muži, ženy, vybrané země	216
---	-----

BIBLIOGRAFIE	225
--------------------	-----

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

contents

ARTICLES

<i>Terezie Kretschmerová: Population Development of the Czech Republic in 2006</i>	153
<i>Boris Burcin – Dušan Drbohlav – Tomáš Kučera: The Concept of Replacement Migration and its Application in the Czech Republic</i>	170
<i>Jaroslav Kraus: Regional Differences in Fertility Rates – A Geostatistical Approach</i>	182
<i>Branislav Šprocha: The Fertility Rate among the Roma in Slovakia</i>	191

POPULATION CENSUS

<i>Pavel Čtrnáct: The European Union and the Czech Republic are Preparing the Next Population Census in 2011</i>	202
--	-----

BOOKS AND PUBLICATIONS

National Identity and Nationalism (<i>Eduard Maur</i>)	206
The History of the Population of the United States (<i>Ludmila Fialová</i>)	207

REPORT – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

*DEMOGRAFIE

© Český statistický úřad 2007

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., Ing. Miroslav Šimek, Ing. Josef Škrabal.

Vychází čtyřikrát ročně. Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Adresa redakce: Praha 10 – Strašnice, Na padesátém 81, PSČ 100 82, telefon: 274 052 834, e-mail: vera.hruskova@czso.cz

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštěpný závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 48 Kč, roční předplatné 192 Kč + poštovné.
Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 3/2007, ročník 49. Rukopis předán tiskárně 29. 6. 2007. Toto číslo vyšlo v srpnu 2007.

VÝVOJ OBYVATELSTVA V ČESKÉ REPUBLICĚ V ROCE 2006

TEREZIE ŠTYGLEROVÁ

Population Development of the Czech Republic in 2006

The article describes the demographic situation in the Czech Republic in 2006 and evaluates it in the context of development since 1995. From the second half of the 1990s population development has occurred at a more fluid pace, the changes are not occurring as fast as they were in the first half of the 1990s. The article analyses changes in the fertility rate and its structure by the family status of women and by birth order, the decrease in the interest in marrying, and the postponement of the start of marriage and family life to a later age, the improvement of mortality and the contribution of the change in mortality by causes of death to this improvement. Divorce and abortion rates are also evaluated, along with the growing significance of international migration, ensuring population growth. The analysis is based on data processed by the Czech Statistical Office.

Demografie, 2007, 49: 153–169

Populační vývoj v roce 2006 byl především ve znamení kladného přirozeného přírůstku. Ten byl zaznamenán poprvé od roku 1993, naposledy tedy před třinácti lety. Převaha živě narozených nad zemřelými, ke které přispěla jak zvýšená porodnost, tak rovněž nižší počet zemřelých osob, nebyla ale příliš velká. Přirozenou měnou vloni přibylo celkem 1,4 tis. obyvatel, zatímco úbytky registrované v letech 1994–2005 se pohybovaly mezi 5,7 (rok 2005) a 22,3 tis. (rok 1996).

Saldo zahraniční migrace, které po období populační ztráty z let 1994–2002 již čtyři roky vytváří početní růst populace České republiky, dosáhlo v roce 2006 hodnoty 34,7 tis. osob. Celkový přírůstek obyvatel tedy činil 36,1 tis. a byl tak nejvyšší od roku 1980 (včetně). Ke zvýšení počtu obyvatel i v loňském roce nejvíce přispěla imigrace občanů Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu.

Počty sňatků a rozvodů se v roce 2006 ve srovnání s předchozím rokem mírně zvýšily (o 1,0 tis., resp. o 127) a vedly tak i k vzestupu souhrnných ukazatelů sňatečnosti a rozvodovosti. Úroveň rozvodovosti byla dokonce druhá nejvyšší v historii – těsně se přiblížila maximu z roku 2004. Při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z těchto let by tak rozvodem končilo 49 % manželství.

Počet narozených, stejně jako úhrnná plodnost, pokračovaly také v roce 2006 ve svém vzestupu, i když počet živě narozených dětí se zvýšil o něco méně výrazněji, než tomu bylo v předchozích letech: mezi roky 2003 a 2004 došlo k meziročnímu nárůstu téměř o 4,0 tis.,

mezi roky 2004 a 2005 o 4,6 tis. a mezi roky 2005 a 2006 „pouze“ o 3,6 tis. Nicméně úhrnná plodnost překročila v loňském roce hranici 1,3 dítěte připadajícího na jednu ženu reprodukčního věku a dostala se tak z kategorie „nejnižší z nízkých“ (lowest-low fertility). Dále pokračoval růst průměrného věku žen při zakládání rodiny a také podílu dětí rodících se mimo manželství. Nevdaným ženám se narodila již jedna třetina všech živě narozených dětí v loňském roce.

Úhrnný počet potratů přestal klesat, počet interrupcí a úhrnná indukovaná potratovost se však i nadále snížily. Na stagnaci počtu potratů na úrovni čtyřiceti tisíc se tak podílel vzestup počtu samovolných potratů. Důvodem je zřejmě jak celkově vyšší počet těhotenství související se zvýšením porodnosti, tak také vazba na posun plodnosti do pozdějšího věku, ve kterém je intenzita spontánní potratovosti vyšší.

V průběhu roku 2006 zemřelo 104,4 tis. osob, což bylo o 3,5 tis. méně než v roce předchozím. Pozitivní vývoj nastal i v případě naděje dožití při narození, která se u obou pohlaví zvýšila o 0,6 roku. Ještě o jednu desetinu promilového bodu se snížila kojenecká úmrtnost, která pro rok 2006 činila 3,3 promile.

Počet obyvatel a jeho složení podle věku a rodinného stavu

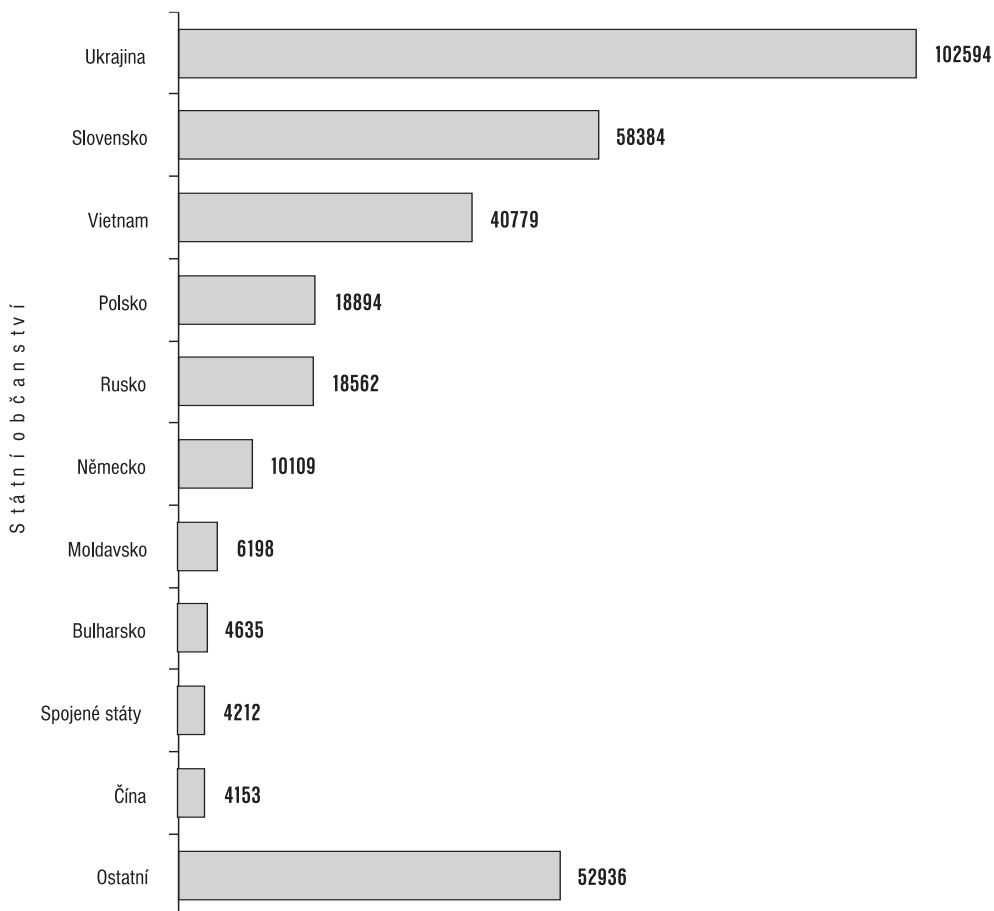
Prvním rokem, kdy byl po devíti letech populačního úbytku zaznamenán celkový přírůstek obyvatelstva, byl rok 2003. Počet obyvatel České republiky se zvyšoval i v následujících letech, ale s výjimkou roku 2006 byla příčinou početního růstu výhradně imigrace cizinců. V roce 2006 kladných hodnot dosáhl také přírůstek obyvatel přirozenou měnou.

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva, 1995–2006 (Population change, 1995–2006)

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Absolutní počty							
Živě narození	96097	90910	90715	92786	93685	97664	102211	105831
Zemřelí	117913	109001	107755	108243	111288	107177	107938	104441
z toho do 1 roku věku	740	373	360	385	365	366	347	352
Sňatky	54956	55321	52374	52732	48943	51447	51829	52860
Rozvody	31135	29704	31586	31758	32824	33060	31288	31415
Potraty celkem	61590	47370	45057	43743	42304	41324	40023	39959
z toho interrupce	49531	34623	32528	31142	29298	27574	26453	25352
Přistěhovalí	10540	7802	12918	44679	60015	53453	60294	68183
Vystěhovalí	541	1263	21469	32389	34226	34818	24065	33463
Přirozený přírůstek	-21816	-18091	-17040	-15457	-17603	-9513	-5727	1390
Přírůstek stěhováním	9999	6539	-8551	12290	25789	18635	36229	34720
Celkový přírůstek	-11817	-11552	-25591	-3167	8186	9122	30502	36110
Počet obyvatel (k 1. 7.)	10330759	10272503	10287482	10189423	10201651	10206923	10234092	10266646
	Na 1000 obyvatel							
Živě narození	9,3	8,8	8,8	9,1	9,2	9,6	10,0	10,3
Zemřelí	11,4	10,6	10,5	10,6	10,9	10,5	10,5	10,2
Sňatky	5,3	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0	5,1	5,1
Rozvody	3,0	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2	3,1	3,1
Potraty celkem	6,0	4,6	4,4	4,3	4,1	4,0	3,9	3,9
z toho interrupce	4,8	3,4	3,2	3,1	2,9	2,7	2,6	2,5
Přistěhovalí	1,0	0,8	1,3	4,4	5,9	5,2	5,9	6,6
Vystěhovalí	0,1	0,1	2,1	3,2	3,4	3,4	2,4	3,3
Přirozený přírůstek	-2,1	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7	-0,9	-0,6	0,1
Přírůstek stěhováním	1,0	0,6	-0,8	1,2	2,5	1,8	3,5	3,4
Celkový přírůstek	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8	0,9	3,0	3,5

Celkový počet cizinců žijících legálně na území republiky (na základě trvalého nebo dlouhodobého pobytu) činil podle údajů Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR ke konci loňského roku 321,5 tis. Tito cizinci tak představovali 3,1 % populace České republiky.

Graf. 1 Počty cizinců podle státního občanství (10 nejčastěji zastoupených), k 31. 12. 2006 [Foreigners by citizenship (10 most frequent), 31 Dec 2006]



I když se počty narozených dětí od minima z roku 1999 mírně zvyšovaly, počet a podíl dětí do věku 15 let se dále snižoval. Současné zastoupení dětí ve věku 0–14 let na úrovni 14,4 % je tak již téměř o sedm procentních bodů nižší než v roce 1990 a o čtyři body nižší než v roce 1995. Podíl obyvatel ve věku 0–14 let a obyvatel starších 65 let se tak postupně vyrovnával a v loňském roce došlo poprvé k převýšení (byť jen nepatrnému) skupiny 65 a víceletých nad dětmi do věku 15 let. Věkovou hranici 65 let začaly dosahovat osoby z prvních silných válečných ročníků (1940 a 1941), takže po letech pomalého růstu a následné stagnaci začátkem nového století dochází k vzestupu zastoupení této složky populace. S překračováním této věkové hranice dalšími osobami z nadprůměrně početných ročníků ze 40. let 20. století začne její význam narůstat mnohem výrazněji. Osob ve věku 15–64 let přibýlo i v roce 2006, i když

Tab. 2 Charakteristiky věkového složení, 1995–2006 (k 31. 12.) [Age distribution characteristics, 1995–2006 (31 Dec)]

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Počet osob (v tis.)							
Celkem	10321	10267	10206	10203	10211	10221	10251	10287
0–14	1893	1664	1622	1590	1554	1527	1501	1480
15–64	7056	7179	7170	7196	7234	7259	7293	7325
65+	1372	1423	1415	1418	1423	1435	1456	1482
80+	277	250	260	277	293	308	322	336
	Sožení (v %)							
0–14	18,3	16,2	15,9	15,6	15,2	15,0	14,6	14,4
15–64	68,4	69,9	70,2	70,5	70,9	71,0	71,2	71,2
65+	13,3	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0	14,2	14,4
80+	2,7	2,4	2,6	2,7	2,9	3,0	3,1	3,3
	Syntetické ukazatele							
Index stáří ¹⁾	72,5	85,5	87,2	89,2	91,6	94,0	97,0	100,2
Index ekonomického zatížení ²⁾	46,3	43,0	42,3	41,8	41,2	40,8	40,6	40,4
Průměrný věk	37,3	38,8	39,0	39,3	39,5	39,8	40,0	40,2
Věkový medián	36,4	37,6	37,9	38,2	38,5	38,7	38,9	39,1

Pozn.: ¹⁾ Počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0–14 let.

²⁾ Počet dětí ve věku 0–14 let a osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15–64 let.

relativně méně než osob starších 65 let. Spolu s poklesem počtu dětí to znamenalo jen velmi mírné meziroční zvýšení zatíženosti ekonomicky aktivního obyvatelstva.

Věkové složení cizinců pobývajících na území ČR se podstatně liší od složení „domácí“ populace. Silněji jsou zastoupeni muži – tvoří 60,0 % všech cizinců, zatímco v celém obyvatelstvu 48,9 %. Výraznější skupinu také představují mladší věkové skupiny (20–39 let), což souvisí s převažujícím ekonomickým motivem jejich příchodu do ČR. Podstatně méně je naopak dětí a obecně také osob ve vyšším věku. Výjimku v relativním zastoupení dětí (z nejméně zastoupených skupin cizinců) představují Vietnamci (21,0 % v roce 2005) a také Rusové (13,0 %). Osob v poproduktivním věku je více mezi Bulhary (14,7 %), Němci (11,4 %) a občany Spojených států (10,9 %).

Posouváním uzavření manželství do pozdějšího věku či jeho odmítáním a nahrazením nezezaným soužitím (příp. „odděleným soužitím“), vzestupem rozvodovosti, snížením úrovně sňatečnosti rozvedených a zlepšením úmrtnosti, doznala významných změn i struktura obyvatelstva podle rodinného stavu. Podíl osob (ve věku nad 15 let) žijících v manželství stále převyšuje padesát procent, u žen ale již jen těsně – 50,4 %; u mužů pak 53,8 % (rok 2006). Pokles zastoupení ženatých a vdaných osob v populaci nastal z převážné části na úkor vzestupu svobodných, zvýšil se však i podíl rozvedených. Svobodných byla v roce 2006 třetina mužské populace, mezi ženami jich nikdy nevdaných bylo 23,5 %. Rozvedených mužů i žen je více než deset procent. Narozdíl od svobodných je v případě rozvedených osob jejich procento mírně vyšší mezi ženami: 10,1 % mužů, 12,0 % žen v roce 2006. Mezi ovdovělými, vlivem o něco výraznějšího zlepšení úmrtnosti u mužů, došlo k mírnému poklesu jejich podílu u žen. V zastoupení ovdovělých existuje největší rozdíl mezi oběma pohlavími: 2,8 % mužů vs. 14,0 % žen (rok 2006).

Sňatečnost

V druhé polovině 90. let roční počty uzavíraných sňatků kolísaly kolem hodnoty padesáti pěti tisíc, v novém století nastalo další mírné snížení, zhruba o dva až tři tisíce. V roce 2003 byl navíc zaznamenán historický rekord, když bylo uzavřeno méně než padesát tisíc sňatků. V následujících letech se roční počty uzavřených manželství nad tuto hranici opět vrátily.

Tab. 3 Složení obyvatel podle pohlaví, rodinného stavu a věkových skupin (v %), 1995, 2005 a 2006 (k 31. 12.) [Population distribution by sex, marital status and age groups (%), 1995, 2005 and 2006 (31 Dec)]

Věková skupina	1995	2005	2006	1995	2005	2006	1995	2005	2006	1995	2005	2006
	svobodní			ženať			rozvedení			ovdověí		
20-24	77,6	96,3	96,8	21,3	3,5	3,0	1,2	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0
25-29	34,6	71,3	73,9	59,4	26,0	23,7	6,0	2,7	2,4	0,0	0,0	0,0
30-34	17,6	36,8	39,7	73,2	54,2	51,8	9,1	8,9	8,4	0,1	0,1	0,1
35-39	12,4	18,9	20,2	76,4	65,4	64,2	11,0	15,5	15,3	0,3	0,2	0,2
40-44	9,6	13,1	13,5	77,4	68,6	67,5	12,5	17,9	18,6	0,5	0,4	0,4
45-49	7,2	10,5	10,8	79,2	70,4	69,4	12,6	18,4	19,0	1,0	0,8	0,7
50-54	5,7	8,2	8,5	81,5	73,2	72,2	11,2	17,2	17,9	1,6	1,4	1,4
55-59	4,8	6,0	6,3	83,6	76,9	76,0	8,8	14,5	15,2	2,8	2,6	2,5
60-64	4,2	4,5	4,6	84,1	80,1	79,4	6,8	11,2	11,8	4,9	4,2	4,2
65-69	3,8	3,7	3,7	82,0	81,5	81,2	5,6	7,8	8,3	8,6	7,0	6,8
70-74	3,8	3,1	3,1	77,7	79,7	79,8	4,5	5,8	6,0	14,0	11,4	11,1
75-79	3,5	2,8	2,7	71,4	74,1	74,7	3,8	4,5	4,5	21,4	18,6	18,1
80-84	3,0	3,0	2,8	61,4	65,0	65,6	2,7	3,5	3,6	32,9	28,6	28,1
85+	4,0	2,7	2,8	44,7	51,2	52,9	1,7	2,2	1,9	49,6	43,9	42,4
	svobodné			vdané			rozvedené			ovdovělé		
20-24	54,0	88,5	89,7	43,2	10,8	9,6	2,7	0,7	0,6	0,1	0,0	0,0
25-29	15,7	51,2	54,4	75,0	43,6	40,8	8,8	5,1	4,7	0,4	0,2	0,1
30-34	7,1	20,3	22,9	80,7	66,1	64,3	11,4	13,0	12,3	0,8	0,5	0,5
35-39	4,7	8,8	9,8	80,5	70,7	69,5	13,2	19,4	19,6	1,6	1,1	1,1
40-44	3,7	5,5	5,8	78,8	71,6	70,4	14,7	20,8	21,8	2,7	2,1	2,0
45-49	3,3	4,1	4,3	77,5	72,1	71,3	14,3	20,0	20,8	4,9	3,8	3,6
50-54	3,0	3,4	3,5	75,4	71,5	71,0	12,7	18,6	19,2	8,8	6,5	6,3
55-59	2,7	3,0	3,0	71,2	69,7	69,4	10,1	15,8	16,5	15,9	11,5	11,1
60-64	2,5	2,7	2,7	62,5	64,5	64,7	8,9	13,1	13,7	26,0	19,7	18,8
65-69	2,9	2,4	2,4	49,7	55,8	56,1	8,0	10,0	10,4	39,4	31,9	31,0
70-74	3,5	2,2	2,2	34,9	42,8	43,6	7,0	8,5	8,6	54,7	46,5	45,6
75-79	3,6	2,5	2,4	21,7	28,0	29,0	5,5	7,5	7,6	69,1	62,0	61,0
80-84	4,1	3,0	2,8	11,8	15,3	15,9	4,2	6,6	6,7	79,9	75,2	74,5
85+	5,4	3,2	3,0	5,7	7,2	8,0	2,8	4,6	4,7	86,1	85,1	84,3

Počet sňatků registrovaných v loňském roce (52,9 tis.) byl sice nejvyšší za posledních šest let, nicméně ve věku vysoké úrovně sňatečnosti jsou stále muži a ženy narozené v letech zvýšené porodnosti kolem poloviny 70. let.

Posun uzavírání manželství do pozdějšího věku a úplné odmítání sňatku částí populace vedly k výraznému snížení podílu osob vstupujících do manželství. Podle tabulek sňatečnosti pro rok 2006 by do věku 50 let zůstalo svobodných 37,1 % mužů a 30,3 % žen. Mezi dvěma posledními roky to znamená mírné zvýšení intenzity sňatečnosti (výrazněji u žen), ale ve srovnání s rokem 1995, tedy již po strmém poklesu v první polovině devadesátých let minulého století, vstupuje do prvního manželství o deset procent osob méně. V loňském roce se dále zvýšil průměrný věk snoubenců při prvním sňatku (o 0,2-0,3 roku oproti roku 2005), který tak roste nepřetržitě od roku 1990.

I když k meziročnímu vzestupu počtu sňatků přispělo zejména zvýšení počtu nově uzavřených manželství svobodnými, mírně vzrostl i počet sňatků vyšších pořadí a úroveň sňatečnosti rozvedených osob. V roce 2006 další sňatek uzavřelo 44,3 % rozvedených mužů a 43,1 % žen.

Podíl manželství vzájemně svobodných snoubenců na celkovém počtu sňatků je již několik let stabilizovaný na úrovni okolo 64–65 % (v roce 2006 absolutně 34,2 tis., relativně 64,7 %),

Tab. 4 Ukazatele tabulek sňatečnosti, 1995-2006 (Nuptiality tables indicators, 1995-2006)

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Podíl svobodných ve věku	muži							
30	40,6	51,8	55,8	57,9	62,8	63,3	64,7	66,2
35	32,1	38,8	42,5	43,3	47,5	47,1	48,1	48,8
40	29,1	33,7	37,2	37,4	41,4	40,4	41,6	41,4
45	27,6	31,6	35,1	35,0	38,7	37,8	38,5	38,6
50	26,8	30,5	34,0	33,8	37,5	36,4	37,2	37,1
Prvosňatečnost (v %)	73,2	69,5	66,0	66,2	62,5	63,6	62,8	62,9
Průměrný věk při 1. sňatku	26,7	28,8	29,2	29,7	30,2	30,5	30,7	31,0
Podíl svobodných ve věku	ženy							
30	29,1	38,2	41,2	42,7	47,2	47,3	48,7	49,3
35	23,8	30,7	32,7	33,3	37,4	36,4	37,1	37,3
40	21,7	27,7	29,6	29,8	33,9	32,9	33,1	33,1
45	20,7	26,4	28,3	28,3	32,2	31,1	31,8	31,3
50	20,1	25,6	27,5	27,6	31,3	30,2	30,9	30,3
Prvosňatečnost (v %)	79,9	74,4	72,5	72,4	68,7	69,8	69,1	69,7
Průměrný věk při 1. sňatku	24,6	26,4	26,9	27,2	27,7	28,0	28,1	28,4

když počátkem 90. let byl zhruba o pět procentních bodů vyšší. Druhé nejčtenější jsou sňatky, kdy jsou oba snoubenci rozvedení (14,1 % v roce 2006), dále pak uzavřená manželství rozvedeným mužem a svobodnou ženou (10,0 %) a opačná situace (9,1 %). Sňatky ovdovělých osob (s partnerem jakéhokoliv rodinného stavu) jsou ojedinělé.

Mezi loňskými snoubeneckými páry ze 69,3 % převládaly páry, kdy byl muž starší, v 10,0 % byli oba snoubenci stejně staří. V čase ale postupně mírně narůstal podíl sňatků, kdy byla starší žena (20,7 % v roce 2006, 16,9 % v roce 1995). Sňatky, kdy jsou muž a žena stejného věku, spolu se sňatky, kdy věk ženicha je o jeden až tři roky vyšší než nevěsty, jsou nejčastější. Průměrný věkový rozdíl snoubenců stagnuje na úrovni tří let.

Pro sňatkové chování české populace je typické také to, že z více než poloviny (z 57,5 % v roce 2006) dochází k uzavírání manželství mezi snoubenci, kteří mají stejný stupeň nejvyššího dosaženého vzdělání. Sňatky, kdy je rozdíl v nejvyšším dosaženém stupni vzdělání extrémní, se vyskytují zřídka.

Podíl sňatků, kdy byl alespoň jeden ze snoubenců cizinec, se od poloviny devadesátých let sice zvýšil, avšak dále není znatelný jednoznačně rostoucí trend. Tato uzavřená manželství představovala v novém století necelou desetinu všech sňatků daného roku. Častější jsou sňatky mužů-cizinců s ženou s českým státním občanstvím, a to zhruba 1,5krát oproti sňatkům „českých“ mužů s ženou-cizinkou. Manželství, kdy byli oba snoubenci cizinci bylo u nás ve sledovaných letech ročně uzavřeno několik desítek. Nejvíce sňatků v roce 2006, kdy si cizinec bral ženu s českým státním občanstvím, tvořily sňatky Slováků a Češky – 24,0 %, z 9,4 % se jednalo o sňatky Němce a Češky, ze 6,0 % o sňatky občana Spojeného království a Češky a z 5,6 % občana Vietnamu a Češky. V případě uzavření manželství, kdy české občanství měl muž, byly nepočetnější skupinou sňatky, kdy žena měla slovenské – 40,5 % těchto případů či ukrajinské státní občanství – 23,3 % případů.

Rozvodovost

I když se mezi roky 2005 a 2006 počet rozvodů zvýšil pouze o 127, spolu s nižšími počty sňatků uzavřených v předchozích letech to znamenalo vzestup úhrnné rozvodovosti opět na hladinu čtyřiceti devíti procent. Dosavadní nejvyšší hodnota (z roku 2004) sice překonána nebyla, poklesem v roce 2005 na 47,3 % manželství končících rozvodem tak ale nezačalo snižování velmi vysoké intenzity rozvodovosti. Půjde spíše o ustálení její úrovně okolo pade-

Tab. 5 Vybrané ukazatele rozvodovosti, 1995–2006 (Selected divorce rate indicators, 1995–2006)

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Úhrnná rozvodovost	0,38	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49	0,47	0,49
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,50	11,00	11,30	11,50	11,80	11,90	12,20	12,00
Podíl rozvodů z ukončených řízení (v %)	80,3	85,00	86,10	86,6	86,90	87,20	87,60	88,00
Rozvody manželství bez nezletilých dětí	9027	10637	11037	11346	12119	12255	12078	12412
Rozvody manželství s nezletilými dětmi	22108	19067	20549	20412	20705	20805	19210	19003
Celkový počet nezletilých dětí v rozvedených manželstvích	32792	28215	30385	30260	30927	31008	28732	28117

Tab. 6 Rozvodovost podle délky trvání manželství, 1995–2006 (Divorce rates by duration of marriage, 1995–2006)

Délka trvání manželství (roky)	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
0	0,41	.	0,28	0,31	0,38	0,37	0,36	0,30
1	1,90	2,33	2,10	2,05	2,17	2,16	1,94	2,17
2	2,49	2,88	2,89	2,74	2,83	2,81	2,63	2,79
3	2,51	3,21	3,12	3,12	3,13	3,02	2,84	2,83
4	2,34	3,00	2,97	3,04	3,02	3,00	2,88	3,03
5	2,13	2,66	2,82	3,02	2,97	3,06	2,96	3,02
6	1,99	2,44	2,75	2,62	2,83	2,87	2,63	2,88
7	1,74	2,29	2,50	2,48	2,63	2,60	2,50	2,61
8	1,66	2,14	2,38	2,27	2,24	2,50	2,29	2,31
9	1,45	1,98	2,07	2,16	2,10	2,30	2,08	2,32
10–14	1,08	1,49	1,68	1,73	1,82	1,88	1,80	1,81
15–19	0,70	0,96	1,10	1,18	1,27	1,33	1,33	1,32
20–24	0,50	0,65	0,73	0,76	0,86	0,91	0,89	0,92
25+	0,24	0,29	0,32	0,34	0,38	0,38	0,41	0,41

sáti procent. Průměrná délka trvání manželství do jeho ukončení rozvodem se mezitím změnila jen mírně – z 12,2 na 12,0 roku. Zdá se, že výše i tohoto ukazatele se stabilizuje.

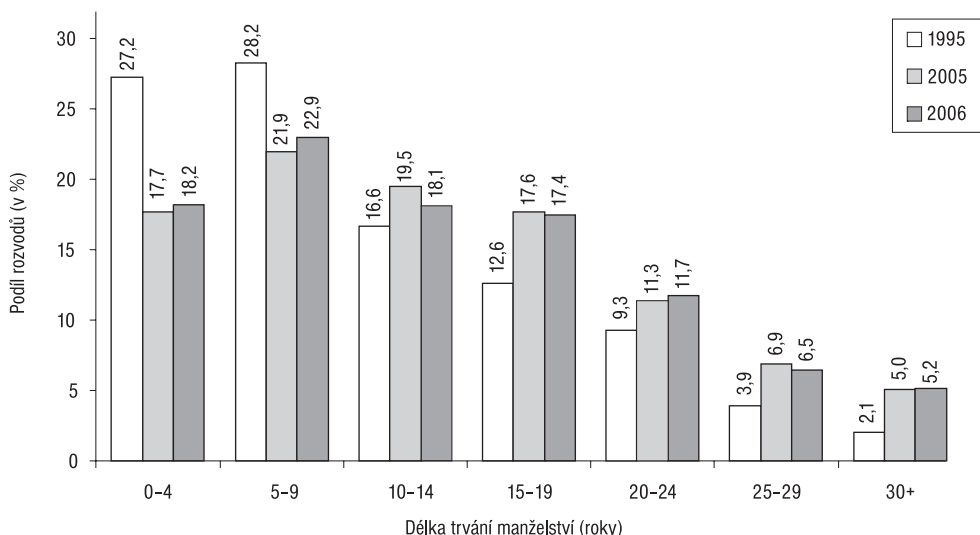
Maximální intenzita rozvodovosti se pomalu posouvá směrem k delší době uplynulé od sňatku. V loňském roce byla nejvyšší rozvodovost dosažena po 4–6 letech trvání manželství, v roce 1995 po 2–4 letech, kdy ale byla v průměru o více než dvacet procent nižší. Kromě rozvodovosti do jednoho roku od sňatku se mezi roky 1995 a 2006 její úroveň zvýšila ve všech délkách trvání manželství, přičemž nejvýrazněji po deseti letech uplynulých od uzavření sňatku.

V roce 2006 dále vzrostl podíl rozvodů jako výsledku rozvodového řízení – již 88,0 % podaných návrhů bylo vyřízeno kladně. V roce 1995 to bylo 80,3 %, v roce 1990 ještě o tři procentní body méně. Co se však příliš nemění, je podíl žádostí o rozvod, jejichž navrhovatelkami jsou ženy. Pohybuje se okolo dvou třetin. I procento opakovaných rozvodů je v zásadě stabilní – více než jedenkrát se rozvádí přibližně pětina mužů i žen.

Zato složení po přepočtu struktury rozvodů podle délky trvání manželství se změnilo, a to ve směru snížení podílu rozvodů v krátké době uplynulé od sňatku: zatímco v roce 1995 se 27,2 % manželství rozvádělo do pěti let od svého vzniku (začátkem 90. let to bylo ještě více), do roku 2006 se tento podíl snížil na 18,2 %. Naopak výrazně se zvýšilo zastoupení rozvodů po dlouhé době uplynulé od sňatku. Podíl rozvodů manželství po 25–29 dokončených letech právního trvání manželství narostl za stejné období 1,6krát, podíl rozvodů po více než 30 letech od sňatku dokonce 2,5krát.

Od 2. poloviny 90. let klesá podíl rozvodů manželství s nezletilými dětmi (60,5 % v roce 2006, 71,0 % v roce 1995), absolutně to však každoročně znamená legislativní rozpad okolo dvaceti tisíc rodin s dětmi (s výjimkou roku 1999, kdy to bylo 14 tis.). V roce 2006 přišlo rozvodem o úplnou rodinu více než 28 tis. nezletilých dětí.

Graf 2 Rozvody podle doby uplynulé od sňatku (v %), 1995, 2005 a 2006 [Divorces by duration of marriage (%), 1995, 2005 a 2006]



Statistika rozvodů podle příčin rozvratu postupně ztrácí svou vypovídací schopnost – narůstá totiž podíl kategorie „ostatní příčiny“. Ostatní důvody dnes již představují více než čtvrtinu všech příčin rozpadu manželství, když na přelomu osmdesátých a devadesátých let byl jejich podíl nižší než deset procent. Zvýšilo se také (na straně muže i ženy) relativní zastoupení důvodu „rozdíl povah, názorů a zájmů“, který byl v roce 2006 na straně muže uveden v 54,6 % případů, na straně ženy v 52,8 %. Naopak zbývající, konkrétněji formulované příčiny (neuvážený sňatek, alkoholismus, nevěra, nezájem o rodinu, zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin, zdravotní a sexuální důvody) se relativně snížily. Podíl poslední možné kategorie „soud nezjistil zavinění“ se také zmenšil.

Porodnost

Vývoj porodnosti v roce 2006 plně zapadl do kontextu vývoje posledních několika málo let, kdy dochází k pozvolnému zvyšování počtů narozených dětí i úhrnné plodnosti. Roční počet narozených dětí byl již dva roky po sobě vyšší než sto tisíc, přičemž tento počet byl naposled překročen v roce 1994. Tehdy se živě narodilo celkem 106,6 tis. dětí, což bylo o 748 více než v loňském roce, ale o 4,4 tis. více než v roce 2005. Vyšší v roce 1994 byla i úhrnná plodnost – na jednu ženu reprodukčního věku připadalo průměrně 1,44 dítěte, zatímco v roce 2006 pouze 1,33 (1,28 v roce 2005). Průměrný věk matek při narození prvního dítěte se v loňském roce opětovně zvýšil, na 26,9 roku, a věk maximální intenzity plodnosti prvního pořadí se posunul do věku 27–28 roku. Ještě v polovině 90. let nejvyšší plodnost vykazovaly 20–21leté ženy.

Od roku 2002, od kterého dochází ke znatelnějšímu vzestupu porodnosti a plodnosti, se zvýšila plodnost všech pořadí (resp. do 4+), nejvýrazněji však prvního pořadí. Nejvíce tak rostla pravděpodobnost narození prvního dítěte. Význam předpokladu, že když žena má již jedno dítě, je relativně velká šance, že bude mít i druhé, se tak v posledních pěti letech statisticky o něco snížil. Pravděpodobnost narození druhého dítěte je ale stále ještě vyšší než pravděpodobnost narození dítěte pro ženu bezdětnou. Z hlediska zvyšování plodnosti směřující k úrovni dvou dětí narozených jedné ženě je tak stále nejdůležitější, aby mladí lidé svou reprodukci zahájili. Průměrný interval mezi narozením prvního a druhého dítěte (v nynějším manželství) se během

Tab. 7 Ukazatele plodnosti, 1995–2006 (Fertility indicators, 1995–2006)

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Úhrnná plodnost	1,28	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23	1,28	1,33
Úhrnná plodnost 1. pořadí	0,56	0,54	0,54	0,56	0,57	0,60	0,63	0,66
Úhrnná plodnost 2. pořadí	0,51	0,43	0,43	0,43	0,43	0,44	0,46	0,48
Úhrnná plodnost 3. a vyššího pořadí	0,21	0,18	0,18	0,18	0,18	0,19	0,19	0,19
Pravděpodobnost narození 1. dítěte	0,56	0,54	0,54	0,56	0,57	0,60	0,63	0,66
Pravděpodobnost narození 2. dítěte	0,92	0,79	0,80	0,77	0,76	0,73	0,74	0,72
Pravděpodobnost narození 3. dítěte	0,28	0,29	0,29	0,30	0,29	0,29	0,28	0,28
Průměrný věk matek	25,8	27,2	27,5	27,8	28,1	28,3	28,6	28,9
Průměrný věk matek při narození 1. dítěte	23,3	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3	26,6	26,9
Průměrný věk matek při narození 2. dítěte	26,4	28,1	28,4	28,7	29,0	29,3	29,6	29,9
Průměrný věk matek při narození 3. a dalšího dítěte	30,6	31,7	32,0	32,3	32,4	33,6	32,8	33,0
Předmanželské koncepce (v %)	50,8	41,6	39,5	37,6	33,6	32,2	31,7	30,1
Čistá míra reprodukce	0,61	0,55	0,55	0,56	0,57	0,59	0,62	0,64

první poloviny 90. let o něco zvýšil, v dalších letech v zásadě stagnuje na úrovni okolo 3,8–3,9 roku¹⁾. Otázkou tak je, zda u většiny žen dojde k celkovému posunu věkového rozpětí reprodukce či zda věk při narození druhého (či dalšího dítěte) nebude vlivem posouvání zahájení rodinného života již pro ně vysoký a budou častěji „spokojeny“ pouze s jedním dítětem.

Tab. 8 Živě narozené děti podle legitimacy a pořadí, 1995–2006 (Live births by legitimacy and birth order, 1995–2006)

Pořadí	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Živě narození v manželství							
1. pořadí	35877	32209	30873	30919	29282	29615	29962	30287
2. pořadí	33606	29127	29026	28621	28262	28672	30079	30237
3. pořadí	8333	7067	7002	7125	6964	7069	7296	7573
4.+ pořadí	3334	2715	2538	2662	2464	2469	2465	2475
Celkem	81150	71118	69439	69327	66972	67825	69802	70572
	složení (v %)							
1. pořadí	44,2	45,3	44,4	44,6	43,7	43,7	42,9	42,9
2. pořadí	41,4	41,0	41,8	41,3	42,2	42,3	43,1	42,9
3. pořadí	10,3	9,9	10,1	10,3	10,4	10,4	10,5	10,7
4.+ pořadí	4,1	3,8	3,7	3,8	3,7	3,6	3,5	3,5
Celkem ze všech dětí	84,4	78,2	76,5	74,7	71,5	69,4	68,3	66,7
	Živě narození mimo manželství							
1. pořadí	8645	11695	12464	13826	16081	18451	19968	21536
2. pořadí	3420	4746	5190	5826	6561	6997	7914	8801
3. pořadí	1701	2076	2242	2406	2597	2793	2975	3139
4.+ pořadí	1181	1275	1380	1401	1474	1598	1552	1783
Celkem	14947	19792	21276	23459	26713	29839	32409	35259
	složení (v %)							
1. pořadí	57,8	59,1	58,6	58,9	60,2	61,8	61,6	61,1
2. pořadí	22,9	24,0	24,4	24,8	24,6	23,4	24,4	25,0
3. pořadí	11,4	10,5	10,5	10,3	9,7	9,4	9,2	8,9
4.+ pořadí	7,9	6,4	6,5	6,0	5,5	5,4	4,8	5,1
Celkem ze všech dětí	15,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7	33,3

¹⁾ Vypočteno z redukovanych měr manželské plodnosti druhého pořadí.

Tab. 9 Plodnost žen podle věku a rodinného stavu (na 1000 žen), 1995, 2005 a 2006 [Fertility rates by age and marital status (per 1,000 women), 1995, 2005 and 2006]

Věk ženy	Všechny ženy			Svobodné ženy			Vdané ženy		
	1995	2005	2006	1995	2005	2006	1995	2005	2006
20	85,3	33,4	32,9	20,0	24,4	25,2	280,7	295,6	285,6
21	102,3	39,8	39,3	22,5	26,0	27,5	230,7	242,0	241,2
22	109,4	47,1	44,0	23,2	28,1	27,0	196,3	212,1	209,9
23	110,7	54,5	53,1	25,6	28,7	29,7	169,6	194,1	198,4
24	107,4	66,8	63,5	24,9	30,1	31,4	148,7	192,4	190,4
25	102,5	82,4	79,8	29,2	34,5	34,4	130,0	190,9	196,8
26	94,6	95,4	92,4	33,2	38,6	39,8	113,2	186,5	187,1
27	79,5	104,9	103,9	33,1	45,8	47,1	92,1	173,9	180,4
28	70,8	109,6	111,5	31,4	49,5	53,5	80,1	161,7	170,0
29	59,0	109,7	114,8	31,0	58,3	58,6	65,1	145,0	158,5
30	49,9	96,8	106,1	30,3	60,6	65,7	53,9	118,2	132,7
31	40,6	84,3	92,9	28,1	56,5	64,7	42,9	99,7	109,1
32	33,3	69,3	75,1	21,1	53,2	57,4	35,1	77,4	85,7
33	26,8	55,5	63,9	24,0	47,4	54,2	27,3	59,8	70,3
34	22,8	45,9	51,5	24,8	45,8	53,0	23,1	47,3	53,4
35	17,5	37,2	41,8	12,3	38,3	46,8	17,8	37,3	41,7
36	13,8	28,8	32,2	14,7	37,2	33,0	13,7	27,6	32,5
37	10,8	21,4	22,7	9,7	26,6	29,4	10,6	20,7	21,2
38	7,2	15,5	18,3	6,8	21,5	26,7	7,0	13,9	16,5
39	5,5	10,6	12,8	6,0	14,2	19,9	5,1	9,3	11,3

V roce 2006 pokračoval od konce osmdesátých let nepřetržitý vzestup podílu dětí rodičích se mimo manželství. Na nevdané ženy připadla již přesně jedna třetina všech živě narozených dětí. Počet dětí narozených mimo manželství se od přelomu 80. a 90. let relativně nejvýrazněji zvýšil v případě druhých dětí. Nicméně za 3,5násobným vzestupem počtu všech narozených dětí nevdaným ženám za posledních dvacet let stálo, z více jak šedesáti procent, zvýšení počtu dětí prvního pořadí. Ostatně děti prvního pořadí představují necelé dvě třetiny všech mimomanželsky narozených, zatímco v případě vdaných žen je poměr mezi dětmi prvního a druhého pořadí mnohem více vyrovnaný, resp. poslední čtyři roky nebyl rozdíl více jak pět procent. U žen žijících v manželství je tak v zásadě splněn výše zmíněný předpoklad, že pokud má žena jedno dítě, bude mít i druhé.

Plodnost vdaných žen dosáhla minima v polovině 90. let, v dalších letech se zvyšovala, nejvýrazněji ve věku 30–40 roků, plodnost nejmladších žen žijících v manželství se naopak snížila. Úroveň plodnosti svobodných a rozvedených žen roste od konce devadesátých let, rovněž zejména u žen starších 30 let.

Přestože počet cizinců žijících na území České republiky postupně roste, počty narozených dětí s cizím státním občanstvím na našem území nejsou, i přes mírné zvýšení, nikterak velké. Obecně zde cizinci rodiny příliš nezakládají. Narozené děti s jiným než českým státním občanstvím představovaly v roce 2006 okolo 1,6 % všech narozených dětí. Nejčastěji se jednalo o děti s vietnamským státním občanstvím (Vietnamci mají na rozdíl od většiny dalších skupin cizinců pobývajících na území ČR tendence zůstat zde dlouhodoběji či natrvalo), následovaly děti s občanstvím Ukrajiny a Slovenska.

Potratovost

Nestejným vývojem úrovně potratovosti podle druhu potratu dochází ke změně struktury celkové potratovosti. Zatímco počty interrupcí a intenzita indukované potratovosti neu-

Tab. 10 Ukončená těhotenství (v %), 1995–2006 [Pregnancies by type of termination (%), 1995–2006]

Ukončení těhotenství	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Samovolným potratem	6,7	8,2	8,2	8,2	8,6	8,9	8,6	9,1
Umělým přerušením těhotenství	31,4	25,0	23,9	22,8	21,5	19,8	18,6	17,4
Jiným potratem	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9
Narozením živého dítěte	60,8	65,6	66,7	67,8	68,7	70,1	71,7	72,4
Narozením mrtvého dítěte	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Tab. 11 Úhrnná potratovost podle druhu potratu, 1995–2006 (Abortion rates by type of abortion, 1995–2006)

Věk ženy	Všechny ženy			Svobodné ženy			Vdané ženy		
	1995	2005	2006	1995	2005	2006	1995	2005	2006
15	3,0	3,4	3,1	3,0	3,4	3,1	.	.	.
16	6,9	5,2	4,9	6,8	5,1	4,9	x	x	x
17	12,0	7,6	7,2	11,7	7,4	7,1	x	x	x
18	16,9	10,2	9,7	16,3	9,9	9,4	x	x	x
19	21,9	11,6	11,3	20,2	11,2	11,1	33,1	33,1	26,8
20	25,6	12,8	13,1	23,1	12,4	12,6	32,3	24,6	25,6
21	28,0	14,3	13,9	24,5	13,4	13,0	32,4	23,8	28,3
22	28,7	14,8	13,3	24,1	13,8	12,0	31,3	21,4	22,8
23	30,8	14,3	14,0	25,4	13,3	12,9	32,4	18,7	17,6
24	32,3	14,9	14,0	26,7	13,2	12,9	33,5	18,9	16,3
25	33,7	14,4	13,1	27,1	12,9	11,6	33,8	15,8	14,5
26	34,8	14,2	13,8	28,4	12,9	11,9	34,0	14,6	15,1
27	32,9	14,7	13,3	23,9	13,4	12,5	32,7	14,4	12,9
28	33,3	14,5	13,9	27,8	12,9	12,9	32,7	14,1	13,4
29	32,9	14,6	14,2	25,9	13,3	13,7	32,0	13,7	13,3
30	32,8	16,0	14,1	24,0	15,7	12,6	32,0	14,8	13,3
31	31,5	15,6	14,7	23,5	14,3	14,5	30,5	14,7	13,6
32	30,6	16,6	15,2	19,8	16,2	15,0	29,9	15,2	13,8
33	29,1	14,4	14,9	21,7	14,5	15,1	27,8	13,3	13,3
34	26,8	16,2	14,2	21,0	14,8	13,5	25,7	15,0	13,2
35	24,8	15,8	14,6	19,7	14,7	13,0	24,2	14,3	14,1
36	23,0	13,7	14,0	16,9	11,8	12,4	22,7	13,0	12,4
37	21,2	12,5	13,0	14,1	11,4	15,1	21,3	11,2	11,8
38	19,1	11,5	11,0	13,1	8,1	11,5	18,9	10,6	10,1
39	16,1	10,2	10,1	11,3	10,2	9,7	15,6	9,3	9,1

stále, resp. od konce 80. let klesaly, počty samovolných potratů a úroveň spontánní potratovosti zhruba od poloviny 90. let stagnovaly, v posledních třech letech se dokonce mírně zvyšovaly. V roce 2006 bylo registrováno celkem 40,0 tis. potratů, z toho 25,4 tis. umělých přerušení těhotenství, 13,3 tis. samovolných potratů a 1,3 tis. ukončení mimoděložních těhotenství (ostatní potraty byly tři). Interrupce tak představovaly 63,4 % všech potratů, zatímco v roce 1995 ještě 80,4 % (na přelomu 80. a 90. let dokonce 88,3 %). Samovolné potraty v loňském roce tvořily plnou třetinu celkového počtu potratů, tři procenta připadly na ukončení mimoděložních těhotenství.

Interrupcí bylo v roce 2006 ukončeno 17,4 % všech těhotenství, zatímco v roce 1995 skoro dvakrát tolik – 31,4 %. Podíl samovolných potratů na všech ukončených těhotenství se naopak zvýšil: v roce 1995 spontánním potratem skončilo 6,7 % registrovaných těhotenství, v loňském roce to bylo již 9,1 %. Celkově potratem v současné době končí ani ne třetina všech těhotenství, oproti téměř čtyřiceti procentům v polovině devadesátých let minulého století.

Značný úbytek umělých přerušení těhotenství, který je dáván do souvislosti především s rozšířením užívání moderních antikoncepčních prostředků [podle údajů UZIS užívá v současné době (rok 2005) antikoncepci předepsanou lékařem 51 % žen ve fertilním věku], znamenal snížení průměrného počtu interrupcí na jednu ženu na 0,34 (rok 2006). Všechny potraty připadají na jednu ženu 0,53. Výrazné snížení intenzity indukované potratovosti nastalo v celém rozsahu věkové struktury, úplně nejvíce u dvaceti- až třicetiletých žen. Vlivem nerovnoměrného poklesu intenzity indukované potratovosti v jednotlivých věkových kategoriích a také celkovým posunem věku při otehotnění se nejvyšší úroveň indukované potratovosti přesunula do věku 29–35 let. V první polovině devadesátých let to bylo v průměru o pět let dříve.

Interrupce vdaných žen stále tvoří nejpočetnější skupinu indukovaných potratů (43,6 % v roce 2006), nicméně podíl interrupcí připadající na tyto ženy se snížil (64,0 % v roce 1995, 74,1 % v roce 1990), a to nejen vlivem poklesu zastoupení vdaných žen v populaci, ale také díky nejvýraznějšímu snížení jejich úrovně indukované potratovosti (ve srovnání se ženami ostatních rodinných stavů). Úhrnná indukovaná potratovost vdaných a svobodných žen se již prakticky vyrovnala. V roce 2006 měly svobodné ženy nižší potratovost do věku 28 let včetně, přičemž největší rozdíl byl mezi nejmladšími ženami – do věku přibližně 22 let. V dalších věcích byla úroveň u obou skupin žen v zásadě shodná, resp. svobodné ženy měly v některých věcích intenzitu potratovosti dokonce lehce vyšší než ženy vdané (ve vybraných věcích po třicítce). Nejvyšší potratovost však vykazují rozvedené ženy, i když i v jejich případě došlo od přelomu 80. a 90. let k výrazné redukci (přibližně na úrovni poklesu u nikdy nevdaných žen). Na rozvedené ženy však dnes připadá pouze 13,1 % všech umělých přerušení těhotenství.

Tab. 12 Indukovaná potratovost podle věku a rodinného stavu (na 1000 žen), 1995, 2005 a 2006 [Induced abortion rates by age and marital status (per 1,000 women), 1995, 2005 and 2006]

Věk ženy	Všechny ženy			Svobodné ženy			Vdané ženy		
	1995	2005	2006	1995	2005	2006	1995	2005	2006
15	3,0	3,4	3,1	3,0	3,4	3,1	.	.	.
16	6,9	5,2	4,9	6,8	5,1	4,9	x	x	x
17	12,0	7,6	7,2	11,7	7,4	7,1	x	x	x
18	16,9	10,2	9,7	16,3	9,9	9,4	x	x	x
19	21,9	11,6	11,3	20,2	11,2	11,1	33,1	33,1	26,8
20	25,6	12,8	13,1	23,1	12,4	12,6	32,3	24,6	25,6
21	28,0	14,3	13,9	24,5	13,4	13,0	32,4	23,8	28,3
22	28,7	14,8	13,3	24,1	13,8	12,0	31,3	21,4	22,8
23	30,8	14,3	14,0	25,4	13,3	12,9	32,4	18,7	17,6
24	32,3	14,9	14,0	26,7	13,2	12,9	33,5	18,9	16,3
25	33,7	14,4	13,1	27,1	12,9	11,6	33,8	15,8	14,5
26	34,8	14,2	13,8	28,4	12,9	11,9	34,0	14,6	15,1
27	32,9	14,7	13,3	23,9	13,4	12,5	32,7	14,4	12,9
28	33,3	14,5	13,9	27,8	12,9	12,9	32,7	14,1	13,4
29	32,9	14,6	14,2	25,9	13,3	13,7	32,0	13,7	13,3
30	32,8	16,0	14,1	24,0	15,7	12,6	32,0	14,8	13,3
31	31,5	15,6	14,7	23,5	14,3	14,5	30,5	14,7	13,6
32	30,6	16,6	15,2	19,8	16,2	15,0	29,9	15,2	13,8
33	29,1	14,4	14,9	21,7	14,5	15,1	27,8	13,3	13,3
34	26,8	16,2	14,2	21,0	14,8	13,5	25,7	15,0	13,2
35	24,8	15,8	14,6	19,7	14,7	13,0	24,2	14,3	14,1
36	23,0	13,7	14,0	16,9	11,8	12,4	22,7	13,0	12,4
37	21,2	12,5	13,0	14,1	11,4	15,1	21,3	11,2	11,8
38	19,1	11,5	11,0	13,1	8,1	11,5	18,9	10,6	10,1
39	16,1	10,2	10,1	11,3	10,2	9,7	15,6	9,3	9,1

Opakované interrupce představovaly v loňském roce 41,5 % všech interrupcí. Jejich relativní zastoupení tak zůstalo na úrovni roku 2005. Oproti předchozím roků se však jejich podíl snížil. První umělá přerušení těhotenství jsou nejčastější u žen všech rodinných stavů – u svobodných tvořily v roce 2006 více než sedmdesát procent úhrnu, u vdaných a ovdovělých kolem poloviny a u rozvedených to bylo nejméně, něco nad jednu třetinu. Z hlediska počtu dětí, kolik se dané ženě před umělým přerušením těhotenství narodilo, největší podíl interrupcí stále připadá na ženy s již dvěma živě narozenými dětmi (34,5 % v roce 2006). Zvýšil se však podíl interrupcí bezdětných žen (27,4 %). Procento umělých přerušení těhotenství žen s jedním dítětem zůstává již několik let stabilní a pohybuje se okolo dvaceti pěti procent. Interrupce žen s dvěma narozenými dětmi byly, a pořád jsou, nejčastější u vdaných žen. Zatímco svobodné ženy v nejvyšším počtu případů (v 57,8 % v roce 2006) řeší potratem své první nechtěné otěhotnění, u vdaných žen končí umělým přerušením jen velmi malá část prvních těhotenství (5,8 % v roce 2006). Model nejčastějšího ukončení těhotenství interrupcí žen s dvěma živě narozenými dětmi je rovněž typický pro rozvedené ženy. V jejich případě je i o něco častější podstoupení potratu po narození jednoho dítěte.

Umělá přerušení těhotenství cizinek tvořila v loňském roce 6,9 % všech interrupcí, a i když se jejich počet a podíl v průběhu devadesátých let a na začátku nového století zvyšoval, od roku 2004 již neroste. Naopak v posledních třech letech došlo dokonce k nepatrnému snížení.

Úmrtnost

Vývoj úrovně úmrtnosti v roce 2006 byl příznivý – naděje dožití při narození pro muže i ženy se prodloužila téměř o šest desetin roku. K obdobně velkému zvýšení u obou pohlaví došlo naposledy mezi roky 1997 a 1998, nárůst o více než půl roku byl ale zaznamenán i v roce 2004. K poslednímu zlepšení u mužů nejvíce přispělo snížení úrovně úmrtnosti ve věku nad 55 let, u žen nad 65 let. Rozdíl naděje dožití při narození mezi ženami a muži činil v loňském roce 6,2 roku, stejně jako o rok dříve a o sedm desetin roku méně než v roce 1995.

Tab. 13 Ukazatele úmrtnosti, 1995–2006 (Mortality indicators, 1995–2006)

Ukazatel	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Naděje dožití mužů ve věku – 0	69,7	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5	72,9	73,4
– 45	27,6	28,9	29,3	29,3	29,2	29,6	29,9	30,4
– 65	12,7	13,7	13,9	13,9	13,8	14,2	14,4	14,8
– 80	5,7	6,1	6,2	6,0	5,9	6,1	6,1	6,4
Naděje dožití žen ve věku – 0	76,6	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0	79,1	79,7
– 45	33,3	34,6	34,6	34,8	34,7	35,2	35,2	35,7
– 65	16,0	17,1	17,1	17,2	17,1	17,5	17,6	18,0
– 80	6,6	7,1	7,0	6,9	6,9	7,1	7,1	7,4
Rozdíl naděje dožití při narození žen a mužů	6,9	6,7	6,3	6,5	6,5	6,5	6,2	6,2
Kojenecká úmrtnost	7,7	4,1	4,0	4,1	3,9	3,7	3,4	3,3
Novorozenecká úmrtnost	4,9	2,5	2,3	2,7	2,4	2,3	2,0	2,3
Perinatální úmrtnost	6,3	4,5	4,3	4,5	4,3	4,0	3,9	4,2

Pozn.: Perinatální úmrtnost = mrtvé narození a zemřelí ve věku 0–6 dokončených dnů na 1000 živě narozených dětí.

Z hlediska příčin smrti mělo na prodloužení naděje dožití v loňském roce opět jednoznačně největší zásluhu snížení intenzity úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy. Zlepšila se ale i úmrtnost na ostatní nejčastější třídy příčin smrti. Při podrobnějším členění příčin úmrtí byl v roce 2006 patrný další pokles úrovně úmrtnosti na infarkt myokardu, především u mužů, u obou pohlaví došlo také ke snížení intenzity úmrtnosti na cévní onemocnění mozku. V rámci třídy novotvarů u mužů dále probíhal pozitivní vývoj úrovně úmrtnosti na zhoubný nádor průdušnice, průdušek nebo plic, zatímco u žen pokračoval trend opačný (intenzita úmrtnosti

nosti žen na tento nádor se od počátku devadesátých let zvýšila již o více než čtyřicet pět procent). Úroveň úmrtnosti na nejčtenější nádory žen – zhoubný novotvar prsu a pohlavních orgánů – která z dlouhodobějšího pohledu vykazuje jen slabý pokles, zůstala v roce 2006 v zásadě na úrovni roku předchozího. Pokud jde o, pro Českou republiku charakteristickou velmi nadprůměrnou hladinu úmrtnosti na zhoubné nádory tlustého střeva a konečníku, tak by vývoj posledních dvou let mohl naznačovat šanci na její snižování. Pro potvrzení tohoto trendu je však třeba delší období. Že by mohlo dojít k poklesu úrovně úmrtnosti na tyto příčiny ale nelze úplně vyloučit, neboť i pro tato nádorová onemocnění se vedou informační kampaně a pro občany ve věku nad 50 let se provádějí každé dva roky preventivní vyšetření stolice na přítomnost krve, které může včas odhalit počáteční stadia rakoviny a tím zvýšit pravděpodobnost úspěšné léčby. V případě vnějších příčin smrti se v loňském roce výrazněji snížila intenzita úmrtnosti při dopravních nehodách (o 11 % u mužů, o 13 % u žen), velmi pravděpodobně v souvislosti se zavedením bodového systému hodnocení řidičů. Meziročně klesla také intenzita úmrtnosti na sebevraždy.

Tab. 14 Příspěvky vybraných skupin příčin smrti k rozdílu naděje dožití při narození (Contributions of selected groups of causes of death to difference between life expectancies at birth)

Příčiny smrti	Mezi roky 2006 a 1995		Mezi roky 2006 a 2005		Rozdíl ženy–muži		
	muži	ženy	muži	ženy	1995	2005	2006
Novotvary	0,74	0,48	0,09	0,03	1,67	1,59	1,57
Nemoci oběhové soustavy	2,16	1,83	0,24	0,31	2,92	2,20	2,25
Infarkt myokardu	1,04	0,48	0,08	-0,11	1,15	0,59	0,43
Ostatní ICHS	0,31	0,43	0,00	0,22	0,75	0,67	0,87
Cévní onemocnění mozku	0,55	0,56	0,07	0,07	0,47	0,33	0,32
Ostatní nemoci oběhové soustavy	0,25	0,35	0,09	0,13	0,55	0,62	0,64
Nemoci dýchací soustavy	0,06	0,05	0,06	0,05	0,32	0,38	0,37
Nemoci trávicí soustavy	0,07	0,03	0,03	0,02	0,41	0,42	0,42
Poranění a otravy	0,56	0,32	0,12	0,08	1,38	1,21	1,18
Ostatní	0,12	0,24	0,03	0,06	0,25	0,39	0,43
Celkem	3,71	2,95	0,56	0,55	6,96	6,19	6,22

V loňském roce zemřelo 352 dětí do jednoho roku věku, z toho 246 do 28 dnů od narození. Počet zemřelých kojenců byl sice nepochybně vyšší než v roce předchozím, díky vyššímu počtu narozených dětí byla úroveň kojenecké úmrtnosti ale mírně nižší – 3,3 promile oproti 3,4 promile z roku 2005. Intenzita novorozenecké úmrtnosti byla naopak vyšší (2,3 vs. 2,0 promile). Při takto nízkých počtech jsou však určité výkyvy přirozené.

Počty úmrtí cizinců s některým z typů pobytu na našem území jsou velmi nízké. Cizinci mají ale odlišné – mladší – věkové složení. Jejich podíl na úhrnu zemřelých je nižší než půl procenta.

Zahraniční migrace

Loňské saldo zahraniční migrace na úrovni 34,7 tis. bylo druhé nejvyšší od vzniku samostatné České republiky. Rozdíl přistěhovalých a vystěhovalých byl větší jen v roce 2005, o 1,5 tis. Objem migrace byl však v roce 2006 vyšší. Přírůstek obyvatel zahraničním stěhováním byl opětovně z převážné části zajištěn imigrací občanů Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu. Celkově se na našem území nejvíce zvyšuje počet osob s ukrajinským státním občanstvím – od roku 2003 včetně jich každoročně přibývalo přes deset tisíc. Dlouhodobě pozitivní saldo migrace má Česko se Slovenskou republikou, výjimkami byly roky 2001–2002 a 2004, roky, když již byla demografická statistika rozšířena o cizince s jedním z typů dlouhodobého pobytu. Kladné saldo je také už stabilně registrováno s občany Vietnamu (včetně roku 2001, kdy bylo celkově zazna-

Tab. 15 Saldo migrace podle státního občanství (10 nejvyšších v daném roce), 1995, 2005 a 2006 [Net migration by citizenship (10 highest in given year), 1995, 2005 and 2006]

1995		2005		2006	
Státní občanství	Saldo	Státní občanství	Saldo	Státní občanství	Saldo
ČR	4180	Ukrajina	12483	Ukrajina	12993
Slovensko	2513	Slovensko	8161	Slovensko	6152
Ukrajina	650	Vietnam	3489	Vietnam	4083
Vietnam	359	Rusko	1994	Rusko	2214
Německo	281	Německo	1332	Moldavsko	1143
Rusko	274	Polsko	1119	Mongolsko	1075
USA	196	Moldavsko	891	Polsko	853
Rumunsko	118	Mongolsko	654	Čína	777
Svazová republika Jugoslávie	97	Spojené státy	628	Německo	734
Bulharsko	85	Bělorusko	426	USA	542
Ostatní	1246	Ostatní	5052	Ostatní	4154
Celkem	9999	Celkem	36229	Celkem	34720

menáno záporné saldo zahraničního stěhování), i když je výrazněji nižší než v případě Ukrajinců. Např. v loňském roce bylo nižší 3,2krát. Dalšími zeměmi, s jejichž občany dosahuje Česká republika pozitivní migrační bilanci (od roku 2002), je např. Ruská federace, Německo, Polsko, Moldavsko, Mongolsko či Spojené státy.

Rozdíl přistěhovalých a vystěhovalých českých občanů do a z republiky nevykazuje v posledních letech stabilní trend – v letech 2000–2001 a 2003–2004 se více občanů ČR přistěhovalo než vystěhovalo, v letech 2002 a 2005–2006 to bylo zase naopak. Počty vystěhovalých občanů České republiky jsou však velmi pravděpodobně podhodnoceny.

Vnitřní migrace

V roce 2006 bylo úředně registrováno 225,2 tis. změn bydliště, což bylo o 11,6 tis. více než v roce předchozím. Mezi obcemi v rámci stejného okresu se odehrálo 44,5 % pohybů, 19,4 % mezi okresy v rámci stejného kraje a 36,1 % stěhování bylo mezikrajských.

Pro velká města jsou charakteristické migrační toky z a do města odehrávající se ze značné části v (širším) zázemí měst. Např. z 18,9 tis. vystěhovalých z hlavního města Prahy se jich v loňském roce 7,1 tis. přihlásilo k pobytu v sousedních okresech Praha-západ (3,8 tis.) a Praha-východ (3,3 tis.). Naopak do Prahy se přistěhovalo 18,5 tis. osob (více než třetina z nich ale byli cizinci), přičemž nejvíce ze Středočeského kraje (6,2 tis.). Z Brna se vystěhovalo 6,7 tis. obyvatel, zejména do zázemního okresu Brno-venkov (39,1 % všech vystěhovalých), a 4,5 tis. osob se přistěhovalo, z toho 1,2 tis. (26,9 % všech přistěhovalých) z okresu Brno-venkov.

V celkovém objemu vnitřního stěhování jsou zahrnuti i evidenční změny bydliště cizinců. Jejich podíl na úhrnu stěhování se v čase zvyšuje, a to o něco rychleji než roste samotný počet cizinců žijících v České republice. Podíl stěhování cizinců na objemu vnitřní migrace v roce 2006 již přesáhl deset procent (8,4 % v roce 2005); jednalo se o 23,0 tis. změn místa pobytu cizinců. Z celkového počtu cizinců stěhujících se po území republiky jich většina připadá na osoby s ukrajinským státním občanstvím (56,2 % v roce 2006), následují Vietnamci (14,7 %), Slováci (6,0 %), Moldavané (4,9 %) a Rusové (4,4 %). Avšak po vztážení počtů stěhování cizinců podle státního občanství (při uvažování pouze nejčetněji zastoupených skupin cizinců) na celkový počet osob daného občanství pobývajících na našem území, se nejvyšší migrační mobilitou v loňském roce vyznačovali občané Mongolska a Moldavska (z každého tisíce jich místo bydliště změnilo 190, resp. 180) a až teprve pak Ukrajinci (126 osob z tisíce).

Současná demografická situace ČR ve srovnání s ostatními zeměmi EU

Díky hlubokému poklesu porodnosti patří dnes Česká republika mezi evropské země s nízkým podílem dětí v populaci. Stejně jako v dalších 13 zemích EU, od roku 2006 i v České republice počet osob starších 65 let převyšuje (byť jen těsně) počet dětí mladších 15 let (v tab. 16 jsou pro větší srovnatelnost uvedeny i za ČR údaje za rok 2005). Podle výše indexu stáří se ČR v současnosti řadí přesně do středu zemí Evropské unie.

Rozdíly v úrovni sňatečnosti jsou poměrně významné, zejména pokud jde o průměrný věk při uzavření prvního sňatku. Díky probíhajícím změnám demografického chování populace České republiky, v jehož rámci dochází k posouvání uzavření manželství do pozdějšího věku, ale i k celkovému poklesu zájmu o legitimní svazky, patří ČR dnes mezi země s nízkou intenzitou sňatečnosti mužů i žen. Obyvatelé naší republiky a dalších zemí východní a střední Evropy vstupují do prvního manželství ale stále dříve než ve zbývajících částech Evropy, a to zhruba o 2–4 roky.

Při mezinárodním srovnání úrovně rozvodovosti je třeba brát v úvahu rozdíly v legislativě upravující podmínky právního ukončení manželství (na Maltě nejsou rozvody dokonce vůbec povoleny). Určitě se liší také postoje obyvatel v jednotlivých zemích k rozvodu jako řešení manželských sporů. Díky postupnému nárůstu intenzity rozvodovosti, který od devadesátých let o něco zesílil, se Česká republika dostala mezi evropské země s její nejvyšší úrovní.

Tab. 16 Základní demografické ukazatele zemí EU, poslední dostupné údaje (Basic demographic indicators of EU states, last available data)

Země	Podíl dětí ve věku 0–14 let v populaci	Podíl osob ve věku 65+ v populaci	Index stáří	Průměrný věk žen při 1. sňatku	Podíl manželství končících rozvodem (v %)	Úhrnná plodnost	Průměrný věk žen při narození 1. dítěte	Podíl dětí narozených mimo manželství (v %)	Naděje dožití při narození mužů	Naděje dožití při narození žen	Kojenecká úmrtnost
	1. 1. 2006	1. 1. 2006	1. 1. 2006	2003	2003	2005	2003	2005	2005	2005	2005
Belgie	17,2	17,2	100	27,1	56,1	1,72	.	26,9	76,7	82,4	4,4
Bulharsko	13,6	17,2	127	24,9	25,8	1,31	24,2	49,0	69,0	76,3	10,4
Česká republika	14,6	14,2	97	25,6	47,9	1,28	25,9	31,7	72,9	79,1	3,4
Dánsko	18,7	15,2	81	30,1	47,3	1,80	.	45,7	75,6	80,2	4,4
Estonsko	15,1	16,7	111	25,5	47,6	1,50	24,6	58,5	67,3	78,1	5,4
Finsko	17,3	16,0	93	28,8	50,1	1,80	27,9	40,4	75,5	82,3	3,0
Francie	18,4	16,4	89	28,2	42,9	1,92	.	48,4	76,8	83,8	3,9
Irsko	20,5	11,1	54	.	.	1,88	28,3	32,0	77,1	81,8	4,0
Itálie	14,1	19,5	138	.	13,0	1,34	.	17,3	77,6	83,2	4,7
Kypr	18,4	12,0	65	27,3	22,4	1,42	26,9	4,4	77,0	81,7	4,6
Litva	16,5	15,3	93	24,4	42,2	1,27	24,5	28,4	65,4	77,4	6,8
Lotyšsko	14,3	16,8	117	24,8	31,8	1,31	24,6	44,6	65,6	77,4	7,8
Lucembursko	18,6	14,4	77	27,9	47,7	1,70	28,7	27,2	76,2	82,3	2,6
Maďarsko	15,4	15,8	102	25,8	41,7	1,32	25,9	35,0	68,6	76,9	6,2
Malta	17,1	13,4	79	26,5	x	1,37	.	20,0	77,7	81,4	6,0
Německo	14,1	19,3	136	28,1	.	1,34	28,8	29,2	76,2	81,8	3,9
Nizozemsko	18,3	14,3	78	28,4	35,5	1,73	28,8	34,8	77,2	81,6	4,9
Polsko	16,2	13,3	82	24,7	18,4	1,24	25,3	18,5	70,8	79,4	6,4
Portugalsko	15,6	17,1	110	26,1	32,1	1,40	27,1	30,7	74,9	81,4	3,5
Rakousko	15,9	16,5	104	27,7	44,6	1,41	26,9	36,5	76,7	82,2	4,2
Rumunsko	15,5	14,8	95	24,1	21,1	1,32	24,2	28,6	68,2	75,4	15,0
Řecko	14,3	18,5	129	27,3	.	1,28	27,9	5,10	76,6	81,5	3,8
Slovensko	16,6	11,7	71	25,0	32,3	1,25	25,0	26,0	70,1	77,9	7,2
Slovinsko	14,1	15,6	110	27,5	25,0	1,26	27,2	46,7	74,1	81,3	4,1
Spojené království	17,8	16,0	90	.	.	1,80	29,3	42,9	76,9	81,1	5,1
Španělsko	14,5	16,7	115	28,3	.	1,34	29,2	26,8	77,4	83,9	4,1
Švédsko	17,3	17,3	100	30,5	54,0	1,77	28,5	55,5	78,4	82,8	2,4

Pozn.: V případech, kdy nebyla k dispozici data uvedeného roku, byla použita data z roku předchozího.

Pramen: Eurostat.

I přes mírné zvýšení plodnosti českých žen v posledních letech patří ČR stále mezi evropské země s její nejnižší úrovní. S nízkou plodností se ale potýkají prakticky všechny země východní a střední Evropy. Mezi země s výrazněji podprůměrnou plodností patří také státy jižní Evropy – Řecko, Itálie, Španělsko. I když ženy žijící v Česku začaly rychle odkládat založení rodiny do pozdějšího věku, stále začínají svůj reprodukční život nejčastěji o 2–3 roky dříve než ženy západní, jižní a severní Evropy. Významné rozdíly mezi zeměmi se vyskytují pokud jde o podíl dětí rodičích se mimo manželství. Rychlý vzestup hodnoty tohoto ukazatele od devadesátých let posunul Českou republiku zhruba do středu pomyslného žebříčku.

I přes významné zlepšení úmrtnosti, které začalo již koncem 80. let, ČR za vyspělými západoevropskými státy v tomto ohledu pořád zaostává. I v těchto zemích proces snižování intenzity úmrtnosti totiž neustále pokračuje. Rozdíl tak zůstává poměrně významný. České ženy a muži mají oproti ženám a mužům žijícím v zemích s nejnižší úmrtností naději dožití při narození zhruba o 3–5 let nižší, přičemž u mužů je rozdíl výraznější. Zato v úrovni kojenecské úmrtnosti Česká republika již patří mezi země s její nejnižší hladinou, zatímco na počátku devadesátých let se řadila k zemím s její vyšší hodnotou.

Literatura

- Kretschmerová, T. 2005. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004*. Demografie, 46, č. 3, s. 153–168.
Zeman, K. 2006. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005*. Demografie, 47, č. 3, s. 153–165.
Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 1995, ..., 2005. Praha: ČSÚ.
Potravy 2005. 2006. Praha: ÚZIS ČR.
Stav a pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2006. 2006. Praha: ČSÚ.
Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. 2006. Praha: ČSÚ.

TEREZIE ŠTYGLEROVÁ vystudovala demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Po skončení studií v roce 1999 do roku 2006 pracovala v Českém statistickém úřadu v odboru statistiky vývoje obyvatelstva. V současné době je na rodičovské dovolené.

Summary

In 2006, for the first time in thirteen years, a natural population increase was recorded. The increase was however low – just 1.4 thousand, or 0.14 per 1,000 inhabitants. The main cause of the increase in the size of the population in the Czech Republic by 36.1 thousand was immigration. The majority of immigrants were Ukrainian, Slovak, and Vietnamese nationals. At the end of last year there was a total of 321.5 thousand foreign national living on the territory of the Czech Republic (with permanent or long-term residence permits). Foreigners thus make up 3.1% of the population of the Czech Republic. Overall the number of Ukrainian nationals has been increasing the most within the country. The number of weddings and divorces in 2006 compared to the previous year slightly increased and led thus to a rise in total marriage and divorce indicators. The divorce rate was the second highest recorded in history – closely approaching the record high recorded in 2004. If the current intensity of divorce by the duration of marriage from those years were maintained, 49% of marriages would terminate in divorce. The number of births, like the total fertility rate, also continued to rise in 2006. The average number of live-born children per woman during a woman's reproductive life reached 1.33 (the last time it was higher was in 1994). The Czech Republic thus leaves the category of countries with „lowest-low fertility“. The average age of a woman at the time she starts a family also continued to rise (26.9 years in 2006) as did the percentage of children born outside a marriage. Exactly one-third of all live-born children last year were born to unmarried women. The fall in the total number of abortions ceased, the number of induced abortions and the induced abortion rate continued however to fall. There are an average of 0.34 induced abortions per woman. The mortality rate in 2006 was favourable – life expectancy at birth for women and men increased by almost six-tenths (to 73.4 years for men and 79.7 years for women), and infant mortality decreased by one-tenth of per mille point. Its level for 2006 was 3.3 per mille.

KONCEPT NÁHRADOVÉ MIGRACE A JEHO APLIKACE V PODMÍNKÁCH ČESKÉ REPUBLIKY*)

BORIS BURCIN – DUŠAN DRBOHLAV – TOMÁŠ KUČERA

The Concept of Replacement Migration and Its Application in the Czech Republic

The article deals with the concept of replacement migration and its practical application on the Czech Republic data. The first part contains a discussion of the concept of replacement migration and the reactions produced by its application in selected countries and regions presented in the UN in 2000. The second part presents the results of model calculations based on current expectation regarding natural growth of the Czech Republic population.

Demografie, 2007, 49: 170–181

Existuje mnoho analýz a studií, které se dotýkají současné demografické situace Evropy. V jedné z nich (*Grant et al., 2004*) je vyjádřena situace následovně: „Téměř všechny evropské státy nyní zažívají dlouhodobý pokles plodnosti a následně stárnutí svých populací. Úhrnná míra plodnosti je pod úrovní záchovného minima prakticky všech zemích, v důsledku čehož přirozená měna vstupuje do éry reprodukčního deficitu. Současně s tím pokračuje zvyšování podílu závislých (poproduktivních) věkových kategorií (...všeobecné prodlužování střední délky života...), zatímco věkové kategorie ve věku ekonomické produktivity snižují svůj podíl na celkové populaci. K tomu všemu zůstává migrační saldo, které by potenciálně mohlo nahradit snížení ekonomicky aktivní populace, ve většině evropských zemí obecně nízké“ (*Grant et al., 2004*).

Právě na konci 90. let a na začátku nového století si mnohé vyspělé evropské státy začínají stále více uvědomovat klíčové souvislosti mezi demografickým a v širokém smyslu ekonomickým a sociálním vývojem. Nejenom to, začínají tuto problematiku i více diskutovat a začínají také „politicky a poté exekutivně jednat“. Zmíňme v daném směru např. realizované či dále připravované reformy penzijního systému, úpravy parametrů daňových modelů či změny migrační politiky. Právě mezinárodní migrace se často stává jednou z diskutovaných, ale i v praxi také občas uplatňovaných (např. cílené náborové programy vybrané zahraniční pracovní síly) alternativ řešení vzniklé problémové situace. Je to i z toho důvodu, že současné pronatalitní politiky narážejí na bariéru plodnosti jen velmi málo nakloněného druhého demografického přechodu (např. *van de Kaa, 1997* a *Lesthaeghe, 2000*) a nevedou proto k příliš optimistickým očekáváním. To přirozeně vyvolává diskusi výhodnosti a „nutnosti“ populačního růstu jednotlivých států. Odpovědi na otázky s ní spojené nejsou jednoduché a v praxi velmi různorodé. Nejrůznější názory se nabízejí a obhájují jak v rovině národní politiky, tak i jednotlivými zástupci vědecko-výzkumné komunity (blíže *Burcin – Drbohlav – Kučera, 2007*).

Rozpracování jedné z alternativ očekávaných „náhrad demografických ztrát“ přináší ve vztahu k mezinárodní migraci koncept „Replacement migration“ (náhradové migrace) vypracovaný Spojenými národy v roce 2000¹⁾ (*Replacement, 2000; Replacement, 2001*). V rámci tohoto konceptu se odhadují objemy migračního salda, které jsou potřeba k nahrazení ztrát způsobených snižováním počtu obyvatel jako takového i snižováním zastoupení osob v ekonomicky

*) Výzkum, na jehož základě vznikl tento text, probíhal v rámci Výzkumného záměru č. MSM 0021620831 za finanční podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

¹⁾ Filozofii tohoto přístupu lze však již vystopovat dříve – např. *Cole (1972)*, *Romaniuc (1984)*, *Ryder (1997)* – podle *Beaujot (2003)* a *Lesthaeghe (2000)*.

aktivním věku. Jde vlastně o strukturované hledání léku na celý proces demografického stárnutí populací vyspělých zemí prostřednictvím mezinárodní migrace. V naznačeném duchu daná studie formuluje několik výchozích otázek, k nimž pak váže určité hypotetické scénáře vývoje do roku 2065.

V zásadě se studie OSN snaží odpovědět na otázku, kolik migrantů (měřených migračním saldem) by bylo nutné mít ve vybraných zemích, aby²⁾

- se zabránilo snížení celkového počtu obyvatel;
 - počet obyvatel v produktivním věku (15–64 let) zůstal konstantní;
 - poměr mezi počtem obyvatel v produktivním věku (15–64 let) a počtem obyvatel ve věku 65 let a starších (tzv. *Potential support ratio* – Index potenciální podpory) neklesl pod hodnotu 3,0 a
 - aby ve srovnání s ním opačně definovaný ukazatel (počet osob v poproduktivním věku vztážený k počtu osob ve věku produktivním), známý pod odznačením *Old-age (elderly) dependency ratio* často také nazývaný Index závislosti I, zůstal konstantní.
- Studie dospěla k řadě důležitých závěrů, ze kterých vybíráme následující:
- Během první poloviny 21. století se počet obyvatel většiny vyspělých zemí sníží a zároveň dané populace zestárnou, což bude důsledkem dlouhodobě nízké úrovně úhrnné míry plodnosti nacházející se často hluboko pod záporným minimem a růstu střední délky života;
 - Při absenci mezinárodní migrace by tyto populační ztráty byly ještě větší a stárnutí populace rychlejší;
 - Pro Francii, Velkou Británii, Spojené státy a Evropskou unii jsou počty migrantů potřebných k nahrazení populačních ztrát menší nebo srovnatelné s počty migrantů, které byly pro dané země typické v nedávné minulosti... Pro Itálii, Japonsko, Koreu a Evropu by počty imigrantů nutné k nahrazení předpovídaných populačních ztrát musely být mnohem vyšší, než kolik jich tyto země v poslední době vykazují;
 - Počty migrantů potřebných k zastavení poklesu populace v ekonomicky aktivním věku jsou významně vyšší než ty, které by zabránily poklesu celkového počtu obyvatel;
 - Počty migrantů potřebné k eliminaci demografického stárnutí ve smyslu zachování hodnot Indexu potenciální podpory jsou extrémně vysoké a ve všech případech znamenají významně vyšší objemy imigrace, než jaké jsme v daných zemích kdy mohli pozorovat;
 - Zachování hodnoty Indexu závislosti I na současných úrovních pomocí dotace imigrací se rovněž jeví jako zcela nereálné vzhledem k extrémně vysokým počtům migrantů, které by byly k eliminaci takto vyjádřeného procesu stárnutí zapotřebí;
 - Nové výzvy, jež přináší realita charakterizovaná poklesem počtu obyvatel a jejich stárnutím, budou vyžadovat objektivní, hluboké a komplexní přehodnocení mnoha zavedených ekonomických, sociálních a politických programů a politik.

Celkově vzato se přes určité dílčí možnosti procesu migrace na příkladu daných zemí celkem zřetelně prokázalo, že imigrace je nepříliš vhodným, málo efektivním nástrojem řešení celkového problému demografického stárnutí (rovněž např. *Grant et al.*, 2004; *Coleman*, 2003; *Lutz and Scherbov*, 2002, 2003; *Lesthaeghe*, 2000; *Beaujot*, 2003; *Tapinos*, 2000; *Martin*, 2004).

Celá studie bezprostředně po svém oficiálním představení vzbudila nebyvalé množství rozporuplných reakcí (např. *Coleman*, 2000; *Martin*, 2004). Uvedme si proto v souhrnu některá z nejpodstatnějších kritických hodnocení, která v souvislosti s konceptem náhradové migrace zazněla (detailněji *Burcin – Drbohlav – Kučera*, 2007). Studii OSN bylo vyčítáno zejména následující:

- 1) V původní studii jsou některá tvrzení nepřesně nebo nedostatečně formulována a zavdala tak příčinu k nesprávné interpretaci ze strany žurnalistů, médií, ale např. i politiků (např.

²⁾ Studie pracovala s daty pro Francii, Německo, Itálii, Japonsko, Koreu, Rusko, Velkou Británii, USA, ale též Evropu a Evropskou unii.

Coleman, 2000; Tietelbaum, 2004). Navíc byly účelově a mimo kontext prezentovány pouze některé z mnoha dílčích poznatků;

- 2) V případě vlastního konceptu náhradové migrace někteří recenzenti kritizovali, že řada aspektů nebyla vůbec vzata do úvahy (např. role vztahu majority vůči minoritám, kvalitativní charakteristiky imigrantů, role reemigrace, dočasných – krátkodobých migrací nebo ilegálních migračních toků), že mnohá tvrzení byla také příliš obecná, že chybí zdůvodnění některých přijatých důležitých axiomů, stejně jako opodstatnění a obhájení některých tvrzení i navrhovaných scénářů. Jiná, než demografická řešení se neberou do úvahy, a proto celá plejáda tak důležitých opatření souvisejících s možnou mobilizací vlastních zdrojů nebyla zohledněna.
- 3) Kritika se dotkla rovněž způsobu výpočtu daných modelů. Mimo jiné bylo poukazováno na časté použití odlišných vstupních parametrů, které se mnohdy liší od těch, které jsou používány národními statistikami. Rovněž se terčem kritiky stala skutečnost, že např. stanovení některých věkových kategorií spíše odpovídá rozvojovému než nejrozvinutějšímu světu. Chyběla např. i zmínka o spekulativním charakteru projekcí, které jsou propočítávány na delší než padesátileté období.

Přes všechnu kritiku je však nutné koncept náhradové migrace hodnotit jako opodstatněný a zároveň jako velmi zajímavou analyticko-syntetickou konstrukci, jejíž výsledky musí být spíše než cokoliv jiného chápány především jako určitá „varovná zpráva“.

Naše, zde představená studie, navazuje na studii OSN a v obdobném duchu analyzuje situaci v České republice. Její novum spočívá v tom, že: 1) je pouze jednou z mála prací, která danou problematiku zpracovává v regionu střední a východní Evropy (kromě rozsáhlé studie *Bijaka et al.*, 2005 a *Vishnevského*, 2000) a 2) pracuje s určitými modifikovanými kategoriemi a scénáři a snaží se odpovědět na otázky, které si u nás postupně začíná klást i aplikovaná sféra.

Metodologické aspekty konceptu náhradové migrace a jeho aplikace v konkrétních podmínkách

Jak již bylo naznačeno, náhradová migrace je představována migrací takového objemu a struktury, která je schopna bezesbytku kompenzovat změny vybraných parametrů velikosti nebo demografické struktury způsobené přirozeným vývojem. V tomto smyslu se proto na úvod operacionalizace konceptu náhradové migrace musí nejprve formulovat příslušné, po většinou prognostické předpoklady vývoje plodnosti a úmrtnosti, a to ve struktuře odpovídající použitému projekčnímu modelu.

Z formálního hlediska není podstatné, zdali pracujeme s realistickými nebo čistě modelovými odhady, v praxi se však snažíme přiblížit se co nejpravděpodobnějšímu vývoji obou složek přirozené reprodukce. Tento přístup jsme zvolili i v našem případě. Pro vlastní projekční výpočty jsme přitom použili klasický kohortě komponentní projekční model, přičemž migrace byla do modelu zahrnována prostřednictvím věkově a pohlavně specifické distribuce tzv. „čistých migrantů“ nebo-li celkového migračního salda.

V porovnání s klasickou aplikací projekčního výpočtu pro prognostické nebo modelové projekční výpočty jsme se v případě náhradové migrace setkali při jeho použití s jedním problémem navíc. Neznali jsme totiž počty imigrantů ani hodnotu jiné charakteristiky, která by je dovolila přímo odhadnout. Naopak bylo naším úkolem tyto počty určit, a to při uplatnění kritéria, že hodnota zvoleného parametru obyvatelstva zůstane po celou dobu projekce neměnnou. Proto jsme museli nejprve určit vhodný model a postup odhadu. Konkrétní metody odhadu totiž v publikacích věnovaných náhradové migraci zůstávají čtenáři obvykle utajeny a každý zájemce o použití tohoto konceptu tak zůstává v praxi odkázán na své metodické schopnosti, resp. schopnosti si metodiku na základě obecného nástinu podstaty problému sestavit a uvést ji v život neboli operacionalizovat. Také my jsme byli okolnostmi přinuceni přistoupit k formulaci metody

a k odhadu parametrů v pozadí stojícího modelu jako ke zcela nové otázce, přičemž po několika korekčních krocích se nám podařilo formulovat z hlediska použitého kritéria obecný model pro odhad velikosti potřebné náhradové migrace za prakticky libovolného režimu přirozené reprodukce. Jádrem tohoto modelu zůstává kohortě komponentní projekční model, jehož základní aplikační principy můžeme shrnout do několika dílčích kroků.

V prvním kroku se provedou veškeré projekční výpočty opírající se o odhad detailních parametrů plodnosti a úmrtnosti. Na jejich výsledky navazuje výpočet sledované (referenční) charakteristiky a zjištění difference mezi její výchozí a koncovou hodnotou v rámci daného projekčního kroku. Ve třetím kroku je při fixované pohlavní a věkové struktuře migračního salda nutné odhadnuté agregovaný vliv jednoho průměrného „čistého migranta“ (včetně působení sil přirozené reprodukce) na vývoj dané referenční charakteristiky. Máme-li stanoven agregovaný efekt jednotkového migračního salda, můžeme v prvním přiblížení určit potřebný rozsah náhradové migrace a tento dále testovat s použitím výše popsané modifikace kohortě komponentního modelu. Jestliže při testu zjistíme významný rozdíl mezi výchozí a konečnou hodnotou referenčního parametru, opakujeme cyklicky výše popsaný třetí až pátý krok do té doby, dokud tento rozdíl není nulový nebo alespoň dostatečně malý. V každém cyklu přitom pracujeme pouze s reziduální diferencí a nikoli s celým původním rozdílem. Prostřednictvím těchto iterací se dostaneme k potřebnému objemu čisté migrace, přičemž při konečném výpočtu v rámci daného projekčního kroku je specifikován souhrnný efekt náhradové migrace v celém jejím odhadnutém rozsahu. Zároveň musí být určena pohlavně věková struktura dané populace a tím i velikost, která je pro následující projekční krok strukturou výchozí a jejíž specifikaci mohou doplnit odhady počtu jednotlivých událostí a dalších charakteristik reprodukce předcházející vzniku nové výchozí struktury.

Popsaná iterativní procedura tvoří základ celého odhadu a je aplikována v každém z projekčních kroků souvisle pokrývajících celé vymezené období.

U odhadů, které jsme prováděli pro populaci České republiky jako celek, byla aplikace konceptu náhradové migrace postavena na specifických vnitřních a vnějších modelových předpokladech.

Vnitřní předpoklady modelu:

- 1) Všechny události jsou rovnoměrně rozloženy v každém z časově ohraničených polí pozorování, protože střední stav obyvatelstva je vždy roven aritmetickému průměru odpovídajících krajních stavů a počty událostí ve stejně rozsáhlých částech každého pole pozorování jsou identické.
- 2) Parametry projekčního modelu se mohou měnit pouze při přechodu od jednoho projekčního kroku ke druhému a nikoli v jejich rámci.
- 3) Migranti přijímají bezesbytku demografické chování cílové populace.
- 4) Objem náhradové migrace je pro obě pohlaví odhadován společně prostřednictvím celkového objemu migračního salda či jeho pohlavní a věkové struktury, což znamená, že plné náhrady odděleně pro muže a ženy nemusí být a obvykle ani není dosaženo. Naplnění tohoto požadavku by vedlo k jiné úloze, která není komplementární s naším původním zadáním. Konkrétně to znamená, že zajištění náhrady na úrovni každého z pohlaví nemusí s výjimkou celkového počtu obyvatel znamenat zajištění náhrady za populaci jako celek, neboť se přitom v průběhu vývoje nutně mění podíl mužů a žen na sledovaném obyvatelstvu.

Vnější předpoklady modelu:

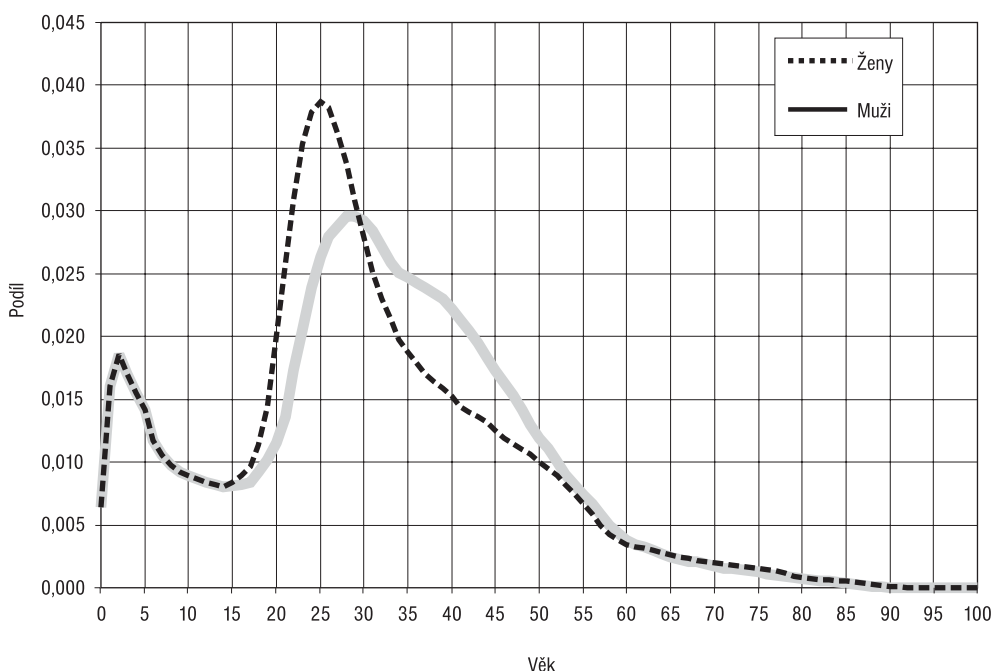
- 1) Výchozí populační velikost a pohlavně věková struktura odpovídá parametrům obyvatelstva České republiky k 1. 1. 2005, tak jak byla prezentována *Českým statistickým úřadem*.
- 2) Hodnota charakteristik plodnosti a úmrtnosti (tab. 1) odpovídá parametrům aktuální pracovní revize naší poslední publikované prognózy vývoje obyvatelstva České republiky (*Burcin – Kučera – Drbohlav*, 2003), kterou jsme připravili v průběhu roku 2006 a která pokrývá celé období let 2005 až 2065.

Tab. 1 Vývoj plodnosti a úmrtnosti (nízká, střední a vysoká varianta prognózy), 2005-2065 [Fertility and mortality trends (low, medium and high forecast variants), 2005-2065]

Rok	Plodnost (míra úhrnné plodnosti)			Úmrtnost (naděje dožití při narození)					
	nízká	střední	vysoká	muži			ženy		
				nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2005*		1,29			72,9			79,1	
2010	1,36	1,42	1,45	73,4	74,1	74,9	79,7	80,3	81,0
2020	1,35	1,58	1,71	75,4	76,5	77,6	81,3	82,4	83,4
2030	1,41	1,66	1,79	77,0	78,7	80,0	82,6	84,0	85,2
2040	1,45	1,70	1,84	78,4	80,4	81,8	83,6	85,4	86,7
2050	1,47	1,73	1,87	79,7	82,0	83,4	84,6	86,7	88,0
2065	1,50	1,77	1,92	81,3	84,0	85,7	85,8	88,3	89,8

Pozn.: *Empirické hodnoty.

Graf 1 Očekávané rozložení migračního salda podle pohlaví a věku (The expected distribution of net migration by sex and age)



- Poměr pohlaví při narození je konstantní a činí 485 dívek na 515 chlapců z každého tisíce živě narozených dětí.
- Relativní věková struktura migračního salda podle pohlaví (graf 1) je neměnná v celém prognózovaném období a je představována upravenou aktuální věkovou strukturou migračního salda České republiky, tedy zahraniční migrací zachycenou v oficiálních statistikách za roky 2002 až 2004.

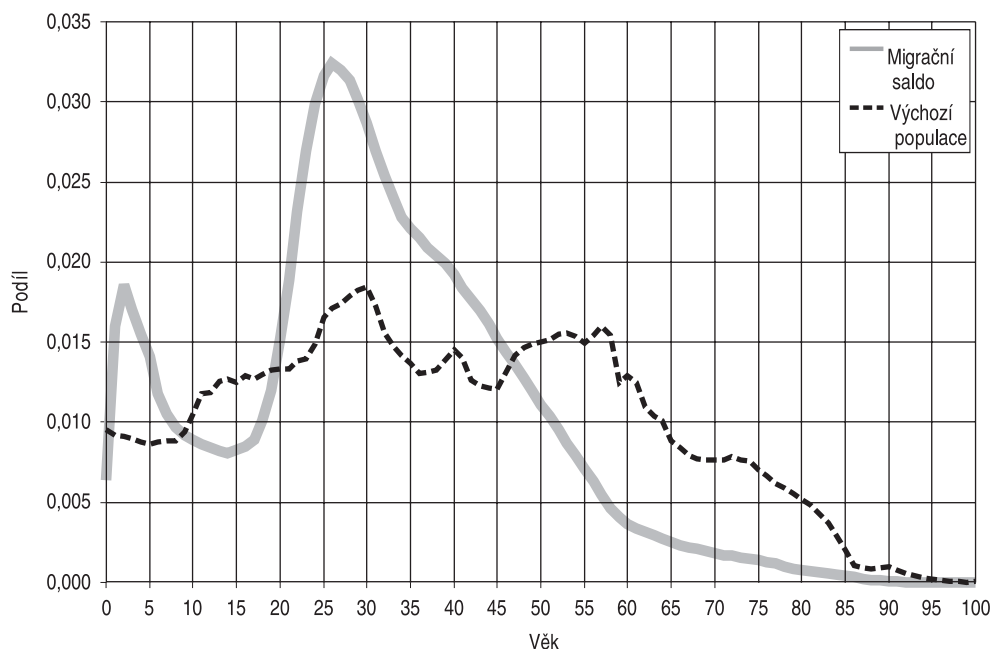
V našich propočtech jsme se neomezili pouze na střední, nejpravděpodobnější variantu prognózy vývoje přirozenou měnu, ale koncept náhradové migrace jsme aplikovali také na krajní varianty – nízkou a vysokou. Přitom jsme u každé z nich zkoumali potřebný rozsah

náhradové migrace z hlediska každého ze čtyř následujících parametrů: celkového počtu obyvatel, průměrného věku obyvatel, podílu osob v produktivním věku a hodnoty Indexu závislosti I (podíl osob v poproduktivním věku ku osobám v produktivním věku), tedy v posledních letech všeobecně diskutovaných charakteristik obyvatelstva České republiky. Pokusili jsme se zároveň o inovační vymezení základních věkových kategorií obyvatelstva spočívající v užším vymezení intervalu produktivního věku (jeho hranice odpovídají přesnému věku 20 a 60 let a nikoli 15 a 65 let) tak, abychom se prostřednictvím respektování nikoli nominálního, ale faktického věku vstupu na trh práce, resp. výstupu z něj, co nejvíce přiblížili kategoriím obyvatelstva ekonomicky aktivního.

Hlavní zjištění

Objemy migračního salda potřebné ke kompenzaci změn způsobených očekávaným vývojem přirozené měny v České republice jsou obecně určeny dvěma faktory: očekávanou velikostí změny věkové struktury obyvatel v důsledku působení porodnosti a úmrtnosti a rozdílem relativních věkových struktur obyvatelstva a migračního salda. Vstupní rozdíly věkových struktur jsou pro ilustraci zachyceny grafem 2.

Graf 2 Rozložení obyvatel České republiky k 1. 1. 2005 a migračního salda podle věku (The distribution of the population of the Czech Republic on 1 January 2005 and net migration by age)



Jedinou výjimkou z uvedené podmíněnosti je náhradová migrace kompenzující změnu populační velikosti, neboť v tomto případě nehraje rozdíl věkových struktur obyvatelstva a migračního salda logicky žádnou roli.

Vlastní neboli vnitřní reprodukční potenciál výchozí populace České republiky, který je určován mimo jiné také historicky založenými nepravidelnostmi věkové struktury spolu se současnou a očekávanou úrovní plodnosti a úmrtnosti, není nikterak velký. Je prakticky jisté, že perspektivní vývoj založený pouze na přirozené měně by v dlouhodobé perspektivě vedl

k jednoznačnému a poměrně hlubokému poklesu celkového počtu obyvatel a jeho velmi dynamickému stárnutí (tab. 2).

Tab. 2 Vývoj počtu a věkové struktury obyvatel přirozenou měnou (nízká, střední a vysoká varianta prognózy), 2005–2065 [Population size and age structure of the population over time by natural increase (low, medium, and high forecast variants), 2005–2065]

Rok	Celkový počet obyvatel k 1. 1. (v tisících)			Průměrný věk obyvatel k 1. 1.		
	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2005*		10 221			39,77	
2010	10 171	10 205	10 230	40,91	40,93	41,00
2020	9 908	10 105	10 236	43,56	43,37	43,43
2030	9 426	9 819	10 066	46,37	45,92	45,92
2040	8 791	9 392	9 753	48,40	47,76	47,69
2050	8 081	8 922	9 403	49,92	48,83	48,52
2065	6 894	8 104	8 782	51,48	49,90	49,34

Pozn.: *Empirické hodnoty.

Kompenzace populačních ztrát

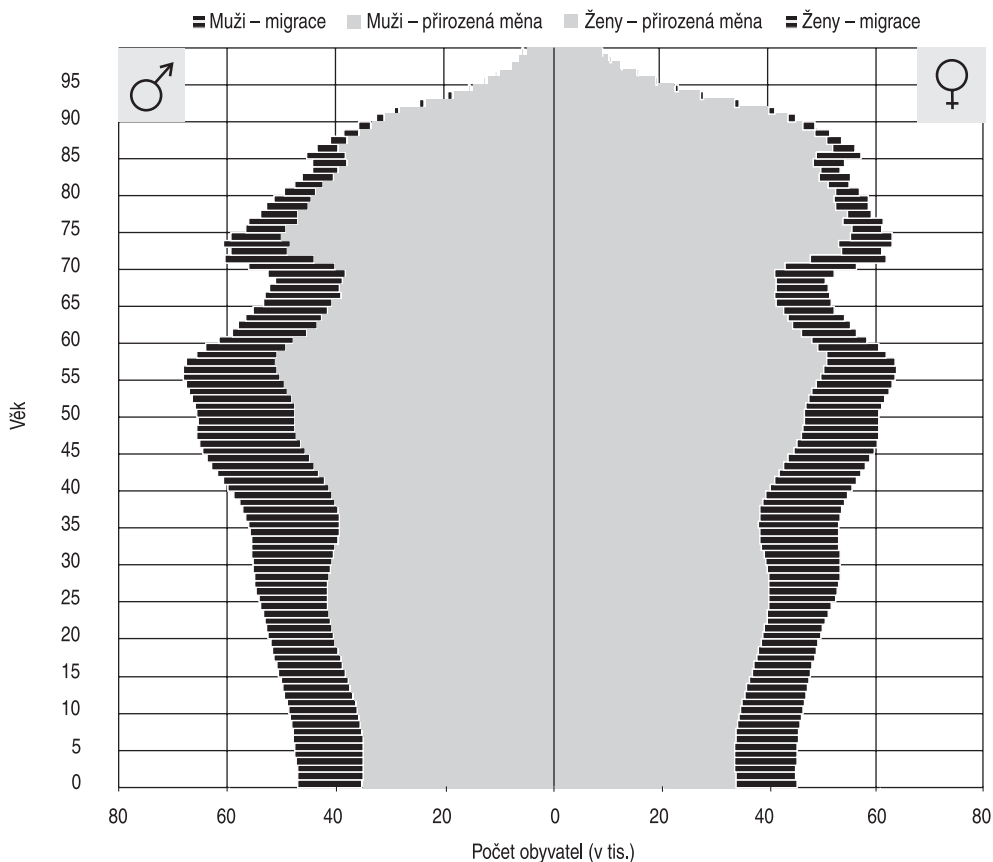
Metodicky nejjednodušší odhad náhradové migrace je spojen s fixací celkového počtu obyvatel. Jak již bylo uvedeno, objem náhradové migrace je roven momentálnímu přebytku nebo deficitu přirozené měny. V našich podmínkách předpokládáme postupný nárůst deficitu vývoje přirozenou měnou v celém období, pro nějž modelové propočty provádíme, s výjimkou možnou v nadcházejících několika málo letech, kdy můžeme podle střední a vysoké varianty prognózy očekávat stagnaci či velmi mírný růst počtu obyvatel přirozenou měnou. Ve výsledku by pak v nejbližších 10 až 15 letech měla republika vystačit se saldem zahraniční migrace na úrovni několika málo stovek až tisíc osob, aby její populační velikost zůstala zachována. Je značně pravděpodobné, že nejméně do roku 2030 nebude udržení počtu obyvatel představovat žádný skutečný problém, neboť teprve po tomto roce by měl začít objem potřebné náhradové migrace převyšovat současné saldo migrace Česka se zahraničím.

Aby se předešlo depopulaci, potřebovala by Česká republika v nadcházejících přibližně 60 letech získat ze zahraničí v úhrnu mezi 1,2 a 3,0 milióny nových obyvatel, přičemž podle střední, nejpravděpodobnější varianty by jich mělo stačit přibližně 1,8 miliónu. V tomto případě a samozřejmě za hypotetického předpokladu, že by se od nás nikdo za celou dobu neodstěhoval, by tak podíl obyvatel narozených za hranicemi státu mohl v horizontu roku 2065 představovat zhruba 15 procent. Jejich rozložení podle věku je zachyceno složeným grafem 3. Podíl narozených jinde než v Česku by se však mohl reálně vyšplhat až na úroveň jedné čtvrtiny, přičemž poněkud menší, ale nezanedbatelný podíl by mohli mít také potomci imigrantů v první generaci. Přitom by však, jak napovídají souhrnné údaje uvedené v tabulce 3, náhradová migrace kompenzující ztráty obyvatelstva přirozenou měnou měla pouze malý vliv na redukcii stárnutí populace vyjádřené prostřednictvím ukazatele průměrný věk obyvatel.

Kompenzace růstu průměrného věku obyvatel

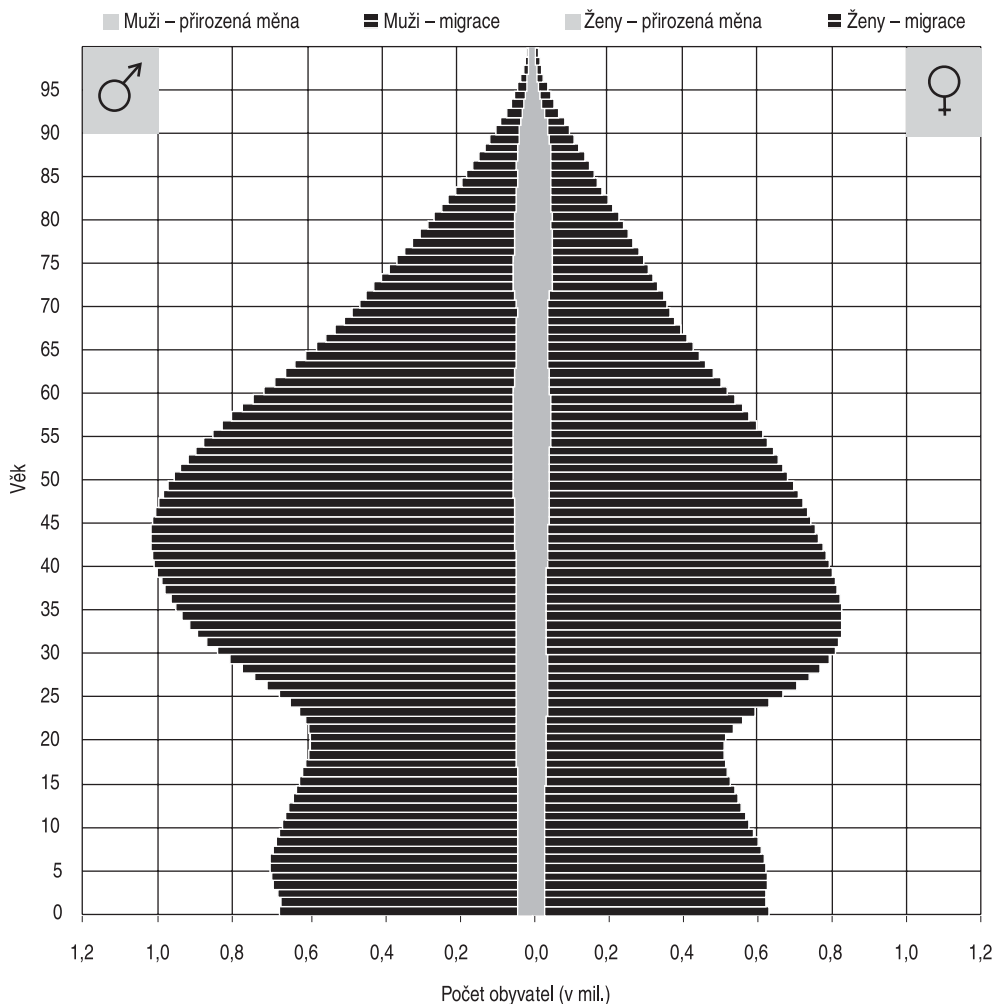
V posledních patnácti letech poměrně značná a v čase stabilní dynamika růstu průměrného věku obyvatel České republiky je způsobena významnými změnami na obou koncích věkové pyramidy v důsledku propadu porodnosti a rapidně se zlepšujících úmrtnostních poměrů především ve vyšším věku a současně také posunem výraznějších nepravidlostí věkové struktury do vyšších věkových hladin. V případě, že by reprodukce probíhala pouze přirozenou měnou, lze reálně předpokládat, že by se v příštích 25 a 30 let udržela aktuální roční dynamika růstu průměrného věku, která činí 0,20–0,25 roku. Bez „omlazovacího“ vlivu migrace je velmi pravděpodobné, že by v příštích sedesáti letech průměrný věk naší populace vzrostl přibližně o deset až jedenáct let a teoreticky by tak mohl přesáhnout i hranici 50 let. K úplné

Graf 3 Modelová pohlavně věková struktura obyvatel České republiky k 1. 1. 2065, střední varianta, konstantní počet obyvatel (Model of the sex and age structure of the population of the Czech Republic on 1 January 2065, medium forecast variant, constant number of inhabitants)



kompenzaci nárůstu průměrného věku by přitom bylo zapotřebí již dnes saldo zahraniční migrace v objemu přibližně 300 tis. osob ročně, což je asi desetkrát vyšší hodnota, než jakou u tohoto ukazatele vykazuje v posledních letech oficiální statistika. Do budoucna by přitom potřebný rozsah náhradové migrace dále dynamicky rostl a to i v důsledku toho, že noví příchozí by svou věkovou strukturou museli kompenzovat nejenom stárnutí původních obyvatel, ale také stárnutí imigrantů, kteří přišli před nimi, a jejich dětí. Naše propočty ukazují, že v roce 2065 by „roční cena“ za šedesát let stabilní průměrný věk obyvatelstva činila podle střední varianty 4,2 miliónu přistěhovalých ze zahraničí v aktuální věkové struktuře migračního salda, samozřejmě za předpokladu, že by se nikdo z Česka neodstěhoval. Celková „cena“ by pak činila jen velmi obtížně představitelných 90 miliónů imigrantů. Za těchto okolností by naše země měla v roce 2065 asi 110 mil. obyvatel, z nichž zhruba 80 miliónů by představovali obyvatelé narození v zahraničí a asi 20 miliónů obyvatel jejich potomci. Výsledné věkové rozvrstvení obyvatelstva zachycuje graf 4. Tato zjištění se zcela vymykají reálným a možno říci i realistickým představám a nelze je interpretovat jinak, než jen jako názornou ilustraci krajně omezených možností regulovat stárnutí populace imigrací ze zahraničí.

Graf 4 Modelová pohlavně věková struktura obyvatel České republiky k 1. 1. 2065, střední varianta, konstantní průměrný věk obyvatel (Model of the sex and age structure of the population of the Czech Republic on 1 January 2065, medium forecast variant, constant number of inhabitants)



Kompensace změn hodnot vybraných demoeconomických charakteristik

Ke srovnatelnému rozsahu migračních potřeb jaký byl zjištěn u scénáře vedoucího ke kompenzaci průměrného věku obyvatel, se logicky dopracujeme také při odhadu náhradové migrace v případě scénářů fixujících hodnoty dalších dvou sledovaných ukazatelů: podílu osob v produktivním věku a Indexu závislosti I v našem, výše diskutovaném vymezení. Přesto však ve výsledku existují mezi scénáři kompenzace vzestupu průměrného věku, poklesu podílu osob v produktivním věku a vzestupu hodnoty Indexu závislosti I zásadní rozdíly. V prvním případě odpovídá největší potřeba migrace nízké variantě vývoje vyznačující se sice nižší pravděpodobností přežití ve vyšším věku, ale zároveň a především nižšími počty narozených dětí. Právě narozené děti mají silné „omlazovací účinky“. V našich současných podmínkách je příspěvek jednoho dítěte narozeného v roce pozorování ke kompenzaci vzestupu průměrného věku asi čtyřikrát větší než imigranta,

Tab. 3 Očekávané objemy náhradové migrace a vybrané důsledky jejich naplnění (podle kritéria a nízké, střední a vysoké varianty prognózy přirozenou měnou), 2005–2065 [Expected volume of replacement migration and selected effects (by criteria and low, medium, and high variant of the natural increase forecast), 2005–2065]

Rok	Celkový počet obyvatel			Průměrný věk			Podíl osob v produktivním věku (P_{20-59}/P_{total})			Index závislosti I (P_{60+}/P_{20-59})		
	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
Saldo náhradové migrace (v tisících)												
2005	7	7	7	292	292	292	31	31	31	194	194	194
2010	13	3	-4	331	329	346	229	276	308	351	377	404
2020	34	16	5	634	548	531	296	479	603	318	364	406
2030	53	35	25	1 071	913	888	368	671	908	658	742	820
2040	58	37	27	1 699	1 357	1 277	1 032	1 530	1 948	1 330	1 477	1 611
2050	64	39	29	2 844	2 175	1 995	1 622	2 796	3 755	1 941	2 231	2 468
2065	72	44	30	5 854	4 208	3 790	2 494	5 340	8 043	3 775	4 439	5 002
Kumulované saldo náhradové migrace (v tisících)												
2005	7	7	7	292	292	292	31	31	31	194	194	194
2010	61	18	-14	1 796	1 813	1 919	1 244	1 421	1 537	2 008	2 120	2 242
2020	328	124	-8	6 721	6 213	6 269	4 487	5 861	6 777	5 670	6 138	6 608
2030	781	399	171	15 401	13 696	13 568	7 653	11 562	14 325	10 662	11 796	12 877
2040	1 342	764	439	29 220	25 050	24 414	15 938	23 663	29 605	21 870	24 130	26 255
2050	1 961	1 146	721	52 054	42 785	40 828	29 594	45 584	58 340	38 375	42 835	46 851
2065	3 008	1 797	1 188	116 167	90 146	83 892	57 286	103 286	142 602	78 156	89 586	99 432
Celkový počet obyvatel k 1. 1. (v tisících)												
2005*		10 221			10 221			10 221			10 221	
2010	10 221	10 221	10 221	11 684	11 741	11 857	11 216	11 384	11 496	11 880	12 006	12 129
2020	10 221	10 221	10 221	16 431	16 265	16 526	14 405	15 930	16 950	15 690	16 422	17 065
2030	10 221	10 221	10 221	25 082	24 112	24 423	17 481	22 077	25 297	20 428	22 258	23 793
2040	10 221	10 221	10 221	39 271	36 474	36 651	25 208	34 525	41 610	31 432	35 109	38 168
2050	10 221	10 221	10 221	62 991	56 051	55 431	39 192	58 158	73 215	48 695	55 864	61 662
2065	10 221	10 221	10 221	130 699	109 318	105 563	68 628	123 061	169 375	90 391	108 271	122 385
Průměrný věk obyvatel k 1. 1.												
2005*		39,77			39,77			39,77			39,77	
2010	40,87	40,92	41,01	39,77	39,77	39,77	40,08	40,00	40,00	39,64	39,59	39,59
2020	43,25	43,25	43,44	39,77	39,77	39,77	40,58	39,78	39,45	40,20	39,80	39,64
2030	45,52	45,47	45,70	39,77	39,77	39,77	41,98	40,25	39,50	41,22	40,49	40,17
2040	46,89	46,81	47,05	39,77	39,77	39,77	41,32	39,74	39,01	40,50	39,80	39,49
2050	47,76	47,49	47,56	39,77	39,77	39,77	40,47	39,04	38,37	40,23	39,46	39,11
2065	48,43	48,05	48,00	39,77	39,77	39,77	40,99	39,08	38,29	40,53	39,70	39,32

Pozn.: *Empirické hodnoty.

kterému je v průměru 31 let. Proto vyšší porodnost vede všeobecně k nižším potřebným objemům náhradové migrace. V případě Indexu závislosti I je situace opačná: vyšší počet dětí a osob v poproduktivním věku u vyšší varianty vývoje přirozenou měnou vyžaduje logicky vyšší počty osob v produktivním věku a tedy migrantů, aby se hodnota indexu neměnila.

Vzhledem ke kulminaci podílu osob v produktivním věku v populaci na počátku této dekády by celkový počet imigrantů ve smyslu kumulovaného objemu migračního salda mezi lety 2005 a 2065 dosáhl při kompenzaci poklesu podílu produktivní složky ve střední variantě vývoje 103 mil. přistěhovaných osob s konečným rozpětím variant mezi 143 a 57 milióny přistěhovanými. Na stabilizaci Indexu závislosti I by přitom stačilo „jen“ 90. mil. imigrantů v poněkud užším intervalu 99 a 78 mil. imigrantů podle krajních variant vývoje.

Závěrem

Náš zájem o koncept náhradové migrace prezentovaný v tomto příspěvku nebyl primárně ani teoretický, ani metodologický, ale především praktický. Již delší dobu se u nás vedou politické diskuse na téma demografické stárnutí, v jejichž kontextu se řízená imigrace ze zahraničí prezentuje jako významný, ne-li hlavní nástroj řešení celé otázky. Přestože určitý cit pro realitu nám nedovoluje sdílet tento názor či do něho vkládat být jen malou naději, není v tomto ohledu nad konkrétní řeč čísel. Ta je v případě České republiky, stejně jako většiny rozvinutých zemí zcela srozumitelná a jednoznačná: pokud nám půjde jen o udržení současného počtu obyvatel Česka, může nám zahraniční migrace za současných nebo s nimi srovnatelných podmínek relativně snadno pomoci a to i v dlouhodobé perspektivě. U všech ostatních parametrů je však boj o zachování současných hodnot zvolených i celé řady dalších obdobných ukazatelů předem ztracen. Bude nám proto dostatečnou kompenzací vynaloženého úsilí, pokud naše zjištění přispějí k opuštění zbytečných diskusí a planých nadějí a zaměří pozornosti odpovědných na skutečně aktivní a systematickou přípravu společnosti na stárnutí obyvatelstva, které je ve své podstatě procesem nezvratným.

Literatura

- Bijak, J. – Kupiszewska, D. – Kupiszewski, M. – Saczuk, K. 2005. *Impact of International Migration on Population Dynamics and Labour Force Sources in Europe*. CEFMR Working Paper, No. 1. Warsaw: Central European Forum for Migration Research.
- Beaujot, R. 2003. *Effect of Immigration on the Canadian Population: Replacement Migration?* Discussion Paper No. 03–03. London (Canada): Population Studies Centre, University of Western Ontario.
- Burcin, B. – Drbohlav, D. – Kučera, T. 2007. *Czech Republic Population Prospects in the Mirror of Replacement Migration Concept*. Praha: Acta Universitatis Carolinae: Geographica 1–2/2005, roč. 40 (v tisku).
- Burcin, B. – Kučera, T. – Drbohlav, D. 2003. *Perspektivy populačního vývoje České republiky na období 2003–2065*. Praha: DemoArt.
- Coleman, D. 2003. *Demographic, Economic and Social Consequences of UK Migration*. In Work in Progress: Migration, Integration and the European Labour Market. Disney, H. (ed.). London: Institute for the Study of Civil Society.
- Coleman, D. A. 2000. *Who's Afraid of Low Support Ratios? A UK Response to the UN Population Division Report on „Replacement Migration“*. A paper prepared for „Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline“. New York, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, UN Secretariat.
- Grant, J. et al. 2004. *Low Fertility and Population Ageing. Causes, Consequences, and Policy Options*. (Prepared for the European Commission). Santa Monica: the RAND Corporation.
- Lesthaeghe, R. 2000. *Europe's Demographic Issues: Fertility, Household Formation and Replacement Migration*. A paper prepared for „Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline“. New York: Population Division, Department of Economic and Social Affairs, UN Secretariat.
- Lutz, W. and Scherbov, S. 2002. *Can Immigration Compensate for Europe's Low Fertility?* Interim report, IR-02-052. Laxenburg: International Institute for Applied System Analysis.
- Lutz, W. – Scherbov, S. 2003. *Future Demographic Change in Europe: The Contribution of Migration*. Interim report, IR-03-066. Laxenburg: International Institute for Applied System Analysis.
- Martin, S. 2004. *Demography, Migration and Security* (on-line; cit. 20. 5. 2007). Dostupný z: <http://209.200.80.89/doc/S_Martin_Demographics%20and%20SecurityJuly9.pdf>.
- Replacement Migration. Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?* 2000. New York: Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat.
- Replacement Migration. Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?* 2001. New York: Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat.
- Tapinos, G. P. 2000. *Policy Responses to Population Ageing and Population Decline in France*. A paper prepared for „Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline“. New York: Population Division, Department of Economic and Social Affairs, UN Secretariat.
- Tietelbaum, M. S. 2004. *Western Experiences with International Migration in the Context of Population Decline*. The Japanese Journal of Population, Vol. 2 (1), 29–40.
- van de Kaa, D. J. 1997. *Options and Sequences, Europe's Demographic Patterns*. W.D. Borrie lecture 1996, Australian Population Association, Adelaide, 3 December, 1996. Demography Paper No. 39. The Hague, Nethur.
- Vishnevsky, A. 2000. *Replacement Migration: Is It a Solution for Russia?* A paper prepared for „Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline“. New York: Population Division, Department of Economic and Social Affairs, UN Secretariat.

BORIS BURCIN je absolventem Univerzity Karlovy v Praze, oboru ekonomická a sociální geografie na její přírodovědecké fakultě, kde od roku 1990 působí jako odborný asistent na katedře demografie a geodemografie. Akademickou dráhu nastoupil po dvouleté praxi na poli demografické statistiky v tehdejší Federálním statistickém úřadu. Zabývá se otázkami úmrtnosti a prognózováním populačního vývoje a je spoluautorem řady demografických studií analytického i prognostického zaměření pro řídicí a plánovací praxi.

DUŠAN DRBOHLAV vystudoval geografii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Poté pracoval v Geografickém ústavu AV ČR, aby zakotvil opět na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, kde dnes pracuje jako docent sociální geografie. Zabývá se především problematikou sociální geografie, behaviorální geografie a geografie obyvatelstva – zejména mezinárodní migrací obyvatelstva a integrací imigrantů v majoritních společnostech. Tuto problematiku také přednáší v samostatném jedno-semestrovém kurzu.

TOMÁŠ KUČERA vystudoval ekonomickou a sociální geografii na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kam se v roce 1986 po vědecké aspirantuře v Geografickém ústavu ČSAV vrátil jako odborný asistent. Problematicou tvorby populačních prognóz se zabývá od roku 1980. Posledních šestnáct let se věnuje populačnímu prognózování v rámci základního i aplikovaného výzkumu společně s Borisem Burcinem.

Summary

The outlook for the population development of the Czech Republic after 2010 is not optimistic, despite recent improvements in the natural development balance and its current slight surplus. Many policy makers and even some professionals believe that international migration can ensure population replacement in the mid- to long-term perspective. In this article, the Replacement Migration Concept is introduced and used to answer the question „How many net immigrants would the country likely need to eliminate changes to the Czech Republic’s population size and age structure caused by expected negative natural growth?“ In other words, the authors investigate to what extent migration is a solution to expected changes – population decline and ageing resulting in a decrease in the labour force, a worsening of relations between the economically active and inactive population, etc. Their results and other findings force a rethinking of the possible impact of migration, especially on expected changes in the population size and the age structure in the Czech Republic. Research for this article was carried out with the financial support of Research Program No. MSM 0021620831 funded by the Ministry of Education, Youth and Sport of the Czech Republic.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIE 16. ročník, 4/2006

I. ČLÁNKY Z OBLASTI ŠTATISTIKY A DEMOGRAFIE

1. Ľubica HURBÁNKOVÁ
Jednoduché metódy viacrozmerného porovnávania a ich aplikácia na kraje Slovenskej republiky za roky 1997–2003 3
2. Pavol TIŠLIAR
Stručná analýza národnostnej a konfesionalnej skladby obyvateľstva Slovenska podľa súpisu z roku 1919 v porovnaní s výsledkami cenzu z roku 1921 19
3. Pavol TIŠLIAR
Úvod do problematiky sčítania obyvateľstva Slovenska v roku 1919 41
4. Milan OLEXA, Ľudmila IVANČÍKOVÁ, Róbert VLAČUHA
Vybrané aspekty príjmovej diferenciacie a príjmovej chudoby (výsledky zo zisťovania EU SILC 2005) 58

II. OZNAMY – III. INDEX ČLÁNKOV, ROČNÍK 2006

ÚZEMNÍ DIFERENCIACE PLODNOSTI – GEOSTATISTICKÝ PŘÍSTUP¹⁾

JAROSLAV KRAUS

Regional Differences in Fertility Rates – A Geostatistical Approach

The article discusses the new methods and possibilities for the analysis of regional differences in demographic data. It sets out from the idea that changes in spatial distribution are also connected with changes in the reproduction regime (fertility). These changes are studied using the methods of geostatistical analysis and the results are summarised as a spatial model of fertility.

Demografie, 2007, 49: 182–190

V průběhu 90. let došlo v populačním vývoji České republiky k významným změnám. Tyto změny souvisí se samotným režimem demografické reprodukce, jak jsou vymezeny teorií druhého demografického přechodu (*van de Kaa*, 1998). Byly však rovněž nepochybně spjaty s politickým pohybem, který v České republice nastal. Důsledkem byla transformace ekonomického prostředí, což pak mělo – různým způsobem – dopad na všechny skupiny obyvatelstva. Úhrnná plodnost dosáhla ve 2. polovině 90. let úrovně, která povede v dlouhodobé perspektivě ke snižování počtu obyvatel. Je zjevné, že dochází k **větší diferenciaci některých aspektů demografického chování** (jako je např. časování narozených, jejich legitimita) především u mladých lidí. Zásadní roli v tomto procesu hraje na jedné straně větší možnost jejich seberealizace (individualismus, studium, cestování), na druhé straně však složité ekonomické podmínky (např. dostupnost bytů) vedou k odkladu sňatků do vyššího věku nebo i k jejich odmítání s alternativní volbou partnerského soužití. Dalším krokem je pak odkládání narození dítěte do vyššího věku, včetně růstu podílu bezdětných mužů a žen. K těmto vývojovým trendům existuje dostatek dat (výsledky sčítání, běžná demografická statistika, výběrová šetření) a soustavně se jim věnuje řada demografů, např. *Rychtaříková* (2003) i specialistů z dalších oblastí, např. *Rabušic* (2001).

Méně zkoumaná a poznaná je však otázka do jaké míry časové změny reprodukčního chování nacházejí svůj odraz v **územních změnách – např. v územní diferenciaci plodnosti**. Předkládaný článek je zaměřen na **analýzu a zobecnění územních rozdílů na základě vytvořeného prostorového modelu plodnosti vycházejícího z metod geostatistiky**. Ze sčítání 2001 byly analyzovány údaje konečné plodnosti z hlediska velikostních skupin obcí místa trvalého bydliště a krajů, jež byly dále diferencovány podle vzdělání²⁾. Územní rozdíly v úrovni plodnosti, jejichž existence byla výsledky sčítání 2001 potvrzena, vytvořily tak východisko pro prostorový model plodnosti.

Metodická východiska

Geostatistika, jako metodický nástroj, je v přírodních vědách běžně používána, v společensko-vědních oborech však v menší míře, přesto i v této oblasti vzniklo na využití těchto metod několik podnětných příspěvků – např. *Balabdaoui et al.*, (2001), *Muniz* (2006) nebo *Waldorf–Franklin* (2002). Z teoretického hlediska a hlediska svého metodického vymezení má geostatistika nejbližší k demogeografii – *Pavlík, Z. – Rychtaříková, J. – Šubrtová, A.* (1986). Vychází

¹⁾ Tato práce byla řešena v rámci grantu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. MSM0021620831.

²⁾ Výsledky byly v Demografii již publikovány – blíže *Rychtaříková, J.* (2003) a *Kraus, J.* (2004).

z území, které má **významnou míru podobnosti z hlediska zkoumaného jevu (jevů)**. Využití geostatistiky tedy začíná vymezením určité plochy, území a na tuto plochu jsou pak aplikovány geostatistické metody. Ze struktury osídlení České republiky vyplývá, že zde existují nerovnoměrnosti a různorodé velikostní struktury obcí v daném území, které není možné přímo srovnávat – přinejmenším z hlediska četnosti souborů a událostí. Apriorní úvahou, na které je práce založena, je to, že **územní rozdíly v úrovni plodnosti skutečně existují a že se nejedná o náhodné události**, byť mají ve srovnání s časovými změnami druhořadý význam. Základní řešení prostorového (geostatistického) modelu je založeno na předpokladu, že jevy, které leží blíže k sobě, jsou si podobnější než jevy, které jsou od sebe více vzdálené, což je základní princip, na kterém je geostatistika postavena (Tobler, 1970).

Z hlediska matematicko-statistického řešení existují dvě základní skupiny interpolačních metod: **deterministické** a **stochastické**. Obě patří mezi **metody geostatistické**. V prostorové analýze se tedy odvozuje hodnota jevu ve všech místech plochy³⁾ z hodnot měření ve vybraných místech. Každé místo má pak hodnotu danou buď měřením nebo odhadem. Použití deterministického nebo stochastického přístupu k řešení konkrétní úlohy úzce souvisí s povahou zkoumaného jevu. Obecně lze konstatovat, že přírodní procesy se prostorově analyzují a modelují spíše metodami deterministickými, zatímco sociální spíše metodami stochastickými. Je tomu tak proto, že míra komplexní složitosti systémů je u přírodních procesů jednodušší než u procesů společenských. Toto tvrzení však není možné absolutizovat a v praxi se často oba postupy kombinují. Často používanou metodou prostorového odhadu je metoda Kriging. Pro stanovení odhadu pomocí funkce Z v bodě s se souřadnicemi x, y se použijí váhy, které se označují λ . Tyto váhy jsou závislé nejen na vzdálenosti mezi měřeními body, ale také na prostorovém vztahu (uspořádání) mezi měřeními body. Vzájemný vztah (odhad), tak lze zapsat rovnicí $estZ(s) = \sum \lambda_i Z(s_i)$, kde $Z(s_i)$ je hodnota funkce i -tého pozorování.

Kvantifikace prostorového vztahu je dána **(auto)kovarianční funkcí**, která se rovněž někdy označuje jako **(auto)korelační funkce**, **(auto)korelace** a zapisuje se jako

$$c_k = 1/(n - k) \sum_{i=1}^{n-k} (z_i - \bar{z})(z_{i+k} - \bar{z}), \text{ kde } z_i \text{ je hodnota funkce v bodech } i, k \text{ až do pozorování } n.$$

S pojmem autokovariance je úzce spjat pojem **variogram**. Ten vyjadřuje autokorelaci jevu vzhledem ke vzdálenosti a směru působení autokorelace. Zapisuje se ve tvaru

$$\gamma_k = 1/2(n - k) \sum_{i=1}^{n-k} (z_i - z_{i+k}). \text{ V případě konstantní střední hodnoty, lze základní model metody}$$

Kriging zapsat ve tvaru: $Z(s) = \mu + \varepsilon(s)$, kde s označuje (x, y) souřadnice bodu a $Z(s)$ je hodnota funkce (tj. sledovaného jevu) v daném bodě, μ je konstantní střední hodnota a $\varepsilon(s)$ je náhodná chyba. U náhodné chyby $\varepsilon(s)$ se předpokládá **stacionarita** – což znamená, že její **velikost nezávisí na místě měření, ale pouze na vzdálenosti míst měření**. Pak lze odhad funkce

$est(Z)$ v předpovědním místě s_0 definovat jako: $estZ(s_0) = \sum_{i=1}^N \lambda_i Z(s_i)$, kde $Z(s_i)$ je zjištěná hodnota (pozorování) v i -tém místě, λ_i je neznámá váha měřené hodnoty v i -tém místě a N je počet pozorování. Metodika geostatistiky je dnes již dobře popsána, např. v pracích *Armstronga* (1998) nebo *Longleye et al.* (2005) – metodické řešení není předmětem tohoto příspěvku.

Základem všech následujících výpočtů byly individuální – **anonymizované** – věty za soubor osob z výsledků sčítání 2001. Vzhledem k tomu, že tyto věty obsahují jen základní prostorové identifikace, bylo nutné přidat ke každé větě z číselníků sčítání informaci o kraji a velikostní skupině obce místa trvalého bydliště. V dalším kroku byly odvozené ukazatele použité při zpracování dat překódovány (jednalo se o proměnné „velikostní skupina obcí místa trvalého

³⁾ Pojem **plocha** je zde používán jako obecný pojem, vymezený jakýmkoli způsobem: fyzikálně, sociálně, ekonomicky – z hlediska jevu, u kterého se předpokládá prostorová variabilita. To není v rozporu se statistickým přístupem, protože každý statistický údaj má své věčné, časové a **prostorové** vymezení.

bydliště“ a „vzdělání“). Následovalo omezení souboru na věty za ženy a výpočet potřebných odvozených proměnných: „úhrnný počet dětí ženy“ a „průměrný počet dětí“ – v závislosti na vysvětlující proměnné („ročník narození ženy“, „vzdělání“ a „kraj bydliště“). Byl vypočten průměrný počet dětí (PPD) generací žen 1930–1959, a to za ženy, které ve sčítání uvedly, že měly alespoň jedno dítě, a za všechny ženy. Takto definovaný PPD byl počítán standardním způsobem, jako počet dětí příslušného pořadí žen narozených v letech 1930–1959.

Základním výsledkem rozdílů generační plodnosti počítané podle ročníku narození v závislosti na velikostní skupině obcí místa trvalého bydliště je, že **(generační) plodnost klesá jak s rostoucím vzděláním ženy, tak s rostoucí velikostní skupinou místa trvalého bydliště, přičemž základní diferenciální charakteristikou je velikostní skupina místa trvalého bydliště.** V případě diferenciace podle krajů vychází, že krajské konečné generační plodnosti přibližně rovnoměrně postupně dlouhodobě klesají z hodnot 2,5 dítěte na jednu ženu pod hodnoty 2,0; v Praze se pak dlouhodobě a trvale pohybují průměrné počty dětí pod hodnotou 2,0 dítěte. Tato regionální diferenciace tedy vytváří předpoklad pro úvahu, do jaké míry je rozložení plodnosti možné vyjádřit prostorovým modelem, prostřednictvím **geostatistické analýzy a s využitím jejich nástrojů.** Celé území ČR je tak popsáno buď měřením (konkrétní obec) nebo odhadem (plocha), a tímto způsobem jsou vytvářeny územní celky nezávislé na územně-správním členění. Z interpretačního hlediska jde právě o jednotky s nízkými, vysokými, průměrnými nebo extrémními hodnotami a příslušnost konkrétních obcí k nim. Ze vzájemného vztahu měřené hodnoty a zobecněné hodnoty daného území (plochy) je pak možné usuzovat na další vývoj.

Způsob řešení

Výchozí situace je dobře patrná z kartogramu 1, kde je zobrazen **průměrný počet dětí žen s dětmi v obcích s 2000 a více obyvateli.** Problémem je výpočet v obcích do 1999 obyvatel vzhledem k velikosti souborů a tedy kolísání hodnot PPD. Do úvahy připadají dvě řešení: buď výpočet průměrného počtu dětí za všechny obce daného území (kraje) a dosazení tohoto „průměrného průměru“ za všechny obce daného území nebo přímé převzetí průměrné hodnoty PPD daného území. V tomto případě bylo zvoleno řešení, že hodnoty v obcích do 2 tisíc obyvatel byly nahrazeny hodnotou za kraj (NUTS 3) pro všechny obce této velikosti daného kraje. Volba generací žen 1930–1959 nebyla náhodná a souvisí s relativně stabilními vnějšími podmínkami pro realizaci plodnosti po skončení druhé světové války. Tyto generace žen tak mají srovnatelnou konečnou plodnost. Samostatnou otázkou, dosud neřešenou, je demografické chování v obcích, které se nachází v zázemí velkých měst, např. měst se 100 000 a více obyvateli. Tyto obce často tvoří jejich přirozené zázemí – jak z hlediska osídlení dané lokality, tak i demografického chování. Některé obce (typické je to v blízkosti Prahy) z hlediska počtu obyvatel výrazně posilují – tak, jak pokračuje nová bytová výstavba v těchto oblastech. Prostorovým dotazem byly identifikovány obce ležící **v okruhu 20 km** měst se 100 000 a více obyvateli, a hodnota průměrného počtu dětí v těchto obcích byla nahrazena hodnotou průměrného počtu dětí právě těchto stotisícových měst.

Další krok spočívá v územním zobecnění výsledků za všechny obce – ať již za obce do 1999 obyvatel nebo za obce s 2000 a více obyvateli do prostorových jednotek, které budou tvořit základ prostorového modelu. Modelové řešení je založeno na rozdělení prostoru do pravidelné sítě buněk (mozaiky) a přepočtu výsledků průměrného počtu dětí za jednotlivé obce a města do této mozaiky. V praxi připadají do úvahy dvě mozaiky: čtvercová nebo hexagonální (kartogram 2). Výhodou prvního přístupu je kompatibilita mozaiky se strukturami datových posloupností používaných ve výpočetní technice a kompatibilita s karteziánskými souřadnicovými systémy (Tuček, 1998). Hlavní výhodou druhého přístupu je skutečnost, že středy všech sousedních buněk od středu dané buňky jsou stejně vzdálené. Tato symetrie činí hexagonální mozaiku metodicky správnější z hlediska potřeb prostorové analýzy, a proto byla použita v tomto řešení.

Konečná plodnost žen ve všech obcích, vyjádřená průměrným počtem dětí, byla **přepočtena do sítě hexagonů o hraně 10 km – kartogram 2**. Velikost hexagonu nebyla zvolena náhodně, ale byla zvolena tak, aby četnost dat v jednotlivých hexagonech byla dostačující a současně byla získána podrobná územní struktura. Průměrný počet dětí v hexagonální mozaice byl počítán jako vážený průměr z údajů za obce, které přísluší do hexagonu, když vahami byl počet žen příslušných generací (1935–1959). Tímto způsobem byly vypočteny **hodnoty průměrného počtu dětí za 428 hexagonů mozaiky**, které pokrývají – celou plochou nebo částečně – území České republiky. Určité zjednodušení spočívalo v tom, že Česká republika byla brána jako uzavřený celek, tj. hodnoty plodnosti za hranicemi ČR byly stanoveny jako nulové. Důležitou otázkou je správnost výpočtu průměrného počtu dětí v hexagonu jako prostorově váženého průměru. To je možné ověřit tak, že se hodnoty průměrného počtu dětí za kraje vypočítají dvojím způsobem: jednak jako uvedené vážené průměry za všechny obce spadající do příslušného kraje, jednak přímým výpočtem ze základních souborů (tab. 1).

Tab. 1 Porovnání výpočtu PPD ze základních souborů sčítání a porovnání metodou prostorového vážení výsledků výpočtu PPD za obce (Comparison of the calculated ANC from basic census populations and a comparison using the method of spatial weighting of the results of the ANC calculation per municipality)

Kraj	Průměrný počet dětí - výpočet		
	ze souborů (SLDB 2001)	prostorovým vážením	rozdíln
Hl.m. Praha	1,86	1,86	0,00
Středočeský	2,14	2,08	0,06
Jihočeský	2,22	2,16	0,06
Plzeňský	2,12	2,03	0,09
Karlovarský	2,27	2,23	0,04
Ústecký	2,24	2,21	0,03
Liberecký	2,19	2,15	0,04
Královéhradecký	2,17	2,13	0,04
Pardubický	2,25	2,18	0,07
Vysočina	2,36	2,29	0,07
Jihomoravský	2,21	2,11	0,10
Olomoucký	2,28	2,18	0,10
Zlínský	2,30	2,25	0,05
Moravskoslezský	2,26	2,19	0,07

Jak je patrné, rozdíly průměrného počtu dětí počítaného prostorovým vážením a ze základních souborů jsou minimální. Diference existuje – až na dvě výjimky – na druhém desetinném místě a je možné tedy tento způsob výpočtu PPD za jednotlivé hexagony akceptovat.

Přepočtem průměrného počtu dětí do sítě hexagonů o hraně 10 km byl vytvořen základ pro tvorbu geostatistického modelu. Základním krokem při tvorbě modelu (nejen prostorového) je analýza dat. Geostatistické datové modely s předpokladem normality rozložení dat (založeným na statistickém testu normality) nebo alespoň s předpokladem přibližné normality rozložení dat počítají. Pokud předpoklad normality splněn není, pak je zpravidla nutné data transformovat a normalitu dat tak zajistit. Doporučovaným prvním krokem při tvorbě modelu je průzkumová analýza dat⁴⁾. Většina prostorových řešení je založena na předpokladu normality dat nebo alespoň přibližné normality dat. Prostorové rozložení PPD však pochází z přibližné normálního rozdělení, takže datová transformace není nezbytná. Celkový počet hexagonů ležících úplně nebo částečně na území ČR je 393, minimální hodnota ukazatele PPD činí 1,86, maximální hodnota 2,67, průměr a medián 2,22. Součástí mozaiky jsou i hexagony

⁴⁾ V angličtině označovaná jako ESDA – Exploratory Spatial Data Analysis.

ležící cele mimo území Česka s hodnotou PPD = 0. Důvod jejich existence spočívá v korekci modelu v příhraničních oblastech, vzhledem k nulovým hodnotám, které jsou brány mimo území republiky. Jak je zřejmé z kartogramu 2, nejprve byla proto přidána další obalová vrstva polygonů a hodnoty pro tuto vrstvu polygonů byly vypočteny jako průměry za polygony ležící do 10 km od hranice ČR – podle jednotlivých krajů.

Jako modelové řešení průměrného počtu dětí na území ČR byla zvolena jedna z metod Kriging, protože ty jsou založeny na autokorelaci jako funkci vzdálenosti, vahách měřených pozorování a prvku náhodnosti (chyby). Pro prostorovou predikci byla zvolena metoda Ordinary Kriging, kterou lze zapsat ve tvaru $Z(s) = \mu(s) + \varepsilon(s)$. Podle této metody se pracuje s apriorním předpokladem existující střední hodnoty (PPD) a místním kolísáním okolo této hodnoty. Řešení je tedy založeno na předpokladu, že **existuje určitá střední hodnota průměrného počtu dětí a že místní podmínky tuto střední hodnotu nějakým způsobem dále modifikují**. Nejprve je třeba vybrat teoretický prostorový model, který nejlépe odpovídá empirickému variogramu. Velmi často bývá používán sférický model, který je založen na skutečnosti, že vliv okolního prostředí na daný jev působí do určité vzdálenosti a od ní se již nemění (Armstrong, 1998). Dále je nutné rozhodnout, zda lze předpokládat v datech nějaký trend, tedy zda se v nějakém směru prostorová variabilita mění jinak, než v jiném směru. Podíváme-li se na rozložení PPD podle krajů nebo na kartografické vyjádření PPD a dalších ukazatelů podle okresů a obcí (Kraus – Rychtaříková, 2005), je patrné, že určitý růst hodnot PPD (ve směru západ – východ) v datech existuje. Protože je obtížné stanovit jeho hodnotu (už z toho důvodu, že demografická struktura krajů je odlišná), nebyl parametr trendu v modelu kvantifikován. Posledním důležitým vstupním parametrem je definování anizotropie (směrové působení při výpočtu variogramu). Jestliže v datech existuje, pak výsledek výpočtu prostorové závislosti se v různých směrech liší. Vzhledem k tomu, že není věcný důvod její existenci předpokládat a modelově byla tato skutečnost ověřena, je model založen jako izotropní. V následujícím kroku bylo nutné stanovit množství prvků (v tomto případě hexagonů), které se berou do úvahy při výpočtu hodnoty v daném místě. Modelově se vycházelo z předpokladu, že hodnota průměrného počtu dětí je v maximální míře ovlivněna hodnotou v nejbližším okolí a s rostoucí vzdáleností zcela zaniká. Tento předpoklad byl uplatněn na celém území republiky.

Důležitou charakteristikou prostorové predikce PPD je informace o normalitě dat. Tuto charakteristiku je možné získat z tzv. QQ grafu. Porovnáním hodnoty standardizované chyby a normované hodnoty se v případě dat pocházejících z normálního rozložení získá přímká. Protože empirická data PPD navzdory zobrazení v histogramu četností tento požadavek nespĺňují, bylo nutné problém normality dat řešit datovou transformací. V tomto případě byla použita logaritmická transformace. Regresní průběh prostorové závislosti PPD je po datové transformaci zřetelný a rovněž je respektován požadavek na normalitu dat. Po této přípravě datového souboru je možné přikročit ke zpracování vlastního prostorového predikčního modelu. K dispozici je několik typů výstupů: predikční kartogram (kartogram 3), kartogram kvantilového rozložení sledovaného jevu, kartogram překroční definované hodnoty (konstanty) (kartogram 4) a kartogram vyhodnocení chyb prostorové predikce.

Výsledky

Z výsledků predikce vyplývá, že nejnižší hodnoty intervalového odhadu (1, 86–2,07 PPD) se týkají Prahy, vnitřní části Středočeského a Plzeňského kraje, (Plzně). Hodnoty (2,07–2,13 PPD) se pak dále šíří v těchto regionech a k nim se přidružuje část kraje Jihomoravského (Brno) a Olomouckého (Olomouc). Oblast průměrných hodnot (2,13–2,23 PPD) se týká částí krajů Karlovarského, Ústeckého, Libereckého, Jihočeského, Olomouckého, Zlínského a Moravskoslezského. Relativně vyšší hodnoty (2, 23–2,37 PPD) pokrývají další části výše uvedených krajů a převážnou část Vysočiny. Nejvyšší hodnoty pak byly modelem vypočteny jako lokální místa v kraji Zlínském a Olomouckém.

Výpočet pravděpodobnosti překročení dané konstanty, v tomto případě hranice 2,15 PPD ukázal, že nejnižší pravděpodobnost překročení této hranice pokrývá území Prahy a krajů Středočeského, Plzeňského a Jihomoravského do hodnoty 0,20 podle dolní, resp. 0,30 podle horní meze odhadu. Pravděpodobnost překročení hranice dvou dětí se s rostoucí vzdáleností od center krajů – měst Prahy, Plzně a Brna – zvyšuje. Vyšší pravděpodobnost překročení hranice dvou dětí (0,30–0,58) byla modelem vytvořena ve vnějších částech Středočeského a Plzeňského kraje, části kraje Královéhradeckého a Jihomoravského a větších územních celcích v dalších krajích – Ústeckém, Zlínském, Moravskoslezském a Olomouckém. Pravděpodobnost překročení hranice dvou dětí se směrem k východní části republiky zvyšuje. Ještě vyšší pravděpodobnost překročení hodnoty dvou dětí (0,60–0,77) než tomu bylo v předchozím případě, se týká části krajů Karlovarského, Jihočeského, Vysočiny, Pardubického a dalších částí krajů Ústeckého, Zlínského a Moravskoslezského.

V předchozím postupu byl po transformaci údajů za obce do sítě hexagonů (plochy) vytvořen prostorový predikční model – pomocí jedné datové proměnné metodou Ordinary Kriging. Tímto přístupem bylo možné stanovit oblasti s vyšší, průměrnou nebo nižší intenzitou jevu – průměrného počtu dětí připadajících na jednu ženu (generace žen 1930–1959) a vypočítat modelové charakteristiky. Dalším krokem, který se po zpracování prostorové predikce nabízí, je vyhodnocení **intenzity prostorové závislosti** pomocí statistiky, která je určena pro analýzu prostorové a věcné variability zkoumaného jevu. K tomu se používá řada statistik, např. tzv. Moranovo I. (Maguire *et al.*, 2005). Jedná se o prostorovou aplikaci shlukové analýzy, jejímž výstupem je hodnota indexu (Moranova I) a hodnota statistiky z , počítaná pro každý prvek (hexagon). Jestliže je hodnota indexu pozitivní, pak má prvek (hexagon) hodnotu podobnou té, jaká je zaznamenána v hexagonech okolních. Jestliže je hodnota negativní, pak se hodnota v tomto hexagonu liší od okolních – posuzováno na základě toho, co je a co není statisticky významné. Hodnota z skóre pak vypovídá o statistické významnosti Moranova I indexu. Aby bylo možné určit, zda je jev (v dané lokalitě) statisticky významný, je nutné jej porovnat s intervalem spolehlivosti. Např. na hladině 95% významnosti jsou rozdíly mezi sousedními hexagony statisticky významné, jestliže hodnota z skóre je menší než $(-1,96)$, resp. větší než $(+1,96)$.

Z výsledků vyplývá, že **území krajů Středočeského, Plzeňského a Prahy, charakterizované nízkou hodnotou PPD, tvoří homogenní celek, kde se úroveň plodnosti místně významně neliší**. K této oblasti se ještě přimyká území Královéhradeckého kraje s průměrnými hodnotami PPD. U dalšího území tato relativní stabilita neplatí. Typickým příkladem je kraj Jihomoravský, Olomoucký a Moravskoslezský, kde je zřejmé, že **plodnost, vyjádřená PPD, se výrazným způsobem diferencuje v závislosti na konkrétní lokalitě** – rozhodující vliv zde má velikostní skupina místa trvalého bydliště. Podobné kolísání bylo zjištěno i v kraji Karlovarském, Ústeckém, Libereckém, Jihočeském, Pardubickém a Zlínském. **Statistická významnost tohoto jevu byla potvrzena pro kraj Středočeský, Plzeňský a Prahu: týká se celého území těchto krajů a neexistují zde místní odlišnosti. Signifikantní (tj. významná podobnost hodnot PPD) závislost, je rovněž zjištěna v širším zázemí Brna, Olomouce a Ostravy – nikoliv však v krajích těchto měst jako celcích.**

Diskuse a závěr

Jedna ze základních otázek, která se vzniká v souvislosti s řešením úlohy územní diference, je to, do jaké míry je možné odhadovat prostorový vývoj nějakého jevu odděleně (nezávisle) od jevů ostatních. Do jaké míry tedy model pracující s více ukazateli by lépe vystihl realitu než model pracující s jedním ukazatelem. Rozdíl spočívá v tom, že v případě dvou proměnných se řeší stejné otázky pro dvě nebo více proměnné a vzájemné vazby mezi těmito proměnnými. Problém při řešení takto definované úlohy spočívá ve výběru proměnných. Ty by měly být (podobně jako v případě shlukové analýzy) heterogenní. Homogenní proměnné

jsou mezi sebou silně korelované a lze tedy předpokládat prostorovou stejnorodost a jejich přínos pro obecnější model prostorové struktury plodnosti tak není výrazný.

Význam tohoto článku spočívá především v metodické rovině: jde o seznámení se základní terminologií, přístupy a upozornění zainteresovaného čtenáře na další možnosti vyhodnocování jevů, u který lze předpokládat prostorovou variabilitu. V tomto případě se jedná o generalizaci územní distribuce plodnosti vycházející z úrovně obcí. Důležité je, že datově jednoduchý prostorový model vyšel podle očekávání – tedy, že nepřinesl nic nového⁵⁾. Další aplikace této metody – vedoucí k novým poznatkům – nabízí např. tyto možnosti: **srovnání v čase a modelové řešení založené na více proměnných**. První způsob by hodnotil prostorové změny, např. ve výsledcích několika sčítání a difúzi těchto změn (např. mezi lety 1991 a 2001), druhý způsob pak difúzi změn v závislosti na různých heterogenních proměnných (a následně porovnání více modelových řešení).

Změny reprodukčního chování v souladu s teorií druhého demografického přechodu budou vytvářet subpopulace s velmi nízkou plodností. Hodnoty úhrnné plodnosti na velmi nízké úrovni získaly označení *lowest-low fertility* (Kohler et al., 2002), a v dlouhodobém pohledu povedou k populačnímu poklesu. Různé aspekty související s úrovní plodnosti z hlediska časového, implikují rovněž otázku, jakým způsobem nacházejí tyto změny svůj odraz v různých částech České republiky. Je nesporné, že změny v čase jsou vzhledem k územním změnám způsobem, to však neznamená, že se demografické chování v různých částech území, v různých velikostních skupinách obcí místa trvalého bydliště, vytváří uniformně.

Literatura

- Armstrong, M. 1998. *Basic Linear Geostatistics*. Berlin: Springer, s. 25–70.
- Balabdaoui, F. et al. 2001. *Space-time evolution of the Fertility Transition in India 1961 – 1991*. International Journal of Population Geography, 7, 2, p. 129–148.
- Kohler, H. P. et al. 2002. *The emergence of Lowest Low Fertility in Europe during the 1990s*. Population and Development Review, 28, p. 641–680.
- Kraus, J. – Rychtaříková, J. ed. 2005. *Atlas sčítání 2001*. Praha: PFFUK, s. 27–33.
- Kraus, J. 2003. *Regionální diferenciacie plodnosti*. Demografie, 45, s. 263–267.
- Longley, P. A. et al. 2005. *Geographic Information Systems and Science*. London: John Wiley & Sons, p. 363–382.
- Maguire, D. et al. eds. 2005. *GIS, Spatial Analysis and Modeling*. Redlands, p. 93–112.
- Muniz, J. 2006. *Spatial dependence and heterogeneity in ten years of fertility decline in Brazil: where, why and how fast*. Population Association of America 2006 Annual Meeting Program, p. 1–46.
- Pavlík, Z. – Rychtaříková, J. – Šubrtová, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia, s. 28, 295–388, 554–577.
- Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Slon.
- Rychtaříková, J. 2003. *Generační plodnost v České republice na základě sčítání 2001*. Demografie, 45, s. 255–262.
- Rychtaříková, J. 2003. *Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě*. In D. Hamplová – J. Rychtaříková – S. Pikálková: *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*, Praha: Sociologický ústav, s. 41–74
- Tobler, W. 1970. *A computer simulating urban growth in the Detroit region*. Economic Geography, 46, 2, p. 234–240.
- Tuček, J. 1998. *Geografické informační systémy*. Praha: Computer Press, s. 53–157.
- van de Kaa, D. 1998. *Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behaviour*. Working Paper in Demography 74, Canberra: The Australian National University.
- Waldorf, B. – Franklin, R. 2002. *Spatial dimension of the Earstelin hypothesis: fertility variations in Italy*. Journal of Regional Science, 42, p. 549–578.

JAROSLAV KRAUS pracuje v ČSÚ v odboru správy ICT jako vývojový pracovník, kde v rámci projektového týmu pro Sčítání lidu, domů a bytů 2011 zodpovídá za řešitelský tým ICT (Information, Communication, Technologies). Působí rovněž na Přírodovědecké fakultě UK, na katedře demografie a geodemografie, kde vedle pedagogické činnosti (aplikované kurzy demografie) je zapojen do řešení grantových projektů.

⁵⁾ Bylo by vskutku zvláštní, kdyby vyšla nejvyšší plodnost – např. v Praze a Středočeském kraji, a to bylo prezentováno jako velký objev s poukazem, že to model (nikoliv autor) takto spočítal. Mechanické pojetí je samozřejmě hrubý omyl a pouhé aplikování metod (analogie *l'art pour l'art*) je oprávněně hodné kritiky.

Příloha (Appendix)

Tab. 1 Průměrný počet dětí (PPD) narozených jedné ženě (generace žen 1930–1959), podíl žen bez narozeného dítěte a podíl žen se 3 a více narozeními dětmi, prostorový odhad PPD a rozdíl PPD mezi přímým výpočtem a modelovou hodnotou podle obcí s 20 000 a více obyvateli (Average number of children (ANC) born per woman (generation of women born in 1930–1959), percentage of women without children and percentage of women with 3 or more live-born children, spatial estimate of ANC and the difference in the ANC between the direct calculation and the model value by municipality with 20 000 or more inhabitants)

Kód obce	CZ NUTS	Název obce	Velikostní skupina obce*)	Podíl bezdětných žen	Průměrný počet dětí na 1 ženu	Podíl žen se 3 a více dětmi	Prostorový odhad PPD – ord. kriging, středová hodnota	Rozdíl PPD výpočtem za obce nad 2 tis. obyvatel a prostorovým odhadem
554782	CZ0111	Praha	5	11,32	1,65	11,85	1,83	0,18
582786	CZ0622	Brno	4	9,54	1,75	14,32	1,91	0,16
500496	CZ0712	Olomouc	4	8,15	1,91	19,71	2,00	0,09
554821	CZ0816	Ostrava	4	7,55	1,96	21,17	2,04	0,08
554791	CZ0323	Plzeň	4	7,52	1,78	13,68	1,91	0,13
581283	CZ0621	Blansko	3	4,85	1,98	19,65	1,91	-0,07
599051	CZ0813	Bohumín	3	6,39	2,03	21,58	2,00	-0,03
584291	CZ0624	Břeclav	3	6,30	2,07	25,38	2,17	0,10
561380	CZ0511	Česká Lípa	3	5,34	2,12	27,24	2,09	-0,03
544256	CZ0311	České Budějovice	3	7,51	1,83	15,74	2,09	0,26
598933	CZ0813	Český Těšín	3	6,96	2,08	27,52	2,09	0,01
562335	CZ0421	Děčín	3	6,67	1,99	22,07	2,09	0,10
598003	CZ0812	Frydek-Místek	3	6,64	2,05	25,32	2,09	0,04
555088	CZ0813	Havířov	3	6,40	2,06	25,36	2,04	-0,02
568414	CZ0611	Havlíčkův Brod	3	5,59	2,03	21,93	2,17	0,14
586021	CZ0625	Hodonín	3	5,77	2,09	26,56	2,17	0,08
569810	CZ0521	Hradec Králové	3	7,30	1,86	15,58	1,96	0,11
554481	CZ0411	Cheb	3	7,05	2,01	23,49	2,09	0,08
562971	CZ0422	Chomutov	3	7,16	2,06	25,83	2,17	0,11
571164	CZ0531	Chrudim	3	5,92	1,97	18,86	2,04	0,07
563510	CZ0512	Jablonec nad Nisou	3	6,95	1,90	18,52	2,04	0,14
586846	CZ0612	Jihlava	3	6,74	1,98	20,62	2,17	0,19
545881	CZ0313	Jindřichův Hradec	3	5,99	2,01	21,78	2,09	0,08
563099	CZ0422	Jirkov	3	5,88	2,28	33,06	2,17	-0,11
554961	CZ0412	Karlovy Vary	3	8,00	1,87	18,39	2,17	0,30
598917	CZ0813	Karviná	3	5,91	2,18	30,47	2,04	-0,14
532053	CZ0213	Kladno	3	7,11	1,88	17,97	1,91	0,03
555771	CZ0322	Klatovy	3	5,70	1,93	17,13	2,00	0,07
533165	CZ0214	Kolín	3	6,55	1,88	15,47	2,00	0,12
599565	CZ0814	Kopřivnice	3	5,71	2,11	27,27	2,09	-0,02
597520	CZ0811	Krnov	3	4,99	2,15	28,06	2,17	0,02
588296	CZ0721	Kroměříž	3	8,81	1,93	21,67	2,09	0,16
533955	CZ0215	Kutná Hora	3	6,28	1,95	18,81	2,04	0,09
563889	CZ0513	Liberec	3	7,35	1,89	18,05	2,09	0,20
564567	CZ0423	Litoměřice	3	5,57	2,03	23,23	2,09	0,06
567256	CZ0425	Litvínov	3	6,52	2,06	24,50	2,17	0,11
535419	CZ0217	Mladá Boleslav	3	6,14	1,94	18,76	2,00	0,06
567027	CZ0425	Most	3	6,53	2,03	23,72	2,09	0,06
573868	CZ0523	Náchod	3	8,22	1,89	18,67	2,00	0,11
599191	CZ0814	Nový Jičín	3	7,52	2,07	25,70	2,09	0,02

Kód obce	CZ NUTS	Název obce	Velikostní skupina obce*)	Podíl bezdětných žen	Průměrný počet dětí na 1 ženu	Podíl žen se 3 a více dětmi	Prostorový odhad PPD – ord. kriging, středová hodnota	Rozdíl PPD výpočtem za obce nad 2 tis. obyvatel a prostorovým odhadem
505927	CZ0815	Opava	3	7,78	2,03	24,72	2,09	0,06
599069	CZ0813	Orlová	3	5,94	2,17	28,60	2,04	-0,13
555134	CZ0532	Pardubice	3	6,39	1,87	15,74	2,00	0,13
549240	CZ0314	Písek	3	6,30	1,93	18,37	2,04	0,11
589250	CZ0713	Prostějov	3	6,93	1,93	19,20	1,96	0,04
511382	CZ0714	Přerov	3	6,17	1,99	20,79	2,09	0,10
539911	CZ021B	Příbram	3	5,55	2,01	21,61	2,04	0,03
560286	CZ0413	Sokolov	3	5,76	2,14	27,95	2,09	-0,05
550787	CZ0316	Strakonice	3	6,17	1,91	16,67	2,04	0,13
523704	CZ0715	Šumperk	3	6,63	1,99	22,04	2,17	0,18
552046	CZ0317	Tábor	3	5,77	1,93	17,04	2,09	0,16
567442	CZ0426	Teplice	3	7,71	1,90	19,34	2,09	0,19
579025	CZ0525	Trutnov	3	5,94	1,99	22,13	2,04	0,05
590266	CZ0614	Třebíč	3	5,53	2,05	23,77	2,17	0,12
598810	CZ0812	Třinec	3	5,71	2,11	27,81	2,17	0,06
592005	CZ0722	Uherské Hradiště	3	6,17	1,99	20,47	2,09	0,10
554804	CZ0427	Ústí nad Labem	3	7,09	1,98	21,58	2,09	0,11
545058	CZ0723	Valašské Meziříčí	3	6,81	2,09	26,9	2,09	0,00
541630	CZ0723	Vsetín	3	6,53	2,03	23,63	2,17	0,15
592889	CZ0626	Vyškov	3	5,45	2,10	26,94	1,96	-0,14
585068	CZ0724	Zlín	3	7,16	1,90	17,73	2,09	0,19
593711	CZ0627	Znojmo	3	5,96	2,09	26,22	2,09	0,00
595209	CZ0615	Žďár nad Sázavou	3	5,54	2,12	28,32	2,17	0,05

Pozn.: *) 3 – obce od 20 000 do 99 999 obyvatel, 4 – stotisícová města, 5 – Hl. m. Praha

Summary

This article focuses on an analysis and conclusions about regional differences based on a spatial model of fertility. It is methodologically grounded in the theory of geostatistics, which has thus far only been used to a limited degree in the social sciences. In spatial analysis the value of the phenomenon at all places across an area is derived from the values measured in selected places. Each place than has the value obtained either by measurement or by estimation. The solution is based on calculating the average number of children (ANC – average number of children) born to the 1930–1959 generation of women in municipalities with over two thousand inhabitants and on replacing the value of the average number of children in municipalities with fewer than two thousand inhabitants with the value of the region (NUTS 3) for all the municipalities of this size in the given region. The model solution of the spatial prediction developed using the method of ordinary kriging works with the existence of a certain mean value of the average number of children and with the fact that local conditions in some way further modify this mean value. The results indicate that the Central Bohemian Region, the Pilsen Region, and the Prague Region, characterised by a low ANC value, form a homogenous unit, where the fertility rate does not significantly differ locally. The Hradec Králové Region also approaches this group with its average ANC values. This relative stability does not apply to other regions. Typical examples are the South Moravian Region, the Olomouc Region, and the Moravian-Silesian Region, where it is evident that fertility, expressed as ANC, is significantly differentiated by locality. The statistical significance of this phenomenon was confirmed for the Central Bohemian Region, the Pilsen Region and Prague Region: it relates to the entire territory of these regions and there are no local differences. A significant dependence (i.e. significant similarity of ANC values) is also ascertained in the wider base of the cities of Brno, Olomouc, and Ostrava – but not in the regions of these towns in their entirety. [see cartograms: 1 Average number of children (ANC) born per woman in municipalities with two thousand or more inhabitants (the generation of women born in 1930–1959); 2 Conversion of the ANC per woman to a grid of hexagons with 10-km borders (the generation of women born in 1930–1959), ANC values outside the Czech Republic's borders calculated as average ANC for the hexagons of the given region to a distance of 10 km beyond the border of the Czech Republic; 3 Predictions of ANC born per woman (the generation of woman born in 1930–1959) modelled using the method of ordinary kriging – mean interval estimate; 4 Probability of exceeding the level of 2.15 children born per woman (the generation of women born in 1930–1959) modelled using the method of ordinary kriging – mean interval estimate].

PLODNOSŤ RÓMOV NA SLOVENSKU

BRANISLAV ŠPROCHA

The Fertility Rate among the Roma in Slovakia

The article examines recent trends of the Roma fertility in Slovakia according to the levels of integration of the Roma communities into the majority population. In general, we distinguish three groups of Roma: integrated, separated and segregated. Within these groups we focus on the basic fertility indicators: total fertility rate, mean age of woman at birth of first child, extra marital births and birth order.

Demografie, 2007, 49: 191–201

Rómske komunity si vďaka svojmu inoetnickému pôvodu a určitému stupňu izolácie dodnes zachovali množstvo rozdielov od majoritnej populácie. Asi najčastejšie odborná i laická verejnosť poukazuje na odlišnosti v oblasti reprodukčného správania, kde je veľký dôraz kladený najmä na pôrodnosť a plodnosť rómskych žien. Dôvodom preferencie tejto tematickej oblasti je, že rómska populácia sa na základe dostupných údajov vyznačuje v porovnaní s majoritnou populáciou vysokou plodnosťou, začiatkom reprodukčného procesu posunutého do veľmi nízkeho veku a pomerne vysokými populačnými prírastkami. Bohužiaľ často aktéri týchto diskusií operujú s nepresnými údajmi v dôsledku nedostatku kvalitných a najmä aktuálnych informácií, čo následne predstavuje živnú pôdu pre vznik často až katastrofických scenárov o nadmernom raste rómskej populácie.

Zdroje údajov o pôrodnosti a plodnosti rómskych žien na Slovensku

Z bežnej evidencie sa o pôrodnosti a plodnosti rómskych žien po druhej svetovej vojne do roku 1991 nedozvieme žiadne informácie, keďže rómska národnosť nebola zvlášť triedená. Ani po roku 1991 získané údaje zďaleka neodpovedajú realite. Preto nám na hodnotenie úrovne plodnosti v tomto období zostávajú v podstate dva zdroje informácií. Jednak sú to sčítania z rokov 1970 a 1980, ktoré však už dnes nič nehovoria o súčasnom stave reprodukcie Rómov, a druhým sú terénne šetrenia (napr. *Soročínová*, 1976; *Finková*, 1977 a 1979; *Garassy*, 1999; *Haviarová*, 2000), na základe ktorých si môžeme urobiť niektoré závery aj o súčasnej plodnosti rómskych žien.

Pri práci s dostupnými údajmi a najmä pri našich návštevách v rómskych osadách sme si uvedomili nasledovnú skutočnosť. Rómske obyvateľstvo bolo v Československu doposiaľ vnímané ako celok, čo síce malo význam pri komparácii s údajmi za celú populáciu, ale takéto nazeranie na problém nemôže postihnúť rozdielnosti, ktoré existujú medzi jednotlivými typmi rómskych komunít. Preto si musíme uvedomiť, že rómske obyvateľstvo je z hľadiska sociálneho, demografického i kultúrneho výrazne diferencované.

Okrem uvedených zdrojov informácií sme tak pre zvýraznenie rozdielov reprodukčného správania v rámci samotného rómskeho spoločenstva pracovali s ďalšími dátami, ktorých logickú koncepciu zdôrazňujeme v nasledujúcich riadkoch.

Integrované komunity predstavujú skupinu ľudí, ktorá vo svojej podstate splynula s nerómskou populáciou. Žije rozptýlene priamo v obci v prevažnej miere obývanej nerómskou populáciou, s ktorou má rozvinuté kontakty, a so spôsobom života, ktorý sa vôbec alebo len minimálne odlišuje. V tomto kontexte je len ťažko možné hovoriť o komunite v pravom slova zmysle.

Separované rómske komunity stoja na nižšom stupni integrácie. Sú to skupiny, ktoré žijú koncentrovane v obci, alebo v osade v blízkosti obce obývanej prevažne nerómskym obyvateľstvom.

teľstvom. Práve v takomto type komunit sme uskutočnili terénny výskum. Pri výbere rómskych osád, resp. rómskych komunit, kde bolo uskutočnené terénne zisťovanie, zohrali kľúčovú úlohu nasledujúce skutočnosti:

- komunita žijúca v osade v blízkosti obce obývanej prevažne majoritnou populáciou,
- osada oddelená od obce prírodnou alebo umelou prekážkou, prípadne jasne vyčlenená,
- dostupnosť obcí a komunit v regióne.

Na základe týchto kritérií sme vybrali 5 obcí, resp. k nim prináležiace rómske osady Betlanovce, Hrabušice, Jablonov, Vikartovce a Vydrník ležiace v regióne Spiš pri Slovenskom raji (ďalej pre ne používame označenie separované). Predmetom dotazníkového výskumu boli rómske ženy staršie ako 15 rokov, pričom snahou bolo získať údaje za každý dom, resp. príbytok v osade¹⁾. Žiaľ aj z našich skúseností musíme povedať, že tento typ získavania údajov demografickej povahy je v rómskych osadách pomerne komplikovaný, pričom zistené informácie sú často skreslené a nezodpovedajú realite (napr. počet detí, vek dieťaťa, a pod.). V štyroch z vybraných obcí sa nám však dodatočne podarilo získať údaje z evidencie obyvateľstva za skúmanú osadu vytriedené na základe popisných čísiel domov, a to konkrétne živonarodené deti podľa veku matky, vekovú štruktúru a úmrtia podľa veku (tie sme však ďalej nepoužívali kvôli veľmi malej vzorke udalostí) za obdobie 1999–2004.

Segregované rómske komunity predstavujú skupinu ľudí, ktorá žije oddelene od ostatnej populácie, je čiastočne alebo úplne uzavretým systémom len s minimálnymi vonkajšími vzťahmi. Na porovnanie a za účelom preukázania existujúcich odlišností v reprodukčnom správaní jednotlivých typov rómskych komunit sme na základe Sociografického výskumu rómskych komunit na Slovensku, ktorý bol uskutočnený v rokoch 2003 a 2004, vybrali obce s najvyšším podielom obyvateľov žijúcich v rómskych komunitách z celkového počtu obyvateľov obce. Pre takto vybrané sídla sa nám podarilo získať zo Štatistického úradu Slovenskej republiky údaje zisťované z bežnej evidencie za obdobie 1996–2004. Sledovaný súbor predstavovalo sedem obcí, resp. častí obcí: Chminianske Jakubovany, Jurské, Lentvora, Lomnička, Luník IX., Šivetice a Trenč, kde sa podiel populácie rómskych komunit podľa spomínaného výskumu pohyboval približne na intervale 95–100 %, a tieto boli klasifikované ako segregované (ďalej používame označenie segregované komunity „rómskych obcí“, resp. „rómske obce“).

Pôrodnosť rómskych žien po druhej svetovej vojne do roku 1990

Prvé informácie o pôrodnosti rómskych komunit po druhej svetovej vojne prinieslo zisťovanie *Štátneho štatistického úradu a Vládneho výboru pre otázky cigánskeho obyvateľstva* o pohybe rómskeho obyvateľstva z roku 1967. *Srb a Pražáková* (1968) na základe jeho výsledkov konštatovali, že rómske ženy si naďalej uchovali vysokú pôrodnosť (hrubá miera pôrodnosti = 33, 2 ‰), ktorú môžeme porovnať len s úrovňou pôrodnosti v rozvojových krajinách. V kombinácii s pomerne nízkou hrubou mierou úmrtnosti (4,9 ‰) dosahoval prirodzený prírastok u rómskeho obyvateľstva v bývalom Československu 28 ‰, pričom sa na celkovom prírastku Slovenska podieľal približne 11 %. V praxi to znamená, že asi každý 9. obyvateľ, ktorý v tomto roku pribudol, bol rómskej národnosti. Vysoké hodnoty nadobúdala aj index vitality. Kým u celej populácie to bolo 150 u Rómov predstavoval 712, čo znamená, že na 1 mŕtveho Róma pripadali siedmi (7,12) živo narodení.

Ako sme už spomenuli vyššie, bežná evidencia prirodzeného pohybu do roku 1991 neumožňuje získať žiadne informácie o rómskom obyvateľstve, a preto jediným oficiálnym zdrojom informácií sú dáta zo špeciálnych šetrení uskutočnených pri sčítaní ľudu z rokov 1970 a 1980. Práve na základe týchto údajov poukázali *Srb* (1988) a *Kalibová* (1989) na nástup

¹⁾ Pre nízky počet kompletne vyplnených dotazníkov (81), ktorých výpovedná hodnota je vo všeobecnosti nízka, sa podrobne výsledkami ďalej nezaobráame. Získané výsledky nám slúžili len na dokreslenie situácie študovaného procesu.

zmien v reprodukcii Rómov, a to predovšetkým na zníženie realizovanej plodnosti vo všetkých vekových skupinách.

Počet živonarodených detí pripadajúcich na jednu vydatú rómsku ženu v súčasnom manželstve bol v roku 1980 po ukončení reprodukcie (vo veku 45–49) menší o necelých 9 % oproti roku 1970 a na celom intervale (15–49) o takmer 19 %, pričom najväčší pokles zaznamenala veková skupina 35–39. Aj mladšie vekové skupiny zasiahli v sledovanom období pokles realizovanej plodnosti, no treba povedať, že nebol tak výrazný.

Tab. 1 Priemerný počet detí pripadajúcich na jednu rómsku ženu žijúcu v súčasnom manželstve podľa sčítania 1970 a 1980 (Average number of children per one Roma woman in a current marriage according to the census in 1970 and 1980)

Vek	1970			1980			Rozdiel v %		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
15–19	0,89	0,66	0,90	0,88	0,79	0,91	-1,10	-8,10	1,10
20–24	1,99	1,85	2,94	1,84	1,74	1,89	-7,50	-5,90	-7,40
25–29	3,59	3,44	3,64	2,95	2,70	3,06	-17,80	-21,50	-15,90
30–34	4,85	4,48	5,01	3,85	3,44	4,06	-20,60	-25,40	-19,00
35–39	6,08	5,63	6,28	4,83	4,37	5,02	-20,60	-22,80	-19,80
40–44	6,69	6,34	6,82	5,50	5,01	5,70	-17,80	-21,00	-16,40
45–49	6,65	6,27	6,78	5,98	5,50	6,20	-10,10	-12,30	-8,60
Celkom	4,87	4,59	4,97	3,86	3,52	4,02	-20,70	-23,30	-19,10

Zdroj: Srb (1988).

Pre presnejšie posúdenie zmien v realizovanej reprodukcii rómskeho etnika medzi rokmi 1970 a 1980 nám podľa Srba (1988) chýbajú potrebné údaje z prvého sčítania. Predovšetkým by sme potrebovali porovnať plodnosť nielen na základe údajov o ženách žijúcich v súčasnom manželstve, ale tiež o počte živonarodených vo všetkých manželstvách a tiež reprodukciu Rómov bez ohľadu na súčasný rodinný stav. Sčítanie z roku 1980 nám potrebné dáta poskytlo a uvádzame ich v tabuľke 2.

Tab. 2 Počet živonarodených na 1 vydatú Rómku bez ohľadu na poradie manželstva a bez ohľadu na rodinný stav podľa sčítania 1980 (Number of live-born children per one married Roma woman, regardless of marriage order and family status, according to the census in 1980)

Vek	Počet živonarodených na 1 vydatú Rómku bez ohľadu na poradie manželstva (A)			Počet živonarodených na 1 Rómku bez ohľadu na súčasný rodinný stav (B)			Nadplodnosť Rómov v SSR oproti ČSR v %	
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	A	B
15–19	1,05	1,00	1,06	0,27	0,25	0,28	6,00	12,00
20–24	2,06	2,04	2,06	1,62	1,95	1,61	1,00	-2,40
25–29	3,24	3,12	3,29	2,93	2,87	2,98	5,40	3,10
30–34	4,28	4,08	4,37	4,00	3,86	4,08	7,10	5,70
35–39	5,27	5,10	5,34	4,94	4,81	5,01	4,70	4,20
40–44	5,91	5,64	6,02	5,63	5,42	5,73	6,70	5,70
45–49	6,36	6,09	6,48	6,00	5,75	6,12	6,40	6,40
Celkom	4,19	4,02	4,27	3,26	3,14	3,31	6,20	5,40

Zdroj: Srb (1988).

Zaujímavým sa javí porovnanie realizovanej plodnosti bratislavských Rómov s plodnosťou úhrnu Rómov na Slovensku v roku 1980 na základe počtu živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu zo súčasného manželstva. V hlavnom meste Slovenska dosahoval priemerný počet detí hodnotu 3,2, čo v porovnaní s celoslovenským priemerom bolo o 20 % menej. V kontexte vyššie uvedeného *Srb s Horeckým* (1986) vyslovujú myšlienku o vplyve urbanizácie na plodnosť v smere jej znižovania, čomu by nasvedčovalo jednak porovnanie údajov za

ČSR a SSR (pozri tab. 2) a tiež údaje o priemernom počte živonarodených detí za mesto Praha. Pražské Rómky mali približne o 14 % nižší priemerný počet detí ako rómske ženy žijúce v Bratislave (pozri tab. 3).

Pôrodnosť rómskych žien v súčasnosti

Demografické správanie rómskeho obyvateľstva v období pred rokom 1989 ako celku môže rozvojnú krajinu – vysoká plodnosť, vysoká úmrtnosť a začiatok reprodukčných procesov posunutý do veľmi nízkeho veku. Rómske spoločenstvo však v dnešných podmienkach nie je možné vnímať ako celok ani z pohľadu demografickej reprodukcie. Ako sme naznačili v predchádzajúcej časti rómske spoločenstvo pravdepodobne prechádza výraznými zmenami, no už zo skúseností vieme, že ako prvá pravdepodobne reagovala skupina Rómov s úzkymi kontaktmi s majoritnou spoločnosťou. Ide o tzv. integrované komunity, ktoré žijú rozptýlene v obciach a netvorí tu výrazný podiel. Všeobecne sa predpokladá, že z celkového počtu Rómov žijúcich na Slovensku predstavuje táto skupina približne 20 %.

Charakterizovať demografické správanie integrovaného rómskeho obyvateľstva v teréne je takmer nemožné, pričom v dôsledku uplatňovania zákona o ochrane osobných údajov je len malá šanca získať informácie za jednotlivé osoby z oficiálnej štatistiky. Preto si budeme v prípade integrovaných Rómov musieť vystačiť s údajmi, ktoré nám ponúka práca *Vaňa a kol.* (2002), kde sa pre rok 2002 odhaduje ich úhrnná plodnosť na 1,3 a priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa na 24 rokov. Uvedené hodnoty poukazujú na fakt, že integrované žijúci Rómovia sa spôsobom života a ani reprodukčným správaním už takmer vôbec neodlišujú od nerómskeho obyvateľstva.

Naopak rómske komunity žijúce oddelene od majoritnej populácie v segregovaných osadách, kde miera kontaktov s majoritnou populáciou je minimálna, sa dlhodobo považujú za nositeľov odlišného typu reprodukčného správania, často stále založeného na zvykoch a tradíciách. Extenzívny typ reprodukcie pripisovaný Rómom žijúcim v segregovaných osadách je všeobecne známy a prijímaný fakt už dlhšiu dobu, ale v dôsledku nedostatku informácií sa súčasná úroveň a prípadné zmeny len ťažko identifikujú na makroúrovni, teda za celé segregované alebo separované spoločenstvo. Preto sme pristúpili k riešeniu problému na obecnej resp. komunitnej úrovni, pričom ako sme už spomenuli, vybrali obce, kde podiel rómskeho obyvateľstva podľa sociografického mapovania (*Jurásková – Kriglerová – Rybová*, 2004) dosahoval 95–100 %. Druhou podmienkou bolo, že z hľadiska integrovanosti môžeme hovoriť o segregovaných rómskych komunitách. Ako referenčné sme zvolili obce so separovanými rómskymi komunitami s vyššou mierou kontaktov s majoritným obyvateľstvom.

Pokles počtu živonarodených detí, ktorý výrazne postihol slovenskú populáciu v 90. rokoch, pravdepodobne nezasiahol rómske komunity žijúce v segregovaných osadách. Svedčí o tom aj vývoj počtu živonarodených detí v nami skúmaných „rómskych obciach.“ V priebehu rokov 1996–2004 sa naopak počet živonarodených detí výrazne zvýšil. Priemerne sa v rokoch 1996–1999 narodilo ženám žijúcim v rómskych obciach 283 detí, kým v rokoch 2000–2004 to bolo priemerne až 340. Podobný vývoj zaznamenali *Vaňo – Meszároš* (2002) pri skúmaní obcí s nízkym a veľmi nízkym životným štandardom. V pozadí tohto vývoja stoja zmeny vo

Tab. 3 Priemerný počet živonarodených detí na 1 vydatú Rómku zo súčasného manželstva v Bratislave a Prahe podľa sčítania 1980 (Average number of live-born children per one married Roma woman in a current marriage in Bratislava and Prague according to the census in 1980)

Vek	Živonarodené deti 1 vydatej žene z terajšieho manželstva	
	Praha	Bratislava
15–19	0,7	0,8
20–24	1,5	1,8
25–29	2,4	2,6
30–34	3,0	3,3
35–39	3,2	4,4
40–44	3,8	4,6
45–49	4,1	4,3
50–59	4,6	5,2
60+	2,1	2,8
Celkom	2,8	3,2

Zdroj: Srb a Horecký (1986), Rozehnalová a Srb (1986).

vekovej štruktúre rómskych žien, resp. v početnosti žien žijúcich v reprodukčnom období. Kým v rokoch 1996–1999 žilo vo veku 15–49 priemerne 1604 žien, v nasledujúcom období to bolo až 2407, pričom najväčšie zmeny sa odohrali do veku 25 rokov.

Odlíšne demografické správanie skúmanej rómskej populácie v porovnaní s celoslovenskou potvrdzuje aj najjednoduchší ukazovateľ úrovne pôrodnosti, teda hrubá miera pôrodnosti. Kým u majoritnej populácie dosahovala v rokoch 1996–2004 priemernú hodnotu 10,4 ‰, v rómskych obciach sme zaznamenali približne štvornásobné hodnoty 38 ‰. K hodnote hrubej miery pôrodnosti rómskeho obyvateľstva presahujúcej hodnotu 30 ‰ sa vo svojej práci dopracoval aj *Garassy* (2000). Vo svete sa predmetný ukazovateľ pohybuje približne v rozmedzí 8–50 ‰, pričom najviac sa k úrovni zistenej v rómskych obciach priblížili hodnoty v rozvojových štátoch (napr. Senegal, Keňa, Kamerun, Haiti).

Podstatne presnejšie charakteristiky podávajú špecifické miery plodnosti, resp. ich suma označovaná ako úhrnná plodnosť. V prvej časti analyzovaného obdobia (1996–1999) nadobúdala hodnotu približne 5,4. V druhom sledovanom období 2000–2004 klesla na hodnotu 4,85, no po testovaní na hladine významnosti $\alpha = 0,05$ sme zistili, že táto zmena nie je štatisticky významná a to ani pri testovaní mier plodnosti v každej vekovej skupine. Na základe uvedeného môžeme vysloviť hypotézu o nemennosti úrovne plodnosti rómskeho etnika v segregovaných komunitách v poslednom desaťročí, pričom sa ustálila približne na štvornásobne vyššej úrovni ako žien celoslovenskej populácie (pozri graf 1). Na vysokú plodnosť rómskeho obyvateľstva žijúceho v neintegrovanej komunitách poukázali aj *Vaňo – Meszároš* (2004), kde predpokladajú, že úroveň úhrnnej plodnosti dosahuje približne hodnotu 4,6 (hrubá miera reprodukcie má hodnoty vyššie ako 2,2; v prípade „rómskych obcí“ 2,6).

Hodnoty úhrnnej plodnosti rómskych žien žijúcich v separovaných komunitách boli v sledovanom období výrazne nižšie. V navštívených rómskych osadách na Spiši sa úhrnná plodnosť v období rokov 2000–2004 pohybovala približne na hodnote 3,0. Podobné hodnoty dosahovali aj komunity v okolí Rimavskej Soboty (pozri tab. 4) skúmané *Garassym* (2000) a tiež odhad *Vaňa – Meszároša* (2004) pre čiastočne integrované skupiny predpokladal úhrnnú plodnosť (2002) = 3,0. O niečo nižšie hodnoty prinieslo terénne zisťovanie *Haviarovej* (2001).

Podľa odhadu *Kalibovej* (1991) úhrnná plodnosť rómskych žien v Československu mala klesnúť medzi rokmi 1981 až 2000 z 4,33 detí na jednu ženu na 3,09. Plodnosť rómskych žien by tak mala byť v súčasnosti na úrovni plodnosti všetkých žien na Slovensku z roku 1960. Odlíšny odhad úrovne plodnosti v súčasnosti prináša práca *Vaňa a Meszároša* (2004), ktorá predpokladá, že úroveň úhrnnej plodnosti je približne 2,2.

Vek pri pôrode

Odlíšnosť reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva výstižne charakterizuje predovšetkým vek pri prvom pôrode. Predstavuje významnú veličinu, pretože vypovedá o začiatku a potenciálnej dĺžke reprodukčného obdobia. V tomto smere môžeme súhlasiť s *Vaňom* (2002), keďže nízky priemerný vek pri narodení prvého dieťaťa je pre rómske ženy aj v súčasnosti typický a v podstate sa tak dlhodobo nemení.

V rokoch 1996–2004 sa predmetná veličina v „rómskych obciach“ stabilne pohybovala na hranici 20 rokov (priemer 20,5). Rovnako nízke hodnoty uvádzajú vo svojich prácach *Haviarová* (2001) a to 19 rokov, *Garassy* (2000) 19,3 roku i odhad *Vaňa a Meszároša* (2004), ktorý pre segregované komunity odhaduje hodnotu 19,6 roku. Pre ženy žijúce v separovaných komunitách bol priemerný vek pri prvom pôrode 20,8 roku a pre integrované 24 rokov. V porovnaní so slovenskou populáciou, môžeme teda aj naďalej konštatovať, že ženy v segregovaných rómskych komunitách naplňujú svoje biologické poslanie oveľa skôr, a to v súčasnosti takmer o päť rokov. Podobne stabilný trend vykazuje aj priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa (približne 25,5 roka). Ten však nie je dokonalým ukazovateľom, pretože je výrazne ovplyvnený vyššou úrovňou plodnosti žien vo vyššom veku.

Graf 1 Porovnanie mier plodnosti žien „rómskych obcí“ a slovenskej populácie, 1996–2004 (Comparison of the age-specific fertility rate among women in „Roma communities“ and women in the Slovak population, 1996–2004)



Zdroj: ŠÚ SR 1996–2004, triedené vo VDC, upravil autor.

Tab. 4 Mieri plodnosti rómskych žien vo vybraných komunitách Slovenska (Age-specific fertility rate among Roma women in selected communities in Slovakia)

Vek	Rimavská Sobota (1990–1999)	Banská Bystrica a Brezno (1999)	Spiš (1999–2004)	„Rómske obce“ (1996–2004)
15–19	0,15	0,08	0,10	0,21
20–24	0,26	0,18	0,20	0,33
25–29	0,11	0,12	0,16	0,24
30–34	0,06	0,05	0,08	0,15
35–39	0,03	0,06	0,03	0,08
40–44	0,01	0,02	0,02	0,02
45–49	0,00	0,00	0,00	0,00
Úhrnná plodnosť	3,12	2,48	2,96	5,16

Zdroj: Garassy (2000), Haviarová (2001), Vaňo a Meszároš (2004), vlastné šetrenia.

Plodnosť podľa poradia

Veľkú výpovednú hodnotu o úrovni pôrodnosti a plodnosti má štruktúra živonarodených podľa poradia. Už dlhšie obdobie sa na Slovensku najviac živonarodených detí rodí v prvom poradí. V roku 2001 predstavovali prvorodené deti takmer 47 %, v druhom poradí sa narodila približne tretina detí a v treťom okolo 12 % z celkového počtu živonarodených detí.

Práve pri ukazovateli plodnosti podľa poradia sa najvýraznejšie prejavuje odlišnosť demografickej reprodukcie medzi skúmanou rómskou populáciou a populáciou Slovenska. V „rómskych obciach“ predstavovali prvorodení v rokoch 1996–2004 približne štvrtinu a druhého poradia asi 17 % zo všetkých živonarodených detí. Prevažná väčšina živonarodených (takmer 60 %) sa teda rómskym ženám v skúmaných obciach narodila v treťom a vyššom poradí (pozri tab. 5).

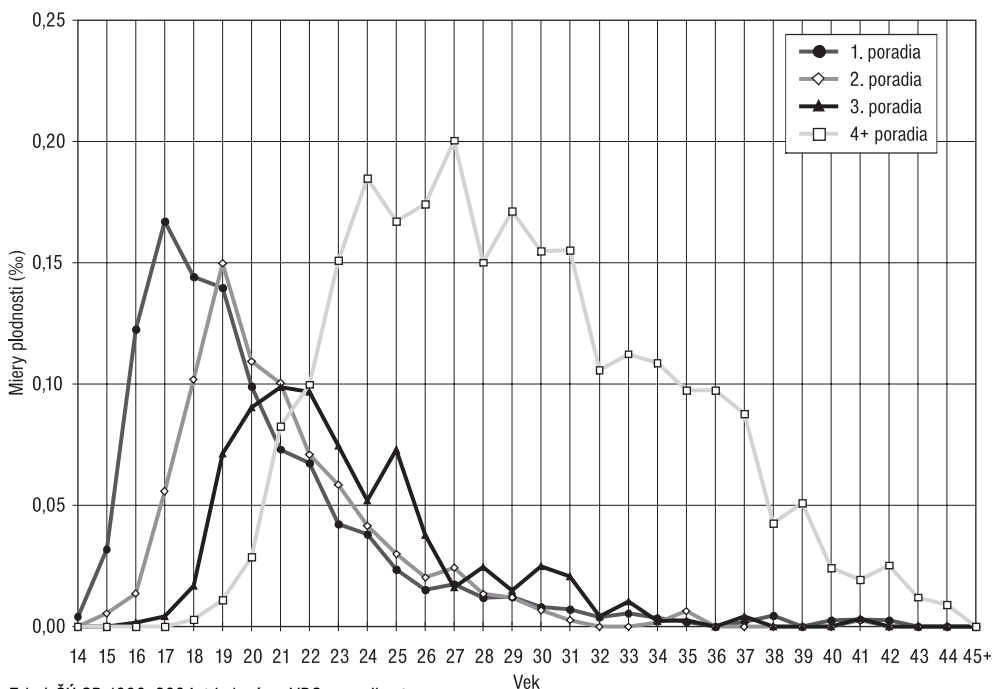
K rovnakému záveru dospejeme aj v prípade porovnania úhrnnej plodnosti žien podľa poradia narodených detí. V období rokov 1996–2004 sa úhrnná plodnosť prvého poradia pohybo-

Tab. 5 Základné charakteristiky plodnosti podľa poradia v „rómskych obciach“, 1996-2004 (Main fertility characteristics by birth order in „Roma communities“, 1996-2004)

Poradie narodeného dieťaťa	Počet živonarodených	Podiel živonarodených (v %)	Úhrnná plodnosť	Pravdepodobnosť zväčšenia rodiny	Priemerný vek pri pôrode
1.	678	23,52	1,07	1,07	20,44
2.	483	16,75	0,79	0,74	21,50
3.	421	14,60	0,73	0,92	23,80
4.	333	11,55	0,59	0,82	25,61
5.	288	9,99	0,53	0,90	27,47
6.	225	7,80	0,43	0,81	29,52
7.	173	6,00	0,35	0,80	31,35
8.+	282	9,78	0,62	1,78	34,54

Zdroj: ŠÚ SR 1996-2004, triedené vo VDC, upravil autor.

Graf 2 Plodnosť žien „rómskych obcí“ podľa veku a poradia, 1996-2004 (Fertility rate among women in „Roma communities“ by age and birth order, 1996-2004)



Zdroj: ŠÚ SR 1996-2004, triedené vo VDC, upravil autor.

vala mierne nad hranicou jedného dieťaťa, pričom hodnoty druhého a tretieho poradia sa blížili k hodnote 0,8 resp. mierne prekročili hranicu 0,7. Úhrnná plodnosť podľa poradia sa nad hladinou 0,5 udržala až do 5. poradia (pozri tab. 5).

Narodení podľa legitimity

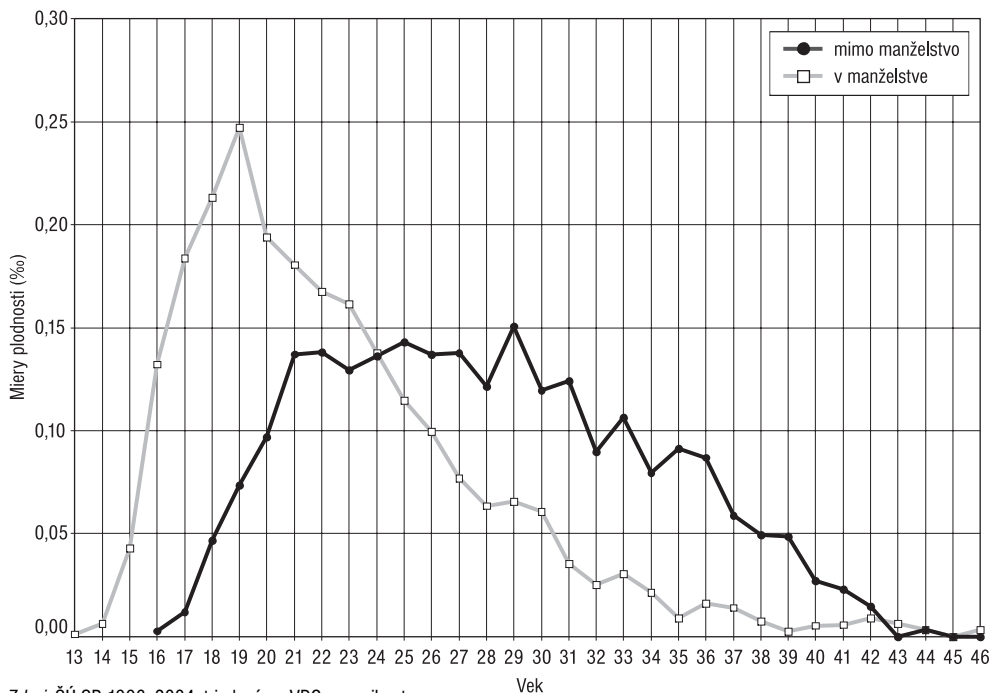
Výraznú odlišnosť v demografickom správaní rómskej populácie nachádzame pri triedení živonarodených podľa legitimity. Kým v roku 2004 deti narodené mimo manželstvo v sloven-

skej populácii predstavovali takmer štvrtinu živonarodených, ženám v rómskych obciach sa priemerne v období 1996–2004 mimo manželstvo narodilo až 52 % detí.

Nemanželská plodnosť nie je pre slovenské prostredie typická. Až do začiatku 90. rokov sa podiel živonarodených mimo manželstvo pohyboval stabilne na úrovni 5–6 %. V rómskej populácii však situácia bola i v minulosti odlišná. Príčinou je jednak nízky vek pri pôrode, v ktorom ešte rodičia nemôžu uzavrieť manželstvo ako aj stále pretrvávajúca tradícia, ktorými komunita uznáva partnerov za manželov.

Uvedené tvrdenia tiež podporujú hodnoty úhrnej plodnosti podľa legitimacy a poradia²⁾. V skúmaných „rómskych obciach“ sa v priebehu rokov 1996–2004 priemerná redukovaná miera plodnosti nevydatých žien pohybovala na hodnote 2,34 a vydatých na úrovni 2,4. Úhrnná plodnosť narodených mimo manželstvo prvého poradia dosahovala približne trojnásobné hodnoty ako v manželstve, pričom až pri treťom poradí sa ich hodnoty vyrovnali. Dokazuje to naše tvrdenie, že prvé deti sa rodia rodičom v „rómskych obciach“ prevažne mimo manželstvo a až deti vyššieho poradia prichádzajú na svet v manželských zväzkoch. Vysoké hodnoty úhrnej plodnosti štvrtého a vyššieho poradia mimo manželstvo však znamenajú, že nie všetky kohabitácie sa po uplynutí určitého času zmenia na oficiálne manželstvá, a teda určité percento partnerov zostane po celý život v neuznanom manželskom zväzku. Rozdiel však môžeme vidieť aj na časovaní. Kým priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa mimo manželstvo medzi rokmi 1996–2004 bol 23 rokov v manželstve to bolo takmer 28,5 roku.

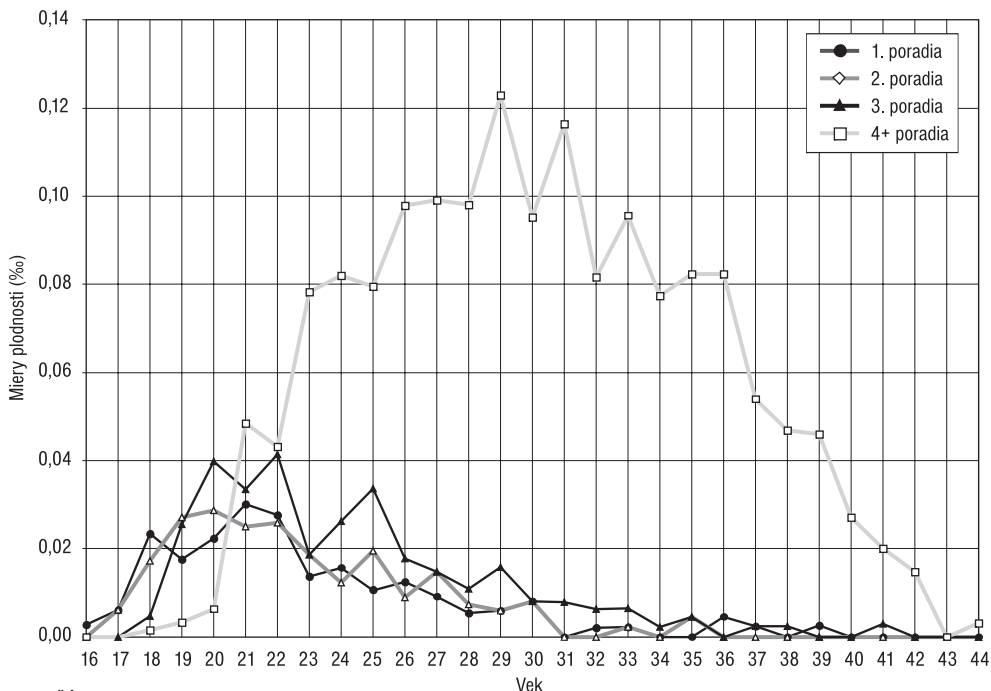
Graf 3 Redukované miery plodnosti žien v manželstve a mimo manželstvo z „rómskych obcí“, 1996–2004 (Reduced fertility rates of women by marital status in “Roma communities”; 1996–2004)



Zdroj: ŠÚ SR 1996–2004, triedené vo VDC, upravil autor.

²⁾ Redukované miery plodnosti žien v manželstve a mimo manželstvo: ide o počty živonarodených detí vydatým resp. nevydatým (slobodným, rozvedeným, ovdoveným) ženám v určitom veku v relácii na 1000 žien rovnakého veku. Miery plodnosti podľa poradia: počet živonarodených detí triedených podľa poradia pôrodu a veku matky k strednému stavu žien v danom veku.

Graf 4 Redukované miery plodnosti vydatých žien z „rómskych obcí“ podľa poradia, 1996–2004 (Reduced fertility rates among married women in “Roma communities” by birth order, 1996–2004)



Zdroj: ŠÚ SR 1996–2004, triedené vo VDC, upravil autor.

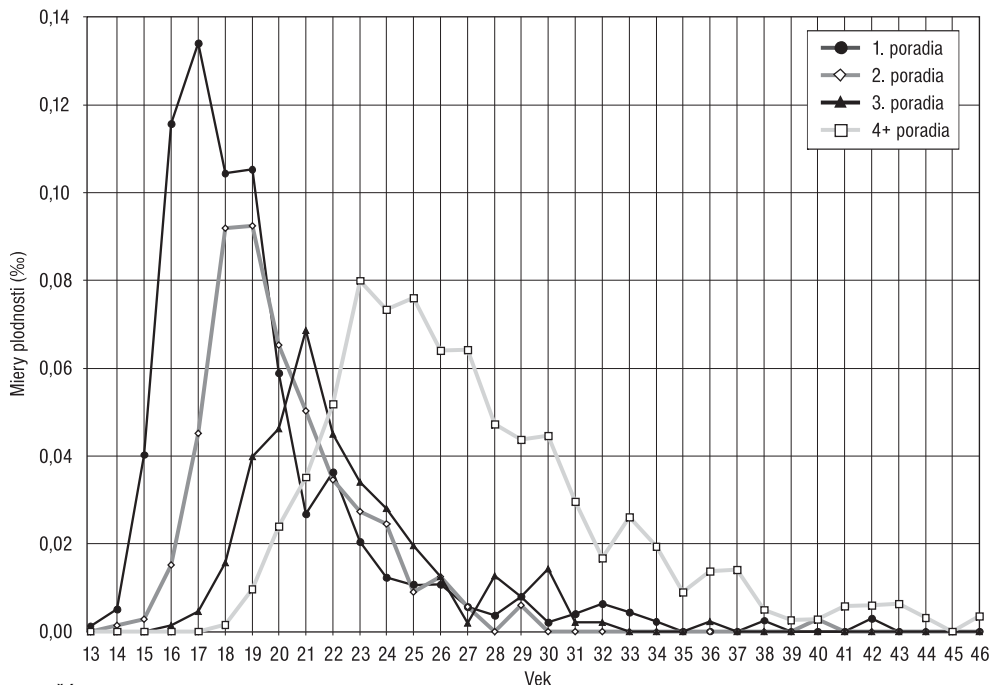
Záver

Ako prvá na všeobecné zmeny v rómskej populácii svojou pôrodnosťou a plodnosťou pravdepodobne zareagovala časť Rómov, ktorá má úzke kontakty s majoritnou spoločnosťou, ide o tzv. integrované komunity, ktoré žijú rozptýlene v obciach, kde netvorí výrazný podiel z celkového počtu obyvateľov. Naopak rómske komunity žijúce oddelene od majoritnej populácie v segregovaných osadách, kde miera kontaktov s majoritnou populáciou je minimálna, sa dlhodobo považujú za nositeľov odlišného typu reprodukčného správania, často stále založeného na zvykoch a tradíciách. Extenzívny typ reprodukcie pripisovaný Rómom žijúcim v segregovaných osadách je všeobecne známy a prijímaný fakt, ktorý potvrdilo aj naše zisťovanie. Dokazujú to predovšetkým ukazovatele ako úhrnná plodnosť a vek pri narodení prvého dieťaťa. Plodnosť populácie „rómskych obcí“ bola približne 1,5-násobná ako v separovaných obciach a oproti integrovaným spoločenstvám takmer nič viac ako 3-násobná. Líšila sa tiež priemerným vekom ženy pri narodení prvého dieťaťa. Kým u žien „rómskych obcí“ dosahoval tento ukazovateľ hodnotu okolo 20 rokov u žien integrovaných Rómov sa odhaduje na 24 rokov. Ešte výraznejšie odlišnosti vyšli pri porovnaní všetkých zisťovaných parametrov s majoritnou populáciou. Intenzita plodnosti žien „rómskych obcí“ je približne 4-násobne vyššia, prvé deti sa im rodia 5–6 rokov skôr. Okrem spomenutých odlišností sme zaznamenali v „rómskych obciach“ výrazné vyššie zastúpenie nemanželských detí a detí vyššieho poradia.

Literatúra

- Finková, Z. 1977. Šetrenie populačnej klímy rómskych žien. Demografie, 19, č. 4, s. 296–301.
 Finková, Z. 1979. Zisťovanie plodnosti cigánskych žien. Demografie, 21, č. 4, s. 336–341.

Graf 5 Redukované miery plodnosti nevydatých žien z „rómskych obcí“ podľa poradia, 1996–2004 (Reduced fertility rates among unmarried women in „Roma communities“ by birth order, 1996–2004)



Zdroj: ŠÚ SR 1996–2004, triedené vo VDC, upravil autor.

Garassy, L. 2000. *Demogeografická charakteristika rómskeho obyvateľstva na Slovensku*. Diplomová práca, Bratislava: Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského.

Horecký, M. – Srb, V. 1986. *Cigánske etnikum v hlavnom meste Bratislave*. Demografie, 28, č. 3, s. 269–275.

Haviarová, E. 2001. *Vývoj a súčasný stav problematiky rómskeho obyvateľstva*. Diplomová práca, Bratislava: Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského.

Jurásková, M. – Kriegerová, V. – Rybová, J. 2004. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. Bratislava: Úrad vlády SR.

Kalibová, K. 1989. *Charakteristika úmrtnostných poměrů romské populace v ČSSR*. Demografie, 31, č. 3, s. 219–223.

Kalibová, K. 1991. *Demografické charakteristiky romské populace v Československu*. Disertační práce, Praha: Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova.

Rozehnalová, M. – Srb V. 1986. *Cikánské etnikum v hlavním městě Praze*. Demografie, 28, č. 3, s. 263–268.

Soročinová, A. 1976. *Šetrenie populačnej klímy rómskych žien*. Rigorózná práca, Praha: Prírodovedecká fakulta, Univerzita Karlova.

Srb, V. – Pražáková, I. 1968. *Cikánské obyvatelstvo v roce 1967*. Demografie, 10, č. 3, s. 264–272.

Srb, V. 1988. *Změny v reprodukci československých Romů 1970–1980*. Demografie, 30, č. 4, s. 305–309.

Vaňo, B. a kol. 2002. *Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025*. Bratislava. INFOSAT, (cit. 26. 4. 2007), dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/prognóza2025rom.pdf>

Vaňo, B. – Mészáros J. 2004. *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom*. Bratislava: INFOSAT, (cit. 26. 4. 2007), dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/nizkyzs.pdf>

Vaňo, B. 2001. *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. Bratislava. INFOSAT, (cit. 26. 4. 2007), dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rom.pdf>

BRANISLAV ŠPROCHA v roku 2006 ukončil štúdium demografie na Katedre demografie a geodemografie Karlovej Univerzity v Praze. V súčasnosti pokračuje v doktorandskom štúdiu demografie na PrF UK. Dlhodobu sa zaoberá problematikou analýz populačných štruktúr s dôrazom na rómske obyvateľstvo na Slovensku.

Summary

The Roma population in Slovakia is not homogenous. We observe many differences in the culture, demographic and economic spheres of life that we have to take these differences into account when focusing on the fertility of Roma population. The culture, economic and demographic disparities are apparent within the Roma population in Slovakia also according to the levels of integration into the majority.

First, we make an overview of the reproductive behaviour of Roma in Slovakia before 1989. It is a well-known fact that women have higher fertility compared to the majority population and they become mothers at lower age.

The analysis of the present situation shows that there are large differences in reproductive behaviour in comparison to the majority population, but also among Roma according to the levels of integration. Women in the segregated Roma communities have the highest total fertility rate, in our case it was 5.16; the mean age of mother at first birth is lowest (about 20). Women in separated communities have a lower total fertility rate of about 2.5 to 3.1 children per woman. We expect that integrated Roma women have the lowest fertility rate of 1.3 children per woman, i.e. similar to the total fertility rate of the majority population.

Among other differences, we also find higher proportion of extra marital births, and especially of those of the higher birth order, among Roma in comparison to the majority population. In 1996–2004 in segregated communities we found that over 50% of all births were non-marital and births of the third and higher birth order (60%) prevailed among all births. We assume that this indicator varies according to the levels of integration as well.



Sociologický časopis Czech Sociological Review

ROČNÍK 43, ČÍSLO 2, DUBEN 2007

Editorial (Marek Skovajsa) 279

ZE SOCIOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

- Tomáš Katrňák, Petr Mareš: Segmenty zaměstnaných a nezaměstnaných v České republice v letech 1998 až 2004* 281
- Martin Lux, Petr Sunega: Vliv podmínek bydlení na zamýšlenou migraci české populace za prací* 305
- František Kalvas, Martin Kreidl: Jaký je vliv obsahu a struktury televizního zpravodajství na vnímání důležitosti vybraného tématu českou veřejností?* 333

PŘEHLEDOVÁ STAĚ

Vít Hloušek: Koncept konfliktních linií a problematika evropské integrace 361

METODOLOGICKÁ RUBRIKA

Petr Soukup, Ladislav Rabušic: Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti 379

ESEJE

Zdeněk R. Nešpor: Před 3/4 stoletím... Kvantifikovaný esej o časopisecké produkci české sociologie před nástupem marxismu a dnes 397

DISKUSE

Po tři čtvrtě století, aneb k jedné až příliš spalující kritice současné české sociologie (Marek Skovajsa) 423

MEDAILON SYMPOZIUM RECENZE ZPRÁVY

EVROPSKÁ UNIE I ČESKÁ REPUBLIKA PŘIPRAVUJÍ PŘÍŠTÍ SČÍTÁNÍ LIDU NA ROK 2011



V roce 2005 byla zahájena příprava vydání nařízení *Evropského parlamentu a Rady ke sčítání lidu, domů a bytů* kolem roku 2010. Po projednání v různých pracovních skupinách a připomínkovém řízení ve všech generálních ředitelstvích Komise byl návrh nařízení postoupen do legislativního procesu Evropskému parlamentu a Radě. Návrh už třikrát (březen, květen a červen 2007) projednávala Pracovní skupina Rady pro statistiku. Kompromisní text návrhu předložený předsedající zemí (Německem) na červnové jednání dosáhl vysoké míry konsenzu mezi členskými státy. První čtení návrhu v Evropském parlamentu je plánováno na 11. prosince 2007.

V důvodové zprávě k nařízení se uvádí, že dosavadní způsob zajištění předávání údajů sčítání Eurostatu jednotlivými členskými státy založený na doporučeních a „gentlemanské dohodě“ členských států se neosvědčil. Minulá sčítání probíhala v letech 1999 až 2004 a již v roce 2006 proběhlo další sčítání v Irsku (a rovněž v Kanadě, Austrálii a na Novém Zélandu). Eurostatu se nepodařilo získat data ve standardní kvalitě a nebyla zaručena jejich srovnatelnost v metodické oblasti ani v čase. Evropská unie potřebuje spolehlivé údaje o počtu a struktuře obyvatel států a regionů především k těmto účelům:

- objektivní stanovení počtu hlasů jednotlivých členských států pro hlasování v Evropském parlamentu a dalších orgánech,
- objektivní výpočet hrubého domácího produktu na hlavu v regionech soudržnosti (NUTS 2, event. NUTS 3); tento ukazatel se užívá mimo jiné při posuzování příspěvků z fondů soudržnosti na rozvoj méně vyvinutých regionů,
- vývoj a sledování rozvojových programů v řadě dalších oblastí, jako jsou regionální a sociální politiky, např. sociální soudržnost regionů, podmínky bydlení, ochrana životního prostředí, otázky energetiky apod.

Nařízení bude závazně upravovat:

- desetiletou periodu provádění sčítání v zemích EU,
- rok 2011 jako první referenční rok, kdy bude sčítání provedeno ve všech zemích EU,
- povinnost předat výsledek, příslušná metadata a zprávu o kvalitě do 27 měsíců od skončení referenčního roku,
- definice základních pojmů, jako jsou obvyklý pobyt, obydlí, podmínky bydlení, základní znaky sčítání (tj. individuální sčítání, současnost, všeobecnost ve vztahu k určitému území, dostupnost údajů za malé územní jednotky a definovanou periodicitu) a další,
- seznam povinných ukazatelů pro program sčítání v členských zemích na definovaných regionálních úrovních (NUTS 3, LAU 2).

Nařízení dále stanoví, že Komise vydá prováděcí předpis, jenž bude obsahovat metodická doporučení, závazný tabulační program k předávání výsledků Eurostatu a Komisi, kritéria kvality a technické parametry a formáty předávaných datových souborů.

Česká republika vyjádřila k záměru vydat nařízení upravující sčítání kladné stanovisko a je připravena splnit všechna jeho ustanovení. V případě přijetí bude nařízení i významným podpůrným prvkem pro závěrečnou fázi legislativní přípravy sčítání v ČR. Schválení nařízení se očekává v průběhu roku 2008.

Český statistický úřad předložil v souladu s Plánem legislativních prací vlády na 1. pololetí roku 2007 vládě ČR k dalšímu projednávání **návrh věcného záměru zákona o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011**. Sčítání je v ČR připravováno jako součást celosvětového programu sčítání kolem roku 2010 organizovaného OSN¹⁾. V Evropě spolupracují na tomto programu *Evropská hospodářská komise OSN* a *Statistický úřad Evropských společenství* (Eurostat). Připravuje se nařízení Evropského parlamentu a Rady, které závazným způsobem upraví konání sčítání v členských zemích Evropské unie. Příprava legislativní úpravy a práce na projektu příštího sčítání jsou obsahově, metodicky i časově v souladu s tímto rámcem.

¹⁾ Rezoluce hospodářské a sociální rady OSN 2005/13: Program sčítání lidu, domů a bytů 2010.

Poslední sčítání lidu, domů a bytů se v ČR konalo k 3. březnu roku 2001. Výsledky sčítání přinesly velké bohatství podrobných informací o obyvatelstvu, domácnostech, domovním a bytovém fondu v měřítku celé republiky, regionů, ale především jednotlivých obcí, jejich částí a základních sídelních jednotek. Právě univerzálnost (tj. všeobecnost a úplnost sčítání jako statistického zjišťování zahrnujícího veškeré obyvatelstvo), současnost (tj. zachycení skutečného stavu k jedinému okamžiku na celém území státu) a provedení sčítání podle nejmenších územních jednotek jsou základními charakteristikami, které umožňují získat unikátní informace a jejich kombinace.

Návrh prošel meziresortním připomínkovým řízením a všechny zásadní připomínky byly vypořádány bez rozporu. Jedním z nejdůležitějších kroků bylo rozhodnutí Českého statistického úřadu navrhnout provedení největší části prací v terénu, tj. distribuce a sběru vyplněných sčítacích formulářů, dodavatel-sky. Hlavními důvody volby převážně dodavatelského řešení bylo závažné zpochybnění proveditelnosti sčítání v tradiční gesci měst a obcí a rovněž předpokládané nižší rozpočtové výdaje v řádu 200 mil. Kč. Dodavatel prací bude vybrán v souladu se zákonem č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách. Proveditelnost byla ověřena rovněž studii renomované advokátní kanceláře. Dodavatelské řešení nezabývá Český statistický úřad odpovědností za celkový průběh přípravy a provedení sčítání.

Sčítání 2011 přinese i řadu moderních inovačních prvků, jimiž jsou například možnost využití elektronických formulářů obyvatelstvem a jejich vyplnění a odeslání po internetu, využití některých údajů evidence obyvatelstva, Registru sčítacích obvodů a budov a digitálních mapových podkladů apod. Automatizované pořízení vstupů bude zahrnovat i rozpoznávání slovních odpovědí a jejich automatizované zakódování. Všechny tyto nové prvky jsou uvažovány na základě vyhodnocení zkušeností z dalších vyspělých zemí a technologických možností kolem roku 2010. Přinesou značné úspory lidské práce i materiálových výdajů.

Sčítání je velmi potřebnou, ale zároveň nákladnou akcí s vysokými nároky na organizaci a součinnost mnoha orgánů a institucí. Proto se koná pouze jednou za deset let. Realizace sčítání lidu, domů a bytů 2011 si vyžádá rozpočtové výdaje v celkové výši 2648 mil. Kč v letech 2008–2013. Z toho 2519 mil. Kč činí výdaje z rozpočtové kapitoly Českého statistického úřadu, 23 mil. Kč z rozpočtových kapitol některých ministerstev a Českého úřadu zeměměřického a katastrálního a 106 mil. Kč z rozpočtové kapitoly Všeobecná pokladní správa (výdaje krajů a obcí). Těžiště výdajů spadá do let 2010 (550 mil. Kč – finalizace přípravy sčítání) a 2011 (1642 mil. Kč – vlastní provedení sčítání a část zpracování výsledků).

Výsledky sčítání mají mnohostranné využití ve sféře veřejné správy a samosprávy, vědy a výzkumu a dalších nevládních organizací. Jejich větší uplatnění než v minulosti se očekává zejména v komerční sféře, kde se nabízejí široké možnosti využití v analýze podnikatelských záměrů a v oblasti marketingu. Údaje sčítání budou dále využity pro statistické účely, například výběrová šetření životních podmínek domácností a pracovních sil. Výsledky sčítání jsou rovněž základem pro novou časovou řadu bilancí obyvatelstva podle obcí a pro prognózy demografického vývoje.

Plně znění návrhu věcného záměru zákona o sčítání lidu, domů a bytů 2011 zveřejnil Český statistický úřad na svých internetových stránkách (<http://www.czso.cz>). O základních východiscích při přípravě sčítání jsme informovali i na stránkách časopisu *Demografie*²⁾ a na půdě České demografické společnosti³⁾.

V metodické oblasti je základním východiskem materiál *Komise evropských statistiků*⁴⁾ schválený na jejím 53. plenárním zasedání v červnu 2006 v Paříži. Materiál vymezuje sadu tzv. hlavních vedlejších charakteristik a základní definice a klasifikace ukazatelů. Pro českou statistiku jsou zásadní dvě metodické změny oproti našim dřívějším cenům:

- definování bydličního obyvatelstva na základě konceptu obvyklého místa bydliště namísto místa trvalého pobytu,
- přechod od konceptu cenových domácností na koncept soukromých domácností a rodinných jader.

Tyto metodické změny a jejich dopady na srovnatelnost časových řad údajů si zaslouží podrobnější rozbor, který přineseme v některém z příštích čísel časopisu *Demografie*.

Návrh věcného záměru zákona přináší rovněž některé důležité změny v metodách provedení vlastního sčítání v terénu, pořízení vstupů a zpracování výsledků. Patří k nim zejména:

- využití administrativních záznamů pro územní přípravu sčítání – využity budou údaje Registru sčítacích obvodů a budov (RSOB) a digitalizované mapové podklady pro revizi základních sídelních jed-

²⁾ Škrabal, Josef. *Stav přípravy příštího sčítání lidu, domů a bytů*. *Demografie*, 2007, č. 1, s. 47–48.

³⁾ Z České demografické společnosti. *Demografie*, 2007, č. 1, s. 54.

⁴⁾ Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing (prepared in cooperation with the Statistical Office of the European Communities (Eurostat), United Nations, New York and Geneva, 2006.

Tab. 1 Seznam závazných ukazatelů obsažených v návrhu Nařízení Evropského parlamentu a rady ke sčítání lidu, domů a bytů 2011 (List of mandatory indicators contained in the proposal for a Decision by the European Parliament and the Census 2011 Council)

Place of usual residence	Místo obvyklého pobytu
Total population	Celkový počet obyvatel
Locality	Lokalita
Location of place of work	Místo (adresa) pracoviště
Sex	Pohlaví
Age	Věk
Legal marital status	Rodinný stav (de iure)
Current activity status	Současná (ekonomická) aktivita
Occupation	Zaměstnání
Industry (branch of economic activity)	Odvětví
Status in employment	Postavení v zaměstnání
Educational attainment	(Nejvyšší) dosažené vzdělání
Country/place of birth	Stát a místo narození
Country of citizenship	Státní občanství
Ever resided abroad and year of arrival in the country (1980 and after)	Zda sčítaná osoba měla po roce 1980 bydliště v zahraničí a rok přistěhování do země sčítání
Previous place of usual residence and date of arrival in the current place or Place of usual residence one year prior to the census	Předchozí místo obvyklého pobytu a datum přistěhování do nynějšího bydliště nebo místo obvyklého pobytu jeden rok před sčítáním
Relationships between household members	Vztahy mezi členy domácnosti
Household status	Postavení v domácnosti
Family status	Postavení v rodině
Type of family nucleus	Typ rodinného jádra
Size of family nucleus	Počet členů rodinného jádra
Type of private household	Typ soukromé domácnosti
Size of private household	Počet členů soukromé domácnosti
Tenure status of households	Způsob bydlení soukromé domácnosti
Housing arrangements	Podmínky bydlení
Type of living quarters	Typ obydlí
Location of living quarters	Adresa obydlí
Occupancy status of conventional dwellings	Obydlenost bytu
Type of ownership	Typ vlastnictví (bytu)
Number of occupants	Počet bydlících osob
Useful floor space and/or number of rooms of housing units	Obytná plocha a/nebo počet obytných místností
Density standard	Zalidněnost bytu
Water supply system	Vodovod
Toilet facilities	Záchod
Bathing facilities	Koupelna nebo sprchový kout
Type of heating	Způsob vytápění
Dwellings by type of building	Byty podle druhu domu
Dwellings by period of construction	Byty podle období výstavby (domu)

Pozn.:

¹⁾Všechny tyto ukazatele budou zjišťovány ve sčítání 2011 v České republice buď přímým dotazem, nebo převzetím z administrativních zdrojů, případně jde o odvozené ukazatele.

²⁾Kromě těchto povinných ukazatelů bude sčítání v ČR samozřejmě zjišťovat ještě řadu tzv. doporučených a u nás tradičně zjišťovaných ukazatelů, mezi něž patří například rodinný stav **de facto**, národnost, mateřský jazyk, náboženské vyznání, adresa školy, dojížd'ka do zaměstnání a škol (druh dopravy, čas), počet živě narozených dětí, osobní počítač a internetové připojení, počet domácností bydlících v bytě, teplá voda, kanalizace, kuchyň, plyn, stavební materiál domu, umístění bytu v domě (podlaží) aj. Naproti tomu **nebudou zjišťovány** nepovinné charakteristiky zdravotního postížení, zemědělské činnosti, gramotnost, výše příjmů a nájemného a osobní auta. Definitivní program sčítání stanoví **zákon**.

- notek a vymezení sčítacích obvodů, pro sestavení a ověření seznamu budov a objektů individuální rekreace podle sčítacích obvodů, dále pak údaje Informačního systému evidence obyvatelstva (ISEO) pro sestavení seznamů osob s trvalým bydlištěm na určité adrese a pro kontrolu úplnosti sčítání,
- předvyplnění identifikace (adresy) do všech sčítacích formulářů, údajů za domy a za některé byty, na elektronických formulářích i údajů za osoby (k těmto údajům bude pouze přísně autorizovaný přístup),
 - využití údajů ISEO při zpracování údajů za osoby (doplnění některých údajů, jež nebudou zjišťovány přímým dotazem), případně pro získání základních údajů za osoby, jež se nepodaří sečíst,
 - zdokonalení skenování vstupních údajů zavedením rozpoznávání alfanumerických znaků a jejich řetězců (optical characteristics recognition, OCR),
 - automatizace kódování slovních odpovědí na základě rozpoznávání řetězců znaků a jejich porovnání se slovníkem pojmů (např. národnost, zaměstnání aj.)
 - vyloučení práce s listinnými formuláři v procesu kontrol a oprav vstupů a jejich plné nahrazení digitalizovanými obrazy sčítacích formulářů,
 - zavedení elektronické podoby sčítacích formulářů a možnosti jejich on-line vyplnění a odeslání s autorizací a plnou ochranou přenosu dat,
 - zavedení důsledného sledování pohybu jednotlivých sčítacích formulářů od jejich doručení domácnosti po pořízení obrazu formuláře na skeneru (formuláře budou individualizovány pomocí čárového kódu).

Skutečně přelomovou inovací je předpokládané provedení distribuce a sběru sčítacích formulářů v terénu dodavatelským způsobem. ČSÚ vybere v souladu se zákonem o zadávání veřejných zakázek organizaci, která bude schopna zabezpečit tento úkol na území celé republiky a zároveň poskytnout záruky profesionality managementu i personálu (který bude vykonávat funkce sčítacích komisařů), ochrany údajů a logistické podpory včetně zabezpečení každodenní přejímky materiálu od komisařů a chráněného skladování a převozu vyplněných formulářů. Je zřejmé, že předpoklady pro splnění náročných podmínek zadávacího řízení mají zejména organizace, jež mají zkušenosti s doručováním listovních zásilek. Navíc podle zákona o veřejných zakázkách i příslušného předpisu EU bude zadávací řízení zveřejněno v Úředním věstníku Evropské unie a zpřístupněno tak i zahraničním subjektům. Rovněž skenování přibližně 16 mil. vyplněných sčítacích formulářů bude s největší pravděpodobností provedeno dodavatelsky.

ČSÚ vedou k tomuto návrhu zhoršující se zkušenosti s náborem sčítacích komisařů a revizorů prostřednictvím obcí, kdy zejména při sčítání 2001 bylo nutné značnou část nákladně vyškolených sčítacích orgánů později vyměnit za náhradníky, protože původní komisaři často podcenili náročnost svých úkolů a přístup obyvatelstva k vyplnění sčítacích formulářů a považovali svoji funkci za poměrně snadný příležitostný výdělek. Například v Praze bylo nutné během sčítání vyměnit více než 30 % komisařů a revizorů. Zvyšující se nároky na řízení a koordinaci úkolů při sčítání a používání pokročilé mobilní komunikace, GPS a výpočetní techniky vedou k požadavku profesionalizace velké části sčítacích komisařů, kterou může zajistit pouze dodavatel. Dalším důvodem je značná neochota měst a obcí podílet se na sčítání jakýmkoliv způsobem, ačkoliv financování úkolů spojených se sčítáním bude zajištěno formou účelové dotace. Rovněž Český statistický úřad po zrušení okresních oddělení a redukci počtu pracovníků v krajích nemá dostatečné možnosti organizovat a řídit terénní práce v takovém rozsahu, jako tomu bylo při předchozích sčítáních.

Dalšími legislativními kroky v přípravě sčítání 2011 bude projednání návrhu věcného záměru zákona ve vládě, příprava tzv. paragrafového znění návrhu zákona, opět projednání ve vládě a předložení oběma komorám parlamentu. Reálným termínem schválení zákona je závěr roku 2008.

Pavel Čtrnáct

NÁRODNÍ IDENTITA A NACIONALISMUS¹⁾

S jistým zpožděním přinášíme recenzi publikace, která by neměla zůstat stranou zájmu demografa, stejně jako historika, sociologa, filozofa, politologa, antropologa a představitelů dalších oborů, které se zabývají otázkami národní identity a nacionalismu. *Miroslav Hroch*, známý u nás i ve světě jako přední odborník na otázky formování novodobých evropských národů, sestavil velmi instruktivní soubor statí dvaceti sedmi teoretiků, kteří se zabývali otázkami národa a nacionalismu, našli ve své době významný ohlas a zčásti jsou dodnes uznáváni a citováni jako autority v těchto otázkách. Vzhledem k tomu, že oba termíny, národ i nacionalismus, se staly v posledních desetiletích velmi aktuálními a dostaly se do středu zájmu nejen odborné veřejnosti, ale i politiků, žurnalistů a dalších představitelů politické praxe, že se o nich neustále píše a mluví, aniž by vždy bylo jasno, co těmito výrazy autoři myslí, bylo vydání takového souboru nanejvýš potřebné. Otištěné statí začínají známou a neustále citovanou úvahou *Ernesta Renana* **Co je národ** z roku 1882 a končí statěmi zcela nedávného data, zřetelně však převažují úvahy pocházející z druhé poloviny 20. století. Zastoupení jsou především autoři anglosaští, zčásti i němečtí, kdežto příslušníci jiných národů jen zcela výjimečně. Z autorů spojených původem bezprostředně s českými zeměmi byli do souboru zařazeni *Karl W. Deutsch*, *Hans Kohn*, *Eugen Lemberg* a *Ernest Gellner*. Kromě nich jsou tu představeni ze starších autorů *Otto Bauer* a *Friedrich Meinecke*, z autorů 20. století pak *Elie Kedourie*, *Eric Hobsbawm*, *Gale Stokes*, *Tom Nairn*, *Walker Connor*, *John A. Armstrong*, *Józef Chlebowicz*, *Raymond Grew*, *Étienne Balibar*, *Benedict Anderson*, *Anthony B. Smith*, *Hedva ben-Israel*, *John Breuilly*, *Otto Dann*, *Shmuel Noah Eisenstadt*, *Bernhard Giesen*, *Rogers Brubaker*, *Paul Jones* a *Marek Waldenberg*.

Miroslav Hroch nejenže pořídil velmi promyšlený výběr příslušných textů a opatřil je medailonky jednotlivých autorů, ale také dodal velmi úvod, ve kterém nastínil, jak se pohled na národ a nacionalismus v 19. a zejména ve 20. stol. vyvíjel. Hned na počátku přitom upozorňuje na fakt, který musíme mít při četbě jednotlivých textů na paměti (a který mnozí autoři píšící o národu a nacionalismu ignorují), že totiž pojem národ měl a má v různých evropských jazycích nestejný význam a navíc se měnil i v čase. *M. Hroch* sleduje tyto rozdíly v angličtině, francouzštině a němčině zhruba od 18. století do naší doby a dokládá, že v důsledku této nejednotnosti je rozdílně chápán jednotlivými autory i pojem nacionalismus, v Anglii například vztahovaný především ke státu. Stejně tak byl diskurs o národu a nacionalismu nutně poznamenán historickou situací těch národů, k nimž jednotliví autoři patřili. Jak editor ukazuje, až do poloviny 20. století zřetelně převládalo primordialistické pojetí národa jako odvěké kategorie, s čímž souvisela i snaha definovat příslušnost k národu objektivními znaky, zatímco autoři chápající příslušnost k národu jako danou subjektivním pocitem přináležitosti (*E. Renan*) byli ve zřetelně menšině a nabyli na váze teprve na konci 20. století.

Po druhé světové válce začal být většinou autorů především odmítán primordialistický pohled na národ jako na odvěkou pospolitost krve, stejně jako zúžení definice národa jen etnicitou či jazykem, a zesílil důraz na studium subjektivních postojů příslušníků národa, především pak na studium nacionalismu. Vyhnanily se přitom dva rozdílné postoje: Jeden chápal nacionalismus jako zásadně zcestný a škodlivý, zatímco druhý tak nahlížel jen některé jeho typy. Východiskem je podle *M. Hrocha* užití hodnotově neutrálního pojmu národní identity. Cenné bylo upozornění *E. Lemberga* na skutečnost, že jednotlivé národy nelze definovat žádným jednotně vymezeným souborem objektivních znaků. Někteří autoři jako *E. Kedourie* přitom dospěli až k pohledu na národ jako na umělou kategorii, jako na pouhý produkt nezodpovědných intelektuálů. Zájem o národ a nacionalismus pak prudce stoupl od osmdesátých let, kdy byla publikována řada zásadních prací autorů, jako byl *E. Gellner* nebo *B. Anderson*. V devadesátých letech se pak prosadili v diskusi o národu radikální konstruktivisté, podle nich je možné národ kdykoliv „vynalézt“, pokud vlivná skupina ideologů k tomu bude mít dostatečné informační a formativní prostředky. Historická komponenta národa se v tomto pojetí redukuje na účelový mýtus a chápání národa jako objektivně existující entity se odmítá jako „esencialismus“. V důsledku tohoto postoje pak sílí studium takových otázek, jako jsou národní slavnosti, symboly a stereotypy. Zejména mezi historiky však se tento přístup příliš neprosadil.

V současné době se diskurs o národu a nacionalismu vyznačuje podle *M. Hrocha* následujícími znaky: Obecně se uznává historická komponenta nacionalismu a existence jisté „prehistorie“ formování moderních národů, uznává se nutnost sledovat, jaký význam pro nacionalismus měla národní kultura a jazyk, téměř vždy se rýsuje souvislost s modernizačním procesem (již svého času zdůrazňoval již *H. Kohn* a po něm *E. Gellner*) a se zájmovými rozpory. Vývoj načrtnutý pořadatelem čítanky je velmi dobře dokumentován jednotlivými statěmi, jejichž výběr prozrazuje dokonalou orientaci editora v starší i současné

¹⁾ Hroch, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus, Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 451 s. ISBN 80-86429-20-2.

literatuře k danému tématu. Ocenit je třeba i jeho redakční podíl, protože rozhodně nebylo snadné sladit překlady šesti překladatelů ze čtyř jazyků. Pro českého čtenáře je Hrochova „čítanka“ neocenitelnou informativní pomůckou a zároveň i dobrým podnětem k zamyšlení.

Eduard Maur

DĚJINY OBYVATELSTVA USA

Profesor historie Kolumbijské univerzity ve Washingtonu *Herbert S. Klein* je autorem prvního přehledného pojednání o dějinách obyvatelstva USA od příchodu prvních lidí na území Spojených států do současnosti¹⁾.

Jak v úvodu zdůrazňuje, vychází H. S. Klein ve své práci pro starší období z výsledků rozsáhlého historického výzkumu dějin obyvatelstva, pro období od konce 18. století se opírá o Esterlingův model poklesu úmrtnosti a dále o model demografické revoluce pro vysvětlení poklesu plodnosti. Sám považuje za rozhodující pro početní růst obyvatelstva USA od konce 18. století celkové postupné zlepšování úmrtnostních poměrů, neboť to podle něho ve svých důsledcích zvyšovalo emigraci do USA z Evropy od 19. století a z Asie a Latinské Ameriky v závěru 20. a na počátku 21. století. Přitom zdůrazňuje nutnost dávat tuto emigraci do souvislosti s otázkou potřeby pracovní síly v USA a také s původem imigrantů, jejich sociální strukturou a statusem. Zdůrazňuje význam změn v geografickém rozmístění obyvatelstva, důvody a důsledky vytváření ghatt, resp. uzavřených etnických a sociálních komunit. Výsledkem je plastický obraz dějin obyvatelstva Spojených států amerických a jeho zařazení do širšího rámce populačního vývoje světa.

Vývoj obyvatelstva člení autor podle politických mezníků, i když si je vědom toho, že populační vývoj má jiná specifika. Vzhledem k dopadu významných politických změn na obyvatelstvo to však pokládá právem za vhodné řešení. Jeho práce má kromě úvodu sedm kapitol. První kapitola pojednává z větší části o době prehistorické (**Paleoindiáni, Evropané a osídlení Ameriky**), tj. od doby zhruba před 30 tisíci lety do roku 1492. Zachycuje postup osídlení od Aljašky podél západního pobřeží a pak přes kontinent: v letech 4000–1700 př. n. l. bylo postupně osídleno celé území dnešních USA neolitickým obyvatelstvem, nejhustěji ale oblasti podél Tichého a Atlantského oceánu. Před rokem 1492 však nedosahoval počet obyvatel žijících na celém území dnešních USA 2 milióny osob (odhady lidnatosti Střední Ameriky varíují pro stejné období mezi 10 a 20 milióny osob).

Ve druhé kapitole (**Kolonizace a osídlení Severní Ameriky**) nastiňuje první trvalé osídlení kontinentální Severní Ameriky Evropany – nejprve Španěly, kteří na jejich území založili první pevnosti a křesťanské misie od Floridy po Kalifornii. Po roce 1607 se severněji usazují Angličané, Francouzi, Nizozemci, Švédové a další. Vysvětluje specifika nového osídlování způsobené z části i rozdíly v geografickém prostředí jižních oblastí a oblastí severních (horší úmrtnostní poměry na jihu) a napojením na evropské hospodářství (pěstování cukrové třtiny, bavlny a tabáku) a také důvody dovozu černých otroků z Afriky vzestupem ceny pracovní síly v Evropě po třicetileté válce. V této době se zvláště v severních oblastech vytvářel fenomén drahé pracovní síly a přebytku půdy, který vedl ke vzniku specifického osídlení s farmami budovanými uprostřed pozemků. Dramaticky vzrůstal nejen počet přistěhovalců (mezi nimi ale převládali mladí muži) ale také otroků: v roce 1770 žilo na území USA 1,6 mil. osob, z toho 456 tisíc otroků. V této době již byla životní úroveň bílých Američanů vyšší než Angličanů doma.

Třetí kapitola (**Republika do roku 1860**) líčí nejen počáteční fáze poklesu plodnosti a úmrtnosti, ale také měnící se strukturu a rozsah imigrace, zvětšování územního rozsahu USA včetně tlaku na původní obyvatelstvo. Zde zaujme zvláště Kleinova teze o jedinečném demografickém vývoji USA v první polovině 19. století, který považuje za srovnatelný s Francií: Američané evropského původu vykazovali v této době dlouhodobý mírný pokles úhrnné plodnosti – z více než 7 dětí připadajících na jednu ženu v roce 1800 na 5,2 v roce 1860), přitom šlo o populaci z 80 % zemědělskou. Poučná jsou data o rozsahu dovozu černočů (zakázán v roce 1808) a o rozdílech v úrovni plodnosti i úmrtnosti černošské populace a populace evropského původu.

Následující kapitola (**Vytváření průmyslové a městské společnosti 1860–1914**) začíná důsledky občanské války 1861–1865: z těch demografických zaujme vyčíslení ztrát na populaci, neboť za občanské války padl nebo byl zraněn každý 5. bílý muž (618 tisíc mužů padlo a 472 tisíc bylo zraněno), úroveň porodnosti klesla o 10 %, zastavila se imigrace; z ekonomických důsledků byl nejzávažnější hospodářský kolaps jižních států a snížení ekonomické aktivity někdejších otroků. Autor dále líčí zatlačování původního indiánského obyvatelstva dále na západ a zánik „hranice“ na konci 19. století, změnu rozmístění obyvatel-

¹⁾ Klein, Herbert, S. *A Population History of the United States*. New York: Cambridge University Press, 2004, ISBN 0521 78810 2, 316 stran.

stva a růst městské populace a především stále početnější imigraci z Evropy. Klein zdůrazňuje, že tak rozsáhlá imigrace z Evropy byla možná jen proto, že evropské státy neřešily problémy spojené s růstem obyvatelstva a raději nechaly přebytečné obyvatelstvo odejít do ciziny – vytvořil se tak mezinárodní atlantický trh pracovní síly, když v USA byla práce ceněna více než v Evropě a zlevnění lodní dopravy ji činilo pro Evropany dostupnější. Nechybí ani popis reprodukčních poměrů a změny ve skladbě rodin.

Dramatické změny 20. století vydaly autorovi na tři kapitoly, v nichž klade vždy největší důraz na ty fenomény, které podle něho nejvíce ovlivňovaly populační vývoj příslušného období. Tak v páté kapitole (**Vývoj moderní společnosti 1914–1945**) vyzdvihuje význam rychlého a značného poklesu úmrtnosti (prodloužení naděje dožití při narození do roku 1945 na 64 let u mužů a na 67 let u žen), i když neopomíná konstatovat snížení úhrnné plodnosti až na 2,1 v letech 1933–1940. Zajímavý je i popis pozadí přijetí Immigration Quota Law v roce 1921 a jeho následných novel (až do roku 1952) a důsledků: zvýšení vnitřní migrace, zvláště černošského obyvatelstva z jihu na sever (kde v průmyslu začala chybět nekvalifikovaná pracovní síla) a počátek vytváření ghett.

Kapitola šestá (**Baby-boom a změny rodiny 1945–1980**) zdůrazňuje důvody vzestupu plodnosti v letech 1945–1960 a následné změny ve sňatečnosti a v rozvodovosti a posléze i v porodnosti a ve skladbě rodin a domácností. Důvody změn rodinného chování vidí ve velké socioekonomické mobilitě obyvatelstva a ve změnách v národním hospodářství, neopomíná zdůraznit změny v postavení ženy, zvláště pak růst zaměstnanosti žen, jejich vyšší vzdělanostní úroveň. Upozorňuje na diferenciaci chování podle etnického původu obyvatelstva a význam zrušení kvót počtů přistěhovalých v roce 1965: již v 70. letech se do USA přistěhovalo v průměru ročně 434 tisíc osob a od roku 1980 poprvé mezi přistěhovalými převládli Latinoameričané, na třetím místě se umístili přistěhovalci z Asie.

Také značná část sedmé kapitoly (**Moderní průmyslová společnost, 1980–2003**) se dotýká rozsahu imigrace – v 90. letech 20. století byla zatím nejvyšší v historii a ročně přijíždělo do USA v průměru 978 tisíc osob – tato imigrace je koncentrována do metropolitních oblastí a v některých se stává španělština druhým jazykem. I když neopomíná změny v rozsahu a směrech vnitřních migrací (opětovný přesun do městských center), klade důraz na závažné rysy v reprodukci obyvatelstva: na pokles úrovně plodnosti, na zlepšování úmrtnostních poměrů (přes nová invazní onemocnění HIV/AIDS) a na některé nové rysy chování – na vzestup podílu dětí rozených neprovdaným ženám, vzestup podílu domácností v čele s ženou, vzestup podílu dospělých žijících osaměle (chování dříve považované za deviantní a rozšířené spíše u Američanů afrického původu se stává častější i u ostatního obyvatelstva), ale také vzestup podílu domácností bezdětných manželů (jejichž děti již založily vlastní domácnost). V závěru H. S. Klein upozorňuje na důvody, proč se demografické problémy zařadily mezi hlavními problémy současného politického vývoje USA – USA jako jediná vyspělá průmyslová společnost dosud nemá státní koncepci zdravotnictví, přitom značná část obyvatelstva nemá adekvátní přístup k lékařské péči a stoupá podíl starých osob za rostoucí velikosti populace (v roce 2000 již počet obyvatel USA přesáhl 280 milionů).

Dějiny obyvatelstva USA H. S. Kleina lze zařadit do série prací k dějinám obyvatelstva zemí a regionů vydaných na přelomu 20. a 21. století. Vyznačuje se velmi dobrým přehledem o dosavadní produkci a především syntetickým přístupem ke zpracovanému tématu, je napsána čtivě, doplněna o tabulky i grafy. Nepostrádá pasáže o zdrojích demografických dat včetně historie sčítání lidu a sběru dat o přirozeném pohybu obyvatelstva. Cenné je důsledné provázání vývoje populačního s vývojem hospodářským a s vazbami na vývoj v dalších regionech, zvláště v Evropě. Kniha proto zaujme širokou čtenářskou veřejnost nejen ve Spojených státech.

Ludmila Fialová

Z České demografické společnosti

Na březnovém 402. diskusním večeru (21. 3.) přednášela *Daniela Tököly* z Matričního úřadu v Olomouci. Příspěvek **Matriky jako zdroj demografických informací** vycházel z její matriční praxe. V úvodu zmínila historii a mezníky vedení matrik (Tridentský koncil, který v roce 1563 nařídil farářům vést knihy sňatků a křtů, rok 1591, kdy olomoucká synoda nařídila vedení matrik v českých zemích, roku 1781 za vlády Josefa II. jsou matriky prohlášeny za veřejné listiny). Nejstarší dochovaná matrika o nás z roku 1541 je z Jáchymova. V roce 1950 přešly matriky z církví na stát a víceméně ve stejné podobě se vedou do dnešního dne.

Matriky/Matriční úřady vedou knihy narození, manželství a úmrtí, řeší otázky změny jména a příjmení, určování otcovství a registrují partnerství osob stejného pohlaví. Matriční knihy jsou stále vedeny ručně a zároveň ještě pomocí výpočetní techniky.

Matriční úřad vyplňuje statistická hlášení o narození, kde se z velké části opírá o údaje uvedené porodnicí a o údaje o rodičích, jménu a příjmení dítěte, ty do hlášení doplňuje sám, podle předložených dokladů. Naproti tomu hlášení o uzavření manželství je výhradně věcí matričního úřadu, který veškeré podklady předložené snoubenci k uzavření manželství ověří a zjištěné údaje po uzavření manželství zapíše do hlášení pro ČSÚ. Zápis úmrtí fyzické osoby se provádí na základě Listu o prohlídce mrtvého, který vyplňuje lékař, jenž ohledal tělo zemřelého. Matrikář vychází bez dalšího šetření z údajů týkajících se data, místa a příčiny úmrtí. Ostatní údaje o stavu, správnosti jména či příjmení a dalších údajů si matrikář ověřuje z matričních dokladů, OP, evidence obyvatel a dalších dokladů tak, aby údaje zapsané do matrik a statistického hlášení odpovídaly skutečnosti.

Posluchačům byla sdělena praxe matričního úřadu při zápisech jednotlivých matričních událostí, např. jaké doklady jsou k jednotlivým zápisům potřeba, způsob uzavírání manželství civilní a církevní formou, zápis o určení otcovství před matričním úřadem, zápis nalezeného dítěte, jaká jména a příjmení lze do matrik zapisovat i některé neobvyklé případy z matriční praxe.

Zákonem č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení došlo k podstatnému okleštění údajů zapisovaných do matričních knih, a tím se zmenšila vypovídací hodnota matričních zápisů, např. pro různá šetření státoobčanská, demografická i gene-

alogická. V současné době je ve fázi příprav počítačové zpracování zasláných údajů pro ČSÚ.

Další, dubnový (18. 4.), 403. diskusní večer se uskutečnil na téma **Zdravotní stav obyvatelstva ČR ve vztahu k životnímu prostředí**. V první části o **Systému monitorování** hovořila *Michala Lustigová* (SZÚ). Uvedla, že životní prostředí je veškeré okolí, podmínky ve kterých žijeme, včetně všech vlivů, které nějakým způsobem ovlivňují náš organismus. Vymezení životního prostředí ve vztahu ke zdraví (tzv. environmentálního zdraví) není pouze jediné. Na jedné straně se můžeme setkat s přístupy vymezujícími toto prostředí jako vše mimo genetickou výbavu, na straně druhé jsou pak přístupy zahrnující pouze přírodní, tzn. fyzické, chemické a biologické prostředí. Někde uprostřed se nacházejí přístupy, které různým stupněm zahrnují sociální a kulturní prostředí, včetně životního stylu a pracovního prostředí. V Česku je zdravotní stav ve vztahu k životnímu prostředí sledován v rámci **Systému monitorování zdravotního stavu obyvatelstva ČR ve vztahu k životnímu prostředí**, jehož organizací je pověřen *Státní zdravotní ústav*. Jedná se o systematický výzkum stavu složek životního prostředí a jejich vlivu na zdraví, který je realizován od roku 1994 na základě Usnesení vlády ČR č. 369/1991 Sb. V rámci systému je sledováno 8 okruhů problematiky zdraví a životního prostředí: ovzduší, pitná voda, hluk, dietární expozice, biologický monitoring, zdravotní stav, pracovní podmínky a půda. Systém monitorování neprobíhá celostátně. Bylo do něj vybráno 30 měst, které v době vzniku systému odpovídaly různým úrovním znečištění životního prostředí. V těchto městech žije přes 30 % populace Česka.

Nejvýraznější zátěž z přírodního prostředí pro toto městské obyvatelstvo představují v současnosti látky, jejichž emise jsou spojeny s dopravou a hluk. Podrobné výsledky monitorování je možno nalézt na internetové adrese <http://www.szu.cz/chzp/monitor>.

V druhé části věnované **Zdravotnímu stavu a životnímu stylu městské populace ČR, porovnání výsledků I. a II. etapy studie HELEN** *Kristýna Žejglicová* (SZÚ) uvedla, že v rámci Systému monitorování je zdravotní stav městské populace ČR sledován na základě dotazníkového šetření nazvaného **Studie HELEN – Health, Life Style and Environment**. Cílem šetření je doplnit údaje demografické a zdravotní statistiky o další ukazatele zdravotního stavu a odhadnout prevalenci vybra-

ných neinfekčních onemocnění a rizikových faktorů těchto onemocnění u sledované populace. V rámci šetření dochází také ke zjišťování některých socioekonomických a psychosociálních charakteristik a životního stylu respondentů.

Studie HELEN je dlouhodobá, dosud se uskutečnily dvě etapy. První etapa proběhla v letech 1998 až 2002 ve 27 městech, druhá etapa, tj. opakování šetření stejnou metodikou, se uskutečnila v letech 2004 a 2005 v 25 městech. V každém městě bylo systematickým náhodným výběrem z registru evidence obyvatel MV ČR vybráno 800 osob ve věku 45–54 let. Při porovnání výsledků I. a II etapy byly zohledněny data z 22 měst. V I. etapě byla celková response 69,2 % (11 543 osob, z nich bylo 47 % mužů), v II. etapě 51,2 % (8235 osob, z nichž bylo 45 % mužů).

V subjektivním hodnocení zdraví ani v prevalenci dlouhodobých zdravotních obtíží nedošlo při porovnání výsledků první a druhé etapy ke změně. U mužů byl zjištěn nárůst onemocnění pohybového aparátu, zvýšení prevalence lékařem diagnostikované hypertenze a současně pokles podílu pravidelných kuřáků. U obou pohlaví se zvýšil podíl osob se zvýšeným cholesterolem a narostl počet respondentů užívajících ke snížení hladiny cholesterolu hypolipidemika.

V poslední, třetí části se *Jana Kratěnová* (SZÚ) zaměřila na **Rizikové faktory a prevalence vadného držení těla u dětí školního věku**. Informovala o prevalenční průřezové studii, která zjišťovala výskyt vadného držení těla u reprezentativního vzorku 3520 dětí ve věku 7, 11 a 15 let v roce 2003 v 10 městech ČR. Rozdíl ve výskytu vadného držení těla byl zejména mezi 7. a 11. rokem věku (33,0 % a 40,8 %; $p < 0,001$), mezi 11. a 15. rokem byl nevýznamný (40,8 % a 40,6 %; $p = 0,944$). Celkově bylo vadné držení těla diagnostikováno dětskými lékaři u 38,3 % vyšetřených dětí, častěji u chlapců. K nejčastějším vadám patřily odstálé lopatky (50 % všech dětí), zvýšená bederní lordóza (32 %) a kulatá záda (31 %). Výskyt vadného držení těla byl výrazně vyšší u dětí s kulatými zády ($p < 0,001$) a zvýšenou bederní lordózou ($p < 0,001$). Děti s vadným držením těla častěji udávaly bolesti (nejméně 1x měsíčně) hlavy, krční i bederní páteře. Skolióza byla diagnostikována u 5,8 % vyšetřených dětí, s věkem se prevalence zvyšovala významně, nejvyšší výskyt a záchyt nových případů byl u patnáctiletých. V souboru bylo 14 % dětí s vyšším BMI (nad 90. percentilem), u těchto dětí byl nižší výskyt vadného držení těla ($p = 0,045$) a skoliózy ($p = 0,004$). Nulovou sportovní aktivitu uvedlo 18,9 % dětí, tyto děti měly vyšší pravděpodobnost výskytu vadného držení těla ve srovnání s dětmi pravidelně sportujícími alespoň 1x týdně ($p < 0,001$). Zatímco sportování věnovaly děti v průměru 4 hodiny týdně, sledováním televize,

videa a počítačovými hrami strávily v průměru 14 hodin týdně.

Česká demografická společnost uspořádala tentokrát v Olomouci ve dnech 23. a 24. května v pořadí již **37. národní demografickou konferenci**, na téma **Regionální demografie**. Konference, kterou organizačně zajistila *Olomoucká pobočka* ve spolupráci s *Přírodovědeckou fakultou Palackého univerzity v Olomouci*, jmenovitě *Vladimír Polášek* ve spolupráci s *Václavem Touškem*, byla pojata jako konference otevřená – prostor byl poskytnut všem členům Společnosti, kteří na konferenci přihlásili příspěvek na vyhlášené téma. A tak na konferenci zazněly referáty především o regionální diferenciaci vybraných komponent demografické reprodukce případně dalších jevů s populačním vývojem souvisejících na určitém území a rovněž případové studie. Na konferenci bylo předneseno 29 referátů, které byly rozděleny do šesti bloků. Vzhledem k tomu, že všechny přihlášené příspěvky byly ke dni konání konference připraveny v digitální podobě a že budou v této podobě také přílohou revue *Demografie* číslo 4/2007, zmíním pouze názvy jednotlivých bloků a jména referujících.

Na téma **Regionální diferenciaci obyvatelstva v minulosti** (blok A) promluvil *Ludmila Nesládková* (Ostravská univerzita – dále OU), *Ludmila Fialová* (Univerzita Karlova v Praze – dále UK) a *Josef Grulich* (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích); blok řídil *Eduard Maur* (UK). V bloku **B Regionální diferenciaci zdravotního stavu a úmrtnosti** promluvil *Milan Pilát* (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně – dále MZLU), *Kryštof Zeman* (Český statistický úřad Praha – dále ČSÚ), *Šárka Daňková-Kasalová* a *Lenka Juříčková* (obě Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR v Praze), *Dagmar Džurrová* (UK) a *Michaela Lustigová* (Státní zdravotní ústav v Praze); blok řídila *Ludmila Nesládková*. V bloku věnovaném **Regionální diferenciaci rodinného chování**, který řídil *Jan Srb* (ČSÚ Praha), vystoupili *Jitka Rychtaříková* (UK), *Dagmar Bartoňová* (UK), *Danuše Jurčová*, *Ján Mészáros* (oba z INFOSTATu Bratislava) a *Iveta Stankovičová* (Univerzita Komenského, Bratislava – dále UKo). Do bloku D, který řídila *Jitka Rychtaříková*, byly zařazeny příspěvky na téma **Demografie malých územních celků**. Vystoupili v něm *Tomáš Fiala*, *Eva Kačerová* a *Jitka Langhamrová* (všichni z Vysoké školy ekonomické v Praze – dále VŠE), *Branislav Bleha* (UKo), *Jan Müller* (URS Praha, a.s.), *Tadeusz Siwek* (OU), *Jakub Fišer* a *Petr Mazouch* (VŠE) a *Lubor Marek* a *Michal Vrabec* (VŠE). **Prostorová mobilita** byla náplní bloku E, který řídil *Boris Vaňo* (INFOSTAT Bratislava). V něm vystoupili *Pavel Ptáček*, *Václav Toušek* (oba z Univerzity Palackého v Olomouci, dále UP) a *Vladimír Polášek* (ČSÚ Olomouc), *Bohdana Holá*

(ČSÚ Praha), *Zdeněk Čermák a Dagmar Džúrová* (oba UK), *Jaroslav Dufek a Bohumil Minařík* (oba MZLU). S **případovými studii** v závěrečném bloku vystoupili *Jana Krajčová a Jaroslav Vencálek* (oba z OU), *Ivan Šotkovský* (Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava, dále VŠB-TU), *Alena Sedláková* (Prešovská univerzita), *Dagmar Popjaková* (UKo), *Vladimír Bačík* (UKo) a *Jiří Kovář* (VŠB-TU); tento blok řídil *Václav Toušek*.

Prevažná většina příspěvků analyzovala určitým způsobem situaci na území buď celé ČR nebo v některém vybraném regionu, díky přítomnosti slovenských demografů a statistiků se část příspěvků zaměřila také na Slovensko. Na konferenci se opětovně prokázalo, že studium regionálních diferenciací ať již demografického vývoje či souvisejících aspektů má velký význam jak pro hlubší poznání populačního vývoje v jeho celistvosti, tak pro detailní výzkum územního celku bez ohledu na jeho velikost. Doložila to i bohatá diskuse, která po jednotlivých blocích následovala a která v některých

případech přesáhla z regionální problematiky do širších souvislostí (např. k metodice sledování migrací, k možnostem studia změn v rozmístění obyvatelstva, k problematice regionálního srovnání úmrtnosti podle příčin smrti).

Pořadatelé připravili pro účastníky i možnost shlédnutí významných olomouckých pamětihodností – olomoucké radnice a chrámu sv. Michala, obojí s průvodcem.

Průběh konference je možné hodnotit jako velmi úspěšný – celkem se jednání každý den zúčastnilo téměř 100 osob, z nichž velká část byla právě z Moravy a Slezska. Na konferenci se tak díky neotřelému tématu sešli odborníci různých profesí a zájmů z různých koutů naší vlasti i ze Slovenska. Domnívám se, že jak tématem, ale také díky nevšední iniciativě organizátorů a vynikající organizaci přispěla 37. národní demografická konference také k propagaci České demografické společnosti.

DT, ML, KŽ, JK, LF

Zemřel Ing. Ota Ullmann (28. 7. 1917 – 28. 5. 2007)

Koncem května zemřel ve věku nedožitých 90 let dlouholetý ředitel odboru Státního a později *Českého statistického úřadu* (krátce i jako náměstek předsedy) *Ing. Ota Ullmann*. Narodil se a žil v Kamýku nad Vltavou, absolvoval příbramské gymnázium a začal studovat na vysoké škole. Podle německých rasových zákonů byl ze studia vyloučen, zpočátku byl internován na německém zemědělském statku Lípa, pak prošel terezínským ghettem, skončil v Osvětimi a nakonec přežil i pochod smrti. Domů se vrátil pouze se sestrou, všichni ostatní členové rodiny zahynuli. Na jeho návrat čekala snad jen gymnaziální spolužačka, se kterou se brzy oženil. Otřesné válečné prožitky, včetně toho, že stál několikrát na prahu smrti, výrazně poznamenaly celý Ullmannův život poznáním skutečných hodnot a vztahů k lidem.



Hned po válce vystudoval tehdejší fakultu speciálních nauk (statisticko-pojistné inženýrství), v roce 1947 nastoupil do SÚS (jedné celoživotní zaměstnavatel, byl s pěti postupně měněnými názvy) a pracoval brzy ve vedoucích funkcích v útvarch nevyrobních statistik a zvláště sčítání lidu, domů a bytů. Každou úsekovou statistiku poznával svými hlubokými znalostmi statistické teo-

rie i praxe. V šedesátých letech rozšířil své znalosti ještě dvouletým studiem průmyslové psychologie a sociologie. Ing. Ullmann byl zakládajícím členem demografické společnosti a dlouholetým aktivním členem redakční rady Demografie.

Hlavním Ullmannovým životním zájmem a tím také činností bylo sčítání lidu, domů a bytů. Spolu se *Z. Jurečkem* (1914–2002) připravil „národní“ sčítání 1950 a zpracování výsledků: jeho význam spočíval v originálním propojení cenzů osob, bytů a domů. Později organizoval sčítání 1961 a aktivně (již z jiné úrovně) se zúčastnil dalších dvou cenzů – 1970 a 1980. Do důchodu odešel O. Ullmann až v roce 1982. Významná byla Ullmannova (a *Jurečkova* i *Srbova*) spolupráce s tehdejšími předsedou SÚS *F. Fajfrem* v cenzové komisi při vytvoření koncepce tzv. cenzových domácností, založené na kombinaci způsobu bydlení, hospodaření a příbuzenských vztahů, které se používá dodnes. Při cenzech 1961 a 1970 tím byl umožněn spolehlivý výpočet nekryté potřeby bytů, což vedlo následně mj. k prokázání nutnosti vzestupu bytové výstavby po roce 1970.

Ing. Ullmann také založil již v cenzu 1961 koncepci územního zpracování výsledků, od sčítání 1970 na bázi tabulek OB, resp. OS s hlavními daty za obce a jejich části (také ta se v podstatě dodnes udržela). Metodicky se věnoval především otázkám bydlení (druh domu, druh bytu, velikost a vybavení bytu, jeho zalidnění) a dojížděky do zaměstnání, do škol a učení (obec vyjížděky x centrum dojížděky). V podstatě nebyly ve sféře sčítání žádné me-

todické otázky, jejichž řešení by se O. Ullmann nezúčastnil. Jeho význam v čs. statistice byl tedy v jeho metodických aktivitách. Publikoval jen několik článků, byl ovšem spoluautorem dvou zásadních publikací (**Sčítání lidu, domů a bytů** – spolu s *F. Fajfrem* a *Z. Jurečkem* v roce 1960, **Byty a bydlení v Československu** – spolu s *A. Andrlmem* a *M. Pojerem* v roce 1967). V nich i všude jinde se O. Ullmann projevil jako příslušník generace statistiků, která vždy dovedla soustředit pozornost na hlavní otázky statistické analýzy, jako málokdo jiný měl opravdový „statistický“ cit. Přitom dovedl velmi rychle uplatnit v té době použitých technik a možnosti zpracování (počítač CYBER). Ota Ullmann zemřel jako poslední z té generace dnes již zapomenutých vedoucích statistických odborů SÚS z ještě předvýkaznického období (zvláště *Stejskal, Trnka, Hladík, Srb*), kteří přispívali k vysoké úrovni čs. statistiky i v mezinárodním kontextu. Jejich dílo nacházíme v řadách článků, ale zvláště v komplexech tabulkových výstupů z cenů a šetření a analýzách jejich výsledků. Tak např. hlavně Ullmannovou zásluhou byly dodatečně publikovány odtajněné výsledky sčítání 1950 a 1961, přispěl i k vydávání krajských analytických publikací po sčítáních 1961 a 1970, resp. okresních a krajských publikací ČSÚ ze sčítání 1970 a 1980.

Ullmannův odkaz v datech sčítání 1950 a 1961 je nezapomenutelný, pomohl k udržení dlouhých časových řad (obdobně jako *V. Srb* v demografické statistice).

Ing. Ullmann byl charakteristický svou zásadovostí, přímostí a pracovní houževnatostí, ale hlavně svým lidským přístupem a pochopením pro práci i starosti svých spolupracovníků. Nikdy se „nevytahoval“ s výsledky své práce, byl skutečnou autoritou (a to i při jednáních o cenzech v Ženevě). Radě lidí se zapsal do jejich životů svou aktivitou po prověrkách v roce 1969, jejichž důsledkem byly výpovědi z ČSÚ z politických (a někdy i osobně mstivých) důvodů. Možná, že by ani ing. Ullmann nedovedl po letech vzpomenout, kterým všem lidem zajistil při svém vysokém morálním kreditu a osobních kontaktech přijatelná „náhradní“ zaměstnání. Téměř všichni již zemřeli a už nemohou vděčně vzpomínat.

Lze věřit, že právě z těchto všech důvodů bylo dáno O. Ullmannovi prožít – i po těžko představitelném fyzickém a duševním utrpení během války – tak dlouhý a bohatý život, a to v plně duševní síle až do počátku roku 2007. Škoda jen, že už je pouze málo těch, kteří mohou na Otě Ullmannu vzpomínat a v duchu se s ním rozloučili.

Milan Kučera

Zemřel Ing. Drahomír Rýdl (29. 3. 1928 – 1. 6. 2007)

Dne 1. června 2007 zemřel ve věku nedožitých 80 let *Ing. Drahomír Rýdl*. Jeho životní – profesní pouť je úzce spjata se státní statistikou, a to statistikou obyvatelstva, kde působil od ukončení vysokoškolského studia téměř celý svůj aktivní život. Jeho práce byla zaměřena především na rodiny a domácnosti. Dlouhá léta působil ve funkci vedoucího oddělení statistiky životní úrovně domácností zahrnující rodinné účty a mikrocentry.



Podílel se na tvorbě metodiky rodinných účtů a mikrocentrů, jejich organizaci, zpracování i vyhodnocování. Nelze také opomenout jeho zvláště přínosnou koordinační roli v období federativního uspořádání státu mezi třemi statistickými úřady –

Federálním, Českým a Slovenským statistickým úřadem.

Spolupracoval, resp. metodicky a organizačně připravoval rovněž celou řadu dalších výběrových šetření u obyvatelstva, které byly nejen ve své době, ale i z dnešního pohledu mimořádně významné. Jmenujme např. šetření o volném čase, šetření o starodůchodcích, šetření o životní úrovni mladých rodin, rekreačních možnostech obyvatel. Je spoluvtvořcem celé řady datových publikací a analýz, ať již z oblasti rodinných účtů, mikrocentrů či jiných šetření. Každá jeho činnost byla vždy provázena jeho nezměrnou pracovitostí, precizností a spolehlivostí.

Spolupracovníci a přátelé vzpomínají na Drahomíra Rýdla především jako na neobyčejně dobrého člověka, ochotného kdykoliv nezištně pomoci. Svým klidem a rozvážností vždy přispíval k dobré atmosféře na pracovišti a svojí vlídností a laskavostí mnohým z nás také usnadnil často složité počátky našeho působení ve statistickém úřadu. I za to mu patří náš dík.

Jiřina Růžková

Zemřela Ing. Zdenka Kuchařová (15. 10. 1936 – 3. 6. 2007)

Nikdo z těch, kdo ji znali nebo s ní dokonce spolupracovali, nechtěl při pohledu na smuteční oznámení uvěřit, že je to pravda. Pracovala do posledního dne se zaujetím jí vlastním.

Zdenka Kuchařová začala pracovat ve statistickém úřadu v roce 1964, kdy nastoupila do oddělení statistiky rodinných účtů. A tomuto pracovišti zůstala věrná až do konce života. Na začátku pracovala pod vedením známého odborníka v oboru výběrových šetření Josefa Vytlačila. Po něm převzala posléze i funkci vedoucí oddělení, kterou zastávala až do dosažení důchodového věku.

Zdenka Kuchařová po sobě nezanechala žádnou rozsáhlou statistickou literaturu. Její ambice byla jiná, skromnější, ale o to důležitější: co možná nejlepší kvalita zpracovávaných a publikovaných údajů. Neobyčejnou péči věnovala všem detailům, které souvisely s jejich vznikem a posléze i interpretací (ať už se jednalo o organizaci a metodiku zjišťování nebo o zpracování či publikování údajů). V tom byla perfekcionista, náročnost a důslednost pro ni byly charakteristické. Stejný přístup



očekávala i od druhých a ne každý se s tím dokázal vždy vyrovnat. Osobně přitom zůstávala velmi skromným člověkem. Její autorita vycházela ze znalostí a zkušeností. Ve své práci dokázala téměř ideálně spojit teoretické znalosti s praktickými řešeními, která si vyžaduje realita života.

Postupně se tak stala jedním z nejuznávanějších odborníků na výběrová šetření domácností zejména zaměřených na sociální aspekty. Dlouhou řadu mikrocenů si bez ní nelze vůbec představit. Velmi přínosně se zapojila i do přípravy prvních šetření EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions). Neokázale, ale soustavně pracovala na vylepšování statistiky rodinných účtů. Neobyčejně cenné a svým způsobem unikátní bylo provedení šetření nákladů na výchovu a výživu dětí v letech 1988 a 2003, na kterém měla stěžejní podíl. V roce 2005 zpracovala vynikající a hojně využívanou publikaci **Retrospektivní údaje statistiky rodinných účtů za období 1989–2003 v ČR**. Významnou měrou se podílela na několikaleté přípravě reorganizace systému statistiky rodinných účtů včetně její realizace od roku 2006. Několik dní před smrtí dokončila práci na modelu zpracování ročních dat o vydajích za potraviny zjištěných v rodinných účtech.

Všem, kteří jsme jí dobře znali, bude chybět odborně i lidsky.

Jan Srb

Čtyřicet let od vydání prvního čísla sborníku Historická demografie

V roce 1967 vyšel péčí *Historického ústavu* tehdejší *Československé akademie věd* první svazek sborníku *Historická demografie*, který vychází v *Akademii věd České republiky* dodnes; od roku 1992 pravidelně každoročně v *Sociologickém ústavu*. V *Historickém ústavu* vycházel pouze v prvních několika letech každý rok. V sedmdesátých letech vzhledem k normalizačním změnám v Akademii v některých letech nevyšel, takže v roce 2006, kdy dovršoval čtyřicetiletí své existence, bylo vydáno od roku 1967 jen celkem 30 svazků. Domnívám se však, že i tento počet do značné míry splnil původní představu vydavatelů o účelu podobného sborníku. Sborník *Historická demografie* měl totiž podávat zprávy o akcích *Komise pro historickou demografii*, složené z vědeckých pracovníků, kteří se na vysokých školách, ústavech Akademie či jiných odborných pracovištích zabývali výzkumy historických populací. Publikační možnosti pro historicko-demografické výzkumy sice

byly i před založením Komise celkem bez potíží využívány, ale pouze pokud se týkalo populace českých zemí. Styky se zahraničními pracovišti byly omezené na země „socialistického tábora“. A tak se stalo, že jsme se o nových metodách v historické demografii, které se v šedesátých letech 20. století rozvíjely například ve Francii či v Belgii, dozvěděli přes Maďarsko či Polsko.

V případě Komise pro historickou demografii lze podnět k mezinárodní spolupráci nalézt v setkání historických demografů na kolokviu o historické demografii v Budapešti uspořádaném ve dnech 23. až 26. září 1965 *Józsefem Kovacsicsem*, vedoucím katedry statistiky na universitě „Eötvös Loránd“. Tento profesor statistiky navštívil v létě 1965 mezinárodní konferenci konanou tehdejší *Československou demografickou společností* v Liblicích a zjistil, že v Čechách se například *Jan Havránek*, *Pavla Horská* nebo *Eduard Maur* historicko-demografickým bádáním zabývají. Požádal mě tedy, abych před-

nesla na připravovaném kolokviu v Budapešti referát. Netušila jsem ale, že zlatým hřebem programu budapeštského kolokvia má být účast francouzského demografa *Louise Henryho*, spoluzakladatele pařížského demografického ústavu – *INEDu* a tehdy čerstvého autora velmi ceněných příruček o analýze v historické demografii. Teprve o několik let později, když text proslovů na budapeštském kolokviu vyšel tiskem, jsem pochopila hlavní myšlenku, již *Louis Henry* tehdy shromáždění oslovil. Mluvil o nutnosti mezinárodní spolupráce a její specifické úloze v historické demografii. Jedině mezinárodní spoluprací se zpřesňují metodologické problémy a ujasňují praktické otázky historicko-demografického výzkumu, koordinuje výzkum v různých oblastech a umožňuje pravidelná výměna zkušeností. *Louis Henry* se při té příležitosti zmínil o dojmu ze své tehdy nedávne účasti na *Druhém kongresu světové populace v Bělehradě*, na němž se shromáždilo více než tisíc expertů. Přes to, že se na tomto kongresu soustředilo takové množství vědecky významných osobností i důležitých a cenných témat pro studium vývoje světových populací, *Henrymu* se zdálo, že právě tato obří dimenze naráží na těžkosti při hledání neefektivnějších metod a nejdůležitějších témat. Naproti tomu podle mínění *Louise Henryho* malé kolokvium specialistů mělo naději na přímé rozhovory mezi odborníky, schopnější prohloubit jejich pracovní úsilí než slavnostní zasedání velkých mezinárodních kongresů.

Teprve když jsem v pozdějších letech lépe poznala pracovní metodu *Louise Henryho*, uvědomila jsem si, že jeho účast na kolokviu v Budapešti nebyla snahou uznávané veličiny blýsknout se mezi chudými příbuznými oboru, jemuž se v každé střeoevropské zemi věnovalo zpravidla jen několik málo jednotlivců, nýbrž seriózním pokusem o mezinárodní prosazení *Henryho* historicko-demografické analýzy. *Louis Henry* byl demograf a jeho metoda založená na rekonstrukci historických rodin na základě církevních či civilních matrik od raného novověku po vznik oficiálních děl státní statistiky jednotlivých evropských států nebyla nikdy dostatečně uznána představiteli špičkové světové historiografie, jakým byl například v šedesátých letech 20. století *Fernand Braudel*. Přes to má *Henryho* metoda nesporný význam pro vývoj metod jak demografické, tak i historické analýzy v posledním půlstoletí. Shodou okolností ovlivnilo *Henryho* hledání mezinárodních kontaktů pozoruhodným způsobem vývoj historické demografie v českých zemích. Dokonce je možno říci, že poznamenalo i vědecké kariéry později významných českých historických demografů, kteří na budapeštském kolokviu vůbec nebyli. Především *Eduarda Maura* z pražské Filozofické fakulty, který v letošním roce slaví sedmdesátiny, a o deset let mladší, rovněž letošní jubilantky, *Ludmily Fialové*.

V šedesátých letech se zdálo, že je příhodná doba pro navazování mezinárodní vědecké spolupráce. Na budapeštském kolokviu byla dohodnuta moje účast v *Mezinárodní unii pro vědecké studium populace*, a to v komisi pro historickou demografii vedené *Louisem Henrym*. Když na mě v roce 1966 došla v Historickém ústavu řada účasti na tehdy Akademií organizovaných studijních pobytech českých vědeckých pracovníků na *École pratique* – nyní *EHESS* – v Paříži, zařadila jsem do svého programu i spolupráci s *Louisem Henrym* v pařížském demografickém ústavu – *INEDu*. Tam pak bylo diskutováno o možnosti spolupráce na přípravě metodologické příručky historicko-demografické analýzy pro střeoevropské země, kde vzhledem ke krajovým odlišnostem historických pramenů by podle *Henryho* názoru bylo namístě modifikovat některé obecné pokyny. Po návratu do Prahy jsem o tomto jednání zpravila ředitele Historického ústavu *Josefa Macka*, jemuž se myšlenka na mezinárodní vědeckou spolupráci zalíbila. Uložil mi proto zorganizovat při ústavu *Komisi pro historickou demografii*. Ta by podobně jako jiné komise při Historickém ústavu vydávala každoročně sborník o svém oboru. A tak v roce 1967 spatřilo světlo světa první číslo **Historické demografie** se zprávou o založení komise a s několika kratšími odbornými články. Potěšitelný byl zájem zkušených archivářů. Hned pro první číslo *Historické demografie* napsal *Josef Krivka* článek o populačním vývoji mělnického panství v letech 1693–1749 a *Adolf Zeman* úvahu: **K metodice studia populačního vývoje českých měst královských v předstatistickém období**. Tento zájem českých archivářů, jejichž francouzští kolegové se mnohdy podíleli na vzniku *Henryho* metodologických příruček, předznamenal existenci podnes činné významné oblasti historicko-demografického bádání v českých zemích, založeného na odborné erudici znalců historických pramenů k populačnímu a sociálnímu vývoji obyvatel českých zemí od raného novověku do 19. století. Představitelem tohoto směru se stal *Eduard Maur*, který jako vysokoškolský učitel měl nejen možnost orientovat k tomuto bádání řadu svých žáků, nýbrž také reprezentovat v meziuniverzitních mezinárodních vědeckých stycích odbornou úroveň českého historicko-demografického výzkumu, do značné míry založeného na interpretaci historických pramenů, pozoruhodných i v evropském srovnání.

V prvním čísle *Historické demografie* z roku 1967 se však zdaleka ještě nemohlo projevit to, co se pak na stránkách tohoto sborníku objevovalo v souvislosti s vývojem kontaktů historické a sociální demografie s ostatními vědními disciplinami. Zde nestačila již spolupráce jen s historiky a archiváři, bylo třeba pracovníků schopných poradit si s demografickou statistikou či sociologickými tématy. Takového vědeckého pracovníka se podařilo nalézt v *Ludmile*

Fialové, která v době vydání prvního čísla Historické demografie se teprve připravovala na studium geografie a demografie na Přírodovědecké fakultě. Nejen, že jako redaktorce se jí podařilo udržet vydávání tohoto sborníku na slušné odborné úrovni od osmdesátých let podnes, nýbrž dokázala i zajistit spolupráci s pařížským INEDem na metodách výzkumu založených na excerpci matrik pro potřeby dějin obyvatelstva českých zemí. Jako vysokoškolská učitelka historicko-demografickou problematiku nejen přednáší, nýbrž uplatňuje ji v mezinárodní spolupráci organizované zahraničními vědeckými pracovišti. Myšlenka důležitosti mezinárodní spolupráce pro odborný vývoj historické demografie každé jednotlivé země, z níž vlastně před čtyřiceti lety vyšel podnět k založení české Komise pro historickou demografii a sborníku Historická demografie, tak dosáhla naplnění, které jsme my tehdejší pamětníci snad ani nepředpokládali. Zvláště, když se od konce šedesátých let až do roku 1989 možnosti styku se západními státy omezily. Tehdy velmi pomohly kontakty navázané v šedesátých letech. Až do smrti Louise Henryho na počátku devadesátých let jsem vždy dostala přesnou odpověď soukromým dopisem na jakýkoli písemný dotaz o vysvětlení k metodologickým problémům. Přední francouzský historik *Jacques Dupâquier*, autor mnoha prací o dějinách světového i evropského obyvatelstva, se na nás obracel o písemnou spolupráci a posílal nám nejdůležitější ve Francii vyšlá odborná díla. Jakmile pak to

bylo možné, tyto kontakty umožnily i vědeckou spolupráci v rámci vědeckých ústavů a univerzit. Po roce 1990 se na stránkách Historické demografie začaly objevovat i originální příspěvky k problémům u nás až dosud méně pojednávaným. Málokrterého dnešního autora sociologických či demografických pojednání o rodině by asi napadlo nahlédnout do Historické demografie č. 16 z roku 1992, v níž vyšly české překlady referátů z francouzsko-českého dialogu o rodině zorganizovaného *Komisi pro historickou a sociální demografii při Sociologickém ústavu ČSAV* na pražském kongresu **Odkaz J. A. Komenckého a výchova člověka pro 21. století** v roce 1992. V článku *Jacquesa Dupâquiera* by tam bylo možno nalézt varování před stereotypem pojetí rodiny jako pro každého jednoznačně dané instituce, bez ohledu na to, jde-li o křesťana, feministku nebo svobodného zednáře. *Evelyne Sullerotová* považovala v svém článku o krizi rodiny přístup současných psychologů a psychiatrů k existenci individua v rodině za pro rodinu destruktivní. V Historické demografii č. 17 z roku 1993 nalezneme český pohled na historickou antropologii a její tehdejší přední evropské reprezentanty. Domnívám se, že vzpomínka na první číslo Historické demografie, vydané roku 1967, ani po čtyřiceti letech není zcela bezpředmětná, uvážíme-li kulturně-vědecké oblasti, do nichž všech nás obor historické demografie může zavést, snaží-li se o mezinárodní srovnání.

Pavla Horská

Přehledy

Pohyb obyvatelstva v České republice podle krajů a okresů v roce 2006 (Population change in the Czech Republic, regions and districts, in 2006)

Ú z e m ě	Svatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí		přiznačení	Přírůstek (úbytek) stěhováním		Statky	Rozvody na 1 0 0 0 obyvatel	Živě narození na 1 0 0 0 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek	Úmrtost	
					do 1 roku	do 28 dnů		celkový	celkový						koje- necká	novoro- zenecká
Česká republika	52860	31415	105831	39959	352	246	1390	34720	36110	5.1	3.1	10.3	10.2	3.5	3.3	2.3
Hlavní město Praha	6841	3737	12530	4293	32	19	256	6280	6516	5.8	3.2	10.6	10.4	5.5	2.6	1.5
Středočeský kraj	6140	3743	12741	4654	30	14	674	16472	17146	5.3	3.2	10.9	10.3	14.7	2.4	1.1
Benešov	431	238	988	363	-	-	-20	614	594	4.6	2.5	10.5	10.8	6.3	-	-
Beroun	438	914	346	808	4	1	106	1022	1128	5.6	3.3	11.6	10.2	14.3	4.4	1.1
Kladno	849	562	1607	741	5	4	-46	1113	1067	5.6	3.7	10.6	10.9	7.0	3.1	2.5
Kolín	547	290	1049	373	1	-	-1	685	684	5.6	3.0	10.8	10.8	7.0	1.0	-
Kutná Hora	296	192	685	241	808	3	-123	910	787	4.0	2.6	9.3	10.9	10.6	4.4	-
Mělník	486	303	1051	432	966	3	85	92	177	5.1	3.2	11.0	10.1	1.8	2.9	1.0
Mladá Boleslav	684	403	1215	439	1160	2	55	2477	2532	5.8	3.4	10.3	9.8	21.5	1.6	1.6
Nymburk	470	311	960	334	926	4	34	1136	1170	5.4	3.5	11.0	10.6	13.4	4.2	3.1
Praha - východ	643	418	1396	444	1036	3	360	3486	3846	5.9	3.8	12.8	9.5	35.3	2.1	1.4
Praha - západ	547	315	1281	346	882	-	399	4346	4745	5.5	3.2	13.0	8.9	48.0	-	-
Příbram	481	300	1022	388	1148	2	-126	295	169	4.5	2.8	9.5	10.7	1.6	2.0	-
Rakovník	268	152	573	207	622	3	-49	296	247	4.9	2.8	10.5	11.4	4.5	5.2	1.7
Jihočeský kraj	3110	1729	6370	2292	14	7	202	2038	2240	4.9	2.7	10.1	9.8	3.6	2.2	1.1
České Budějovice	931	519	1886	755	1746	7	140	1192	1332	5.1	2.9	10.4	9.6	7.3	3.7	2.1
Český Krumlov	328	188	685	280	510	-	175	118	293	5.4	3.1	11.2	8.4	4.8	-	-
Jindřichův Hradec	416	256	902	305	892	2	10	-125	-115	4.5	2.8	9.7	9.6	-1.2	2.2	1.1
Písek	305	184	644	204	749	2	-105	246	141	4.3	2.6	9.1	10.6	2.0	3.1	1.6
Prácheň	253	144	530	193	487	-	43	-104	-61	4.9	2.8	10.3	9.5	-1.2	-	-
Strakonice	363	168	714	214	733	-	-19	512	493	5.2	2.4	10.2	10.5	7.1	-	-
Tábor	514	270	1009	341	1051	3	-42	199	157	5.0	2.6	9.9	10.3	1.5	3.0	1.0
Přízeňský kraj	2897	1643	5803	2425	18	14	-115	3124	3009	5.2	3.0	10.5	10.7	5.4	3.1	2.4
Domažlice	285	172	615	234	601	5	14	354	368	4.8	2.9	10.4	10.2	6.2	8.1	8.1
Klatovy	395	230	884	331	957	1	-73	472	399	4.5	2.6	10.1	10.9	4.5	1.1	1.1
Přízeň - město	1001	539	1711	814	1798	3	-87	720	633	6.1	3.3	10.5	11.0	3.9	1.8	1.2
Přízeň - jih	316	201	766	289	739	1	27	371	398	4.5	2.9	11.0	10.6	5.7	1.3	1.3
Přízeň - sever	399	216	789	316	784	1	5	844	849	5.3	2.9	10.5	10.4	11.2	1.3	-
Rokycany	240	126	431	189	556	4	-125	419	294	5.2	2.7	9.4	12.1	6.4	9.3	7.0
Tachov	261	159	607	252	483	3	124	-56	68	5.0	3.1	11.7	9.3	1.3	4.9	3.3

(pokračování)

Ú z e m í	Svatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměří		Přínustek (úbytek)		Staatky	Rozvody na 1 0 0 0 obyvatel	Živě narození na 1 0 0 0 obyvatel	Zeměří	Celkový přírůstek	Úmrtnost	
					do 1 roku	do 28 dnů	přirozený stěhováním	celkový						koje- necká	novoro- zenecká
Karlovarský kraj	1573	1108	3201	1597	7	5	103	328	5,2	3,6	10,5	9,8	1,1	2,2	1,6
Cheb	485	311	963	560	3	2	116	459	5,4	3,4	10,6	9,4	6,4	3,1	2,1
Karlovy Vary	593	482	1233	553	-	-9	28	19	4,9	4,0	10,2	10,3	0,2	-	-
Sokolov	495	315	1005	484	4	3	118	-384	5,3	3,4	10,8	9,5	-2,9	4,0	3,0
Ústecký kraj	4387	2930	8935	4504	49	43	216	92	5,3	3,6	10,9	10,6	0,1	5,5	4,8
Děčín	716	517	1439	764	11	10	-30	516	5,3	3,9	10,7	10,9	3,6	7,6	6,9
Chomutov	684	480	1300	651	7	6	118	-309	5,5	3,8	10,4	9,4	-1,5	5,4	4,6
Litoměřice	596	330	1185	488	5	5	-48	-1357	5,2	2,9	10,4	10,8	-12,3	4,2	4,2
Louny	418	252	921	365	3	3	15	183	4,9	2,9	10,7	10,5	2,3	3,3	3,3
Most	612	453	1284	660	9	8	-19	15	5,2	3,9	11,0	11,2	0,0	7,0	6,2
Teplice	669	509	1434	851	6	5	-37	418	5,2	4,0	11,2	11,5	3,0	4,2	3,5
Ústí nad Labem	692	389	1372	725	8	6	217	410	5,8	3,3	11,5	9,7	5,3	5,8	4,4
Liberecký kraj	2339	1548	4466	2022	15	8	323	1420	5,4	3,6	10,4	9,6	4,1	3,4	1,8
Česká Lípa	638	484	1100	568	4	3	141	-281	6,0	4,6	10,3	9,0	-1,3	3,6	2,7
Jablonec nad Nisou	441	295	890	464	4	1	16	380	5,0	3,3	10,1	9,9	4,5	4,5	1,1
Liberec	929	590	1736	739	7	4	182	1327	5,8	3,7	10,8	9,7	9,4	4,0	2,3
Semily	331	179	740	251	-	-	-16	-6	4,4	2,4	9,9	10,1	-0,3	-	-
Královéhradecký kraj	2738	1692	5491	2213	17	14	-200	1475	5,0	3,1	10,0	10,4	2,3	3,1	2,5
Hradec Králové	825	526	1606	756	4	4	-13	267	5,2	3,3	10,1	10,1	1,6	2,5	2,5
Jičín	374	253	741	301	4	3	-137	929	4,8	3,3	9,5	11,3	10,2	5,4	4,0
Náchod	531	328	1157	392	2	2	37	-28	4,7	2,9	10,3	10,0	0,1	1,7	1,7
Rychnov nad Kněžnou	412	204	828	244	3	2	21	143	5,2	2,6	10,4	10,2	2,1	3,6	2,4
Trutnov	596	381	1159	520	4	3	-108	164	5,0	3,2	9,6	10,5	0,5	3,5	2,6
Paroubický kraj	2603	1330	5248	1568	15	12	84	1643	5,1	2,6	10,4	10,2	3,4	2,9	2,3
Chrudim	465	241	1038	331	3	2	-44	253	4,4	2,3	9,9	10,3	2,0	2,9	1,9
Paroubice	923	499	1638	423	4	4	-57	1301	5,7	3,1	10,1	10,5	7,7	2,4	2,4
Swiftavy	492	236	1039	354	2	2	-5	17	4,8	2,3	10,2	10,3	0,1	1,9	1,9
Ústí nad Orlicí	723	354	1533	460	6	4	190	72	5,2	2,6	11,0	9,7	1,9	3,9	2,6
Vysocký kraj	2393	1224	5113	1762	14	12	340	538	4,7	2,4	10,0	9,3	1,7	2,7	2,3
Havlíčkův Brod	449	226	922	354	1	1	-4	10	4,7	2,4	9,7	9,7	0,1	1,1	1,1
Jihlava	523	297	1184	417	4	4	182	251	4,8	2,7	10,9	9,2	4,0	3,4	3,4
Pelhřimov	327	174	691	243	1	-	-51	194	4,5	2,4	9,5	10,2	2,0	1,4	-

(dokončení)

ú z e m í	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí		Přírůstek (úbytek) stěhováním	Přírůstek (úbytek) celkový	Sňatky na 1 000 narození	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek	Úmrtnost	
					celkem	do 1 roku								přirození	koje- nečká
Třebíč	546	267	1106	377	1080	2	63	89	4,7	2,3	9,5	9,3	0,8	1,8	0,9
Žďár nad Sázavou	548	260	1210	371	1023	6	187	207	4,6	2,2	10,2	8,6	1,7	5,0	5,0
Jihomoravský kraj	5859	3096	11512	3923	11667	43	-155	2205	5,2	2,7	10,2	10,3	1,9	3,7	3,0
Blansko	516	309	1047	355	1123	4	-76	686	4,8	2,8	9,7	10,4	5,6	3,8	2,9
Brno - město	2149	1027	4056	1401	3833	13	223	-300	5,9	2,8	11,1	10,5	-0,2	3,2	3,0
Brno - venkov	896	475	1920	500	1674	8	246	1326	5,1	2,7	11,0	9,6	9,0	4,2	3,1
Břeclav	568	303	1166	391	1274	5	-108	159	4,6	2,5	9,5	10,3	0,4	4,3	2,6
Hodonín	710	400	1443	535	1715	6	-272	-131	4,5	2,5	9,2	10,9	-2,6	4,2	4,2
Vyškov	446	263	813	267	892	5	-79	402	5,1	3,0	9,3	10,2	3,7	6,2	4,9
Znojmo	574	319	1067	474	1156	2	-89	218	5,0	2,8	9,3	10,1	1,1	1,9	0,9
Olomoucký kraj	3206	2003	6428	2202	6298	33	130	603	5,0	3,1	10,1	9,8	1,1	5,1	3,3
Jeseník	189	130	374	186	409	3	-35	-29	4,5	3,1	8,9	9,8	-1,5	8,0	2,7
Olomouc	1242	785	2400	706	2184	12	216	130	5,4	3,4	10,5	9,6	1,5	5,0	2,5
Prostějov	499	313	1076	377	1172	4	-96	300	4,6	2,9	9,8	10,7	1,9	3,7	2,8
Přerov	656	418	1350	513	1306	5	44	359	4,9	3,1	10,0	9,7	3,0	3,7	2,2
Šumperk	620	357	1228	420	1227	9	1	-157	5,0	2,9	9,8	9,8	-1,2	7,3	6,5
Zlínský kraj	2706	1618	5612	1852	5926	14	-314	11	4,6	2,7	9,5	10,0	-0,5	2,5	1,4
Kroměříž	451	333	992	324	1088	5	-96	196	4,2	3,1	9,2	10,1	0,9	5,0	5,0
Uherské Hradiště	628	361	1338	465	1462	2	-124	110	4,4	2,5	9,3	10,2	-0,1	1,5	0,7
Veselí	684	386	1399	429	1426	3	-27	-126	4,7	2,6	9,6	9,8	-1,0	2,1	0,7
Zlín	943	538	1883	634	1950	4	-67	-236	4,9	2,8	9,8	10,1	-1,2	2,1	0,5
Moravskoslezský kraj	6068	4014	12381	4652	12657	51	-276	-1203	4,9	3,2	9,9	10,1	-1,2	4,1	2,7
Brunáň	431	311	955	415	1009	3	-54	-368	4,4	3,1	9,7	10,2	-3,7	3,1	2,1
Fryčkův - Místek	1081	632	2199	778	2297	11	-98	680	4,7	2,8	9,7	10,1	2,6	5,0	4,5
Karviná	1365	929	2534	1104	2813	13	-279	-693	5,0	3,4	9,2	10,3	-3,5	5,1	2,4
Nový Jičín	728	429	1598	492	1453	8	145	214	4,6	2,7	10,0	9,1	1,3	5,0	3,8
Opava	811	520	1854	666	1852	6	2	43	4,5	2,9	10,3	10,3	0,2	3,2	1,6
Ostrava - město	1632	1193	3241	1197	3233	10	8	-988	5,3	3,9	10,5	10,4	-3,2	3,1	2,2

Pohyb obyvatelstva v České republice ve městech nad 20 000 obyvatel v roce 2006 (Population change in the Czech Republic in towns with population above 20 thous. in 2006)

Název města	Střední stav obyvatel	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměměř do 1 roku		Přirůstek (úbytek) celkový		Sňatky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zeměměř	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost
						celkem	do 1 roku	přirozený	stěhováním						
Praha	1 183 576	6 841	3 737	12 530	4 293	12 274	32	256	6 260	5 8	3,2	10,6	10,4	5,5	2,6
Brno	366 384	2 149	1 027	4 056	1 401	3 833	13	223	-300	5,9	2,8	11,1	10,5	-0,2	3,2
Ostrava	309 495	1 652	1 193	3 241	1 197	3 233	10	8	-988	5,3	3,9	10,5	10,4	-3,2	3,1
Pízeň	163 019	1 001	539	1 711	814	1 798	3	-87	720	6,3	3,3	10,5	11,0	3,9	1,8
Olomouc	100 112	587	383	1 108	334	942	5	166	-379	5,9	3,8	11,1	9,4	-2,1	4,5
Liberec	98 396	591	430	1 046	457	944	2	102	729	6,0	4,4	10,6	9,6	8,4	1,9
České Budějovice	94 653	509	322	989	470	895	5	94	-	5,4	3,4	10,4	9,5	1,0	5,1
Ústí nad Labem	94 638	561	329	1 095	633	914	7	181	86	267	5,9	3,5	11,6	9,7	2,8
Hradec Králové	94 395	520	355	938	510	898	1	40	-216	5,5	3,8	9,9	9,5	-1,9	1,1
Pardubice	88 365	527	307	831	256	903	2	-72	128	6,0	3,5	9,4	10,2	0,6	2,4
Havířov	84 360	488	313	784	339	761	2	23	-231	5,8	3,7	9,3	9,0	-2,5	2,6
Zlín	78 106	440	236	796	307	822	1	-26	-137	5,6	3,0	10,2	10,5	-2,1	1,3
Kladno	69 290	410	284	758	366	748	2	10	-63	5,9	4,1	10,9	10,8	-0,8	2,6
Most	67 727	357	279	748	350	736	4	12	-126	5,3	4,1	11,0	10,9	-1,7	5,3
Karviná	63 253	266	229	594	270	687	8	-93	-247	4,2	3,6	9,4	10,9	-5,4	13,5
Frydek-Místek	59 503	311	210	626	259	538	5	88	-354	5,2	3,5	10,5	9,0	-4,5	8,0
Opava	59 358	279	208	626	292	606	2	20	-290	4,7	3,5	10,5	10,2	-4,5	3,2
Děčín	51 984	280	230	569	324	577	6	-8	298	5,4	4,4	10,9	11,1	5,6	10,5
Teplice	50 982	289	228	551	366	533	4	18	18	36	5,7	4,5	10,8	0,7	7,3
Karlovy Vary	50 808	258	249	457	184	535	-	-78	-124	5,1	4,9	9,0	10,5	-4,0	-
Jihlava	50 227	263	165	583	210	457	3	126	-69	5,2	3,3	11,6	9,1	1,1	5,1
Chomutov	49 978	259	203	500	308	478	3	22	-232	5,2	4,1	10,0	9,6	-4,2	6,0
Prostějov	47 108	235	165	470	160	502	1	-32	83	5,0	3,5	10,0	10,7	1,1	2,1
Přerov	46 854	240	198	439	207	407	2	32	22	5,4	4,2	9,4	8,7	1,2	4,6
Jablonec nad Nisou	44 781	230	153	435	259	447	1	-12	86	5,1	3,4	9,7	10,0	1,7	2,3
Mladá Boleslav	43 592	284	188	445	193	394	1	51	710	6,5	4,3	10,2	9,0	17,5	2,2
Třebíč	38 633	192	128	389	153	314	-	75	-133	5,0	3,3	10,1	8,1	-1,5	-
Česká Lípa	38 298	248	216	387	220	270	3	117	-425	6,5	5,6	10,1	7,0	-8,0	7,8
Trinec	37 832	194	115	370	154	406	2	-36	-59	5,1	3,0	9,8	10,7	-2,5	5,4
Tábor	35 849	162	99	349	171	317	1	32	-71	4,5	2,8	9,7	8,8	-1,1	2,9
Znojmo	34 930	211	118	320	195	335	-	-15	-115	6,0	3,4	9,2	9,6	-3,7	-
Příbram	34 804	169	133	317	147	330	-	-13	-211	4,9	3,8	9,1	9,5	-6,4	-
Cheb	33 915	183	117	374	249	299	2	75	280	5,4	3,4	11,0	8,8	10,5	5,3

(dokončení)

Název města	Sředitní stav obyvatel	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí		Přistěhovaní (úbytek)		Sňatky	Rozvody na 1 000 narození	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zemřelí obyvatel	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost	
						celkem	do 1 roku	přirození	stěhování							celkový
Orlová	33 439	145	118	267	152	281	1	-14	-542	4,3	3,5	8,0	8,4	-16,6	3,7	
Trutnov	31 136	182	118	351	172	301	2	50	-136	5,8	3,8	11,3	9,7	-2,8	5,7	
Kolín	30 207	176	161	318	155	311	-	7	-24	5,8	5,3	10,5	10,3	-0,6	-	
Písek	29 924	141	107	284	114	296	-	-12	44	4,7	3,6	9,5	9,9	1,1	-	
Kroměříž	29 026	135	91	273	94	310	2	-37	51	4,7	3,1	9,4	10,7	0,5	7,3	
Vsetín	28 205	143	86	259	103	268	-	-9	-177	5,1	3,0	9,2	9,5	-6,6	-	
Šumperk	28 116	148	80	279	113	305	1	-26	-101	5,3	2,8	9,9	10,8	-4,5	3,6	
Vlašské Meziříčí	27 351	119	90	286	88	254	1	32	-62	4,4	3,3	10,5	9,3	-1,1	3,5	
Litvínov	27 066	142	96	284	177	318	3	-34	57	5,2	3,5	10,5	11,7	0,8	10,6	
Nový Jičín	26 222	119	72	279	108	250	1	29	-120	4,5	2,7	10,6	9,5	-3,5	3,6	
Hodonín	26 173	133	103	257	115	288	-	-31	-85	5,1	3,9	9,8	11,0	-4,4	-	
Uherské Hradiště	26 066	118	94	239	104	225	-	14	-138	4,5	3,6	9,2	8,6	-4,8	-	
Český Těšín	25 861	123	92	251	106	269	-	-18	-115	4,8	3,6	9,7	10,4	-5,1	-	
Břeclav	25 615	134	92	270	90	262	2	8	-57	5,2	3,6	10,5	10,2	-1,9	7,4	
Krnov	25 209	113	91	233	94	249	1	-16	-125	4,5	3,6	9,2	9,9	-5,6	4,3	
Sokolov	24 518	138	106	280	134	230	-	50	-173	5,6	4,3	11,4	9,4	-5,0	-	
Havičkův Brod	24 329	103	75	257	124	233	-	24	-55	4,2	3,1	10,6	9,6	-1,3	-	
Žďár nad Sázavou	23 743	126	80	212	103	161	-	51	-204	5,3	3,4	8,9	6,8	-6,4	-	
Litoměřice	23 462	120	79	265	120	207	1	58	-876	5,1	3,4	11,3	8,8	-34,9	3,8	
Chrudim	23 337	108	56	241	103	207	1	34	-57	4,6	2,4	10,3	8,9	-1,0	4,1	
Strakonice	23 315	151	68	262	89	226	-	36	33	6,5	2,9	11,2	9,7	3,0	-	
Kopřivnice	23 250	113	93	235	56	144	1	91	-119	-28	4,9	4,0	10,1	6,2	-1,2	4,3
Bohunín	23 031	154	63	285	102	273	-	12	-66	6,7	2,7	12,4	11,9	-2,3	-	
Klatovy	22 897	119	67	235	88	244	-	-9	1	5,2	2,9	10,3	10,7	-0,3	-	
Jindřichův Hradec	22 537	102	72	217	94	216	2	1	-180	4,5	3,2	9,6	9,6	-7,9	9,2	
Vyškov	22 015	128	74	201	78	184	2	17	-73	5,8	3,4	9,1	8,4	-2,5	10,0	
Kutná Hora	21 229	94	68	212	94	193	1	19	212	4,4	3,2	10,0	9,1	10,9	4,7	
Jirkov	21 085	122	99	234	148	172	2	62	-149	5,8	4,7	11,1	8,2	-4,1	8,5	
Náchod	21 020	96	69	238	97	222	-	16	-134	4,6	3,3	11,3	10,6	-5,6	-	
Blansko	20 716	95	70	198	98	168	-	30	237	4,6	3,4	9,6	8,1	12,9	-	

Miroslav Šimek

Tab. 1 Sřřední délka života novorozence - muži, vybrané země (Live expectancy at births - males, selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Evropská unie (25 členů)	.	67,1	68,0	69,8	71,7	73,5 ⁹⁷	.
Evropská unie (původních 15 členů)	.	67,4	68,4	70,5	72,8	74,6 ⁹⁷	.
Evropská unie (10 nových členů)	70,2 ⁰³
Albánie	.	63,7	.	67,7	69,3	71,7 ⁹⁹	72,1 ⁰³
Belgie	62,0	67,7	67,8	70,0	72,7	74,6	75,9 ⁰³
Bosna a Hercegovina	.	.	.	67,9	69,7	71,3 ⁰¹	71,3 ⁰³
Bulharsko	.	67,8	69,1	68,7	68,4	68,4	68,9
Česká republika	.	67,9	66,1	66,8	67,6	71,6	72,6
Dánsko	.	70,4	70,7	71,2	72,0	74,5	75,2
Estonsko	.	64,3	65,5	64,1	64,7	65,6	66,0 ⁰³
Finsko	.	65,5	66,5	69,2	70,9	74,2	75,3
Francie	62,9	66,9	68,4	70,2	72,8	75,3	76,7
Chorvatsko	.	64,3	65,7	66,6	68,6	70,5	72,0
Irsko	64,5	68,1	68,8	70,1	72,1	73,9	75,8 ⁰³
Island	.	71,3	71,2	73,4	75,4	78,4	79,2
Itálie	63,7	67,2	69,0	70,6	73,6	76,6	76,8 ⁰³
Kypr	.	.	.	72,3	74,1	75,3 ⁹⁹	77,0 ⁰³
Lichtenštejnsko	78,7 ⁰²
Litva	.	64,9	66,9	65,5	66,4	66,8	66,4
Lotyšsko	.	65,2	66,0	63,6	64,3	65,0	65,5
Lucembursko	.	66,5	67,1	69,1	72,3	74,8	75,0 ⁰³
Maďarsko	.	65,9	66,3	65,5	65,1	67,4	68,6
Makedonie	.	60,8	65,6	68,1	70,1	71,0	71,1 ⁰³
Malta	.	66,5	68,4	68,5	73,7	76,2	76,7 ⁰³
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	64,6	.	.	69,6	72,0	75,0	75,7
bývalá NSR	.	66,9	67,3	69,9	72,6 ⁹⁹	.	.
Nizozemsko	.	71,5	.	72,7	73,8	75,5	76,4
Norsko	.	71,6	71,2	72,3	73,4	76,0	77,5
Polsko	.	64,9	66,6	66,9	66,7	69,7	70,0
Portugalsko	56,4	61,2	64,2	67,7	70,4	73,2	74,2 ⁰³
Rakousko	.	66,2	66,5	69,0	72,2	75,1	76,4
Rumunsko	.	64,2	65,7	66,5	66,6	67,7	67,7
Řecko	63,4	67,3	70,1	72,2	74,6	75,6	76,6
Slovensko	.	68,4	66,7	66,8	66,6	69,1	70,3
Slovinsko	.	66,1	65,0	67,4	69,5	72,3	72,6 ⁰³
Spojené království Vel. Brit. a Sev. Ir.	66,2	67,9	68,7	70,2	72,9	75,4	76,2 ⁰³
Srbsko a Černá Hora	69,1 ⁹³	70,1	70,0 ⁰³
Španělsko	59,8	67,4	69,2	72,5	73,3	75,8	77,2
Švédsko	.	71,2	72,2	72,8	74,8	77,4	78,4
Švýcarsko	.	68,7	70,7	72,8	74,0	76,9	78,6
Turecko	.	.	.	59,2	.	.	68,8
Japonsko	.	65,3	69,3	73,3	75,9	77,5	77,6 ⁰³
Kanada	.	.	.	73,0 ⁸³	74,6	76,0	.
USA	.	.	.	70,0	71,8	74,2	74,4 ⁰³

Pozn.: ⁸³1983, ⁹⁹1989 atd.

Pramen: Eurostat.

Tab. 2 Střední délka života novorozence - ženy, vybrané země (Live expectancy at births - females, selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Evropská unie (25 členů)	.	72,6	74,4	76,8	78,8	80,2 ⁹⁷	.
Evropská unie (původních 15 členů)	.	72,9	74,7	77,2	79,4	80,9 ⁹⁷	.
Evropská unie (10 nových členů)	78,3 ⁰³
Albánie	.	66,0	.	72,3	75,4	76,4 ⁹⁹	78,6 ⁰³
Belgie	67,3	73,5	74,2	76,8	79,4	80,8	81,7 ⁰³
Bosna a Hercegovina	.	.	.	72,9	75,2	.	76,7 ⁰³
Bulharsko	.	71,4	73,1	74,0	75,2	75,1	76,0
Česká republika	.	73,4	73,0	73,9	75,4	78,4	79,0
Dánsko	.	74,4	75,9	77,3	77,7	79,3	79,9
Estonsko	.	71,6	74,1	74,1	74,9	76,4	76,9 ⁰³
Finsko	.	72,5	75,0	77,6	78,9	81,0	82,3
Francie	68,5	73,6	75,9	78,4	80,9	82,7	83,8
Chorvatsko	.	69,0	72,3	74,2	76,0	77,8	79,0
Irsko	67,1	71,9	73,5	75,6	77,6	79,1	80,7 ⁰³
Island	.	76,4	77,3	80,1	80,5	81,8	82,7
Itálie	67,2	72,3	74,9	77,4	80,1	82,5	82,5 ⁰³
Kypr	.	.	.	77,0	78,6	80,4 ⁹⁹	81,4 ⁰³
Lichtenštejnsko	82,1 ⁰²
Litva	.	71,4	74,8	75,4	76,2	77,4	77,8
Lotyšsko	.	72,4	74,4	74,2	74,6	76,0	77,2
Lucembursko	.	72,2	73,4	75,9	78,5	81,1	81,0 ⁰³
Maďarsko	.	70,1	72,1	72,7	73,7	75,9	76,9
Makedonie	.	61,8	67,6	71,8	74,0	75,3	75,9 ⁰³
Malta	.	70,5	72,6	72,7	78,1	80,3	80,7 ⁰³
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	68,5	.	.	76,1	78,4	81,0	81,4
bývalá NSR	.	72,4	73,6	76,6	79,0 ⁸⁹	.	.
Nizozemsko	.	75,3	76,5	79,3	80,9	80,5	81,1
Norsko	.	76,0	77,5	79,2	79,8	81,4	82,3
Polsko	.	70,6	73,3	75,4	76,3	77,9	79,2
Portugalsko	61,6	66,8	70,8	75,2	77,4	80,0	80,5 ⁰³
Rakousko	.	72,7	73,4	76,0	78,8	81,1	82,1
Rumunsko	.	67,7	70,3	71,8	73,1	74,6	75,1
Řecko	68,5	72,4	73,8	76,8	79,5	80,5	81,4
Slovensko	.	72,7	72,9	74,3	75,4	77,4	77,8
Slovinsko	.	72,0	72,4	75,2	77,4	79,7	80,4 ⁰³
Spojené království Vel. Brit. a Sev. Ir.	71,2	73,7	75,0	76,2	78,5	80,2	80,7 ⁰³
Srbsko a Černá Hora	74,5 ⁹³	75,0	75,2 ⁰³
Španělsko	64,3	72,2	74,8	78,6	80,3	82,5	83,8
Švédsko	.	74,9	77,1	78,8	80,4	82,0	82,7
Švýcarsko	.	74,5	76,9	79,6	80,7	82,6	83,7
Turecko	.	.	.	64,8	.	.	71,1
Japonsko	.	70,2	74,7	78,8	81,9	84,0	84,3 ⁰³
Kanada	.	.	.	79,8 ⁸³	81,0	83,0	.
USA	.	.	.	77,4	78,8	79,9	80,0 ⁰³

Pozn.: ⁸³1983, ⁸⁹1989 atd.

Pramen: Eurostat.

Tab. 3 Střední délka života ve věku 65 let - muži, vybrané země (Live expectancy at the ages of 65 - males, selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Evropská unie (původních 15 členů)	.	12,7	12,6	13,4	14,6	15,6 ⁹⁷	.
Albánie	.	14,7
Belgie	12,3	12,4	12,1	13,0	14,3	15,5	15,8 ⁰²
Bosna a Hercegovina	.	.	.	13,1	13,5	.	.
Bulharsko	.	13,5	14,0	13,0	13,2	12,8	13,0 ⁰³
Česká republika	.	12,5	11,1	11,2	11,6	13,7	13,9 ⁰³
Dánsko	.	13,7	13,7	13,6	14,0	15,2	15,5 ⁰³
Estonsko	.	12,1	12,1	11,4	12,0	12,7	12,7 ⁰²
Finsko	.	.	.	12,5	13,7	15,5	15,8 ⁰²
Francie	12,3	12,5	13,0	14,0	15,5	16,7	17,1 ⁰²
Chorvatsko	12,8	12,9	.
Irsko	12,1	12,6	12,4	12,6	13,3	14,6	15,7 ⁰³
Island	.	.	.	15,6	16,2	18,1	18,1 ⁰³
Itálie	12,6	13,4	13,3	13,3	15,1	16,5	.
Kypr	.	.	.	14,5	15,8	15,6 ⁹⁷	.
Lichtenštejnsko	18,4 ⁰²
Litva	.	.	.	13,4	13,3	13,6	13,3 ⁰³
Lotyšsko	.	.	12,8 ⁶⁹	12,2 ⁷⁹	12,1	12,5	12,7 ⁰³
Lucembursko	.	12,5	12,1	12,3	14,2	15,5	15,5 ⁰³
Maďarsko	.	12,3	12,0	11,6	12,0	12,7	13,0 ⁰³
Makedonie	.	12,6	13,9	13,6	13,8	13,0	13,3 ⁰³
Malta	.	12,0	12,1	10,7	14,2	15,2	15,8 ⁰³
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	14,0	15,7	16,1 ⁰³
bývalá NSR	.	12,4	11,9	13,0	14,2 ⁸⁹	.	.
Nizozemsko	.	14,2	13,6	14,0	14,4	15,3	15,8 ⁰³
Norsko	.	14,5	13,8	14,3	14,6	16,0	16,7 ⁰³
Polsko	.	12,7	12,5	12,6	12,7	13,6	13,9 ⁰³
Portugalsko	12,3	13,0	12,2	12,9	13,9	15,3	15,6 ⁰³
Rakousko	.	.	11,7	12,9	14,3	16,0	16,3 ⁰²
Rumunsko	.	13,0	12,6	12,6	13,1	13,4	13,3 ⁰³
Řecko	13,0	13,4	13,9	14,6	15,7	16,3	16,7 ⁰²
Slovensko	.	13,2	12,3	12,3	12,2	12,9	13,3 ⁰³
Slovinsko	.	12,0	11,3	12,6	13,2	14,2	14,4 ⁰³
Spojené království Vel. Brit. A Sev. Ir.	11,7	11,9	12,0	12,6	14,0	15,7	16,1 ⁰²
Srbsko a Černá Hora	13,3 ⁹³	13,5	13,8 ⁰²
Španělsko	11,8	13,1	13,3	14,8	15,4	16,6	16,8 ⁰²
Švédsko	.	13,7	14,2	14,3	15,3	16,7	17,0 ⁰³
Švýcarsko	15,3	16,9	17,5 ⁰³
Japonsko	.	11,6	12,5	14,6	16,2	.	.
Kanada	.	.	.	14,9 ⁸³	15,8 ⁹¹	.	.
USA	.	.	.	14,5 ⁸³	15,1	.	.

Pozn.: ⁶⁹1969, ⁷⁹1979 atd.

Pramen: Eurostat.

Tab. 4 Střední délka života ve věku 65 let - ženy, vybrané země (Live expectancy at the ages of 65 - females, selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Evropská unie (původních 15 členů)	.	15,1	15,9	17,1	18,4	19,4 ⁹⁷	.
Albánie	.	16,8
Belgie	13,9	14,8	15,3	16,9	18,5	19,5	19,7 ⁰²
Bosna a Hercegovina	.	.	.	14,8	15,4	.	.
Bulharsko	.	14,7	14,9	14,9	15,7	15,4	15,9 ⁰³
Česká republika	.	14,5	14,1	14,3	15,2	17,1	17,3 ⁰³
Dánsko	.	15,3	16,7	17,6	17,8	18,3	18,6 ⁰³
Estonsko	.	15,1	15,4	15,6	15,7	16,9	17,3 ⁰²
Finsko	.	.	.	16,5	17,7	19,3	19,6 ⁰²
Francie	14,6	15,6	16,8	18,2	19,8	21,2	21,4 ⁰²
Chorvatsko	15,8	16,6	.
Irsko	13,3	14,4	15,0	15,7	16,9	17,8	18,9 ⁰³
Island	.	.	.	19,0	19,5	19,7	20,3 ⁰³
Itálie	13,7	15,3	16,2	17,1	18,8	20,4	.
Kypr	.	.	.	16,5	17,5	18,4 ⁹⁷	.
Lichtenštejnsko	20,3 ⁰²
Litva	.	.	.	16,6	16,8	17,8	17,9 ⁰³
Lotyšsko	.	.	15,6 ⁶⁹	15,7 ⁷⁹	15,8	16,9	16,7 ⁰³
Lucembursko	.	14,5	14,9	16,0	18,2	19,7	19,0 ⁰³
Maďarsko	.	13,8	14,3	14,6	15,3	16,5	16,9 ⁰³
Makedonie	.	13,8	14,8	15,0	15,6	14,9	15,1 ⁰³
Malta	.	13,7	13,7	12,7	16,9	18,5	18,4 ⁰³
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	17,6	19,4	19,6 ⁰³
bývalá NSR	.	14,6	15,0	16,6	18,0 ⁸⁹	.	.
Nizozemsko	.	15,7	16,5	18,5	18,9	19,2	19,5 ⁰³
Norsko	.	16,1	16,8	18,0	18,5	19,7	20,1 ⁰³
Polsko	.	14,9	15,3	16,4	16,9	17,3	17,9 ⁰³
Portugalsko	14,4	15,3	15,0	16,5	17,0	18,7	18,9 ⁰³
Rakousko	.	.	14,9	16,2	17,8	19,4	19,7 ⁰²
Rumunsko	.	14,1	14,3	14,2	15,1	15,7	16,1 ⁰³
Řecko	13,7	14,6	15,2	16,8	18,0	18,3	18,7 ⁰²
Slovensko	.	14,6	14,5	15,4	15,7	16,5	16,9 ⁰³
Slovinsko	.	13,9	14,2	15,9	16,7	18,5	18,8 ⁰³
Spojené království Vel. Brit. A Sev. Ir.	14,2	15,1	16,0	16,6	17,9	18,9	19,1 ⁰²
Srbsko a Černá Hora	15,3 ⁹³	15,2	15,6 ⁰²
Španělsko	13,5	15,3	16,0	17,9	19,0	20,4	20,7 ⁰²
Švédsko	.	15,3	16,8	17,9	19,0	20,0	20,3 ⁰³
Švýcarsko	19,4	20,7	21,0 ⁰³
Japonsko	.	14,1	15,3	17,7	20,0	.	.
Kanada	.	.	.	19,2 ⁸³	20,0 ⁹¹	.	.
USA	.	.	.	18,8 ⁸³	18,9	.	.

Pozn.: ⁶⁹1969, ⁷⁹1979 atd.

Pramen: Eurostat.

Jitka Langhamrová - Tomáš Fiala

Bibliografie

Obhájené magisterské práce na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK v letech 1996–2006

1996

1. Brousil, Petr. *Aspekty demografického stárnutí v České republice*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
2. Krutílek, Daniel. *Vývoj národnostní struktury v České republice dle odvětvového složení v jednotlivých NH sektorech*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
3. Macková-Zamouřilová, Lucie. *Sňatečnost svobodných (postoje studentů středních škol k otázkám manželství)*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková
4. Olšar, Petr. *Vývoj národnostní struktury v České republice*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
5. Pácalová, Hana. *Demografická revoluce v Indii*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
6. Tietze, Marek. *Rozdíly úmrtnosti mužů a žen*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Kučera.
7. Vojtěchovská, Petra. *Rodinné chování, jeho změny a jejich příčiny v procesu transformace české společnosti*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Kučera.

1997

8. Jarošová, Dana. *Stabilita manželských svazků v ČR od roku 1918 do současnosti*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: L. Fialová.
9. Benešová, Veronika. *Náboženské aspekty demografické problematiky ČR*. Vedoucí práce: M. Kučera, oponent: Z. Pavlík
10. Hošková, Petra. *Regionální diferenciace demografického chování v ČR*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: L. Stloukal.
10. Vymětalová, Simona. *Populační politika ve skandinávských zemích*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: Z. Pavlík.
12. Plhák, Jan. *Vývoj úrovně úmrtnosti obyvatelstva ČR na příčiny úmrtí ovlivnitelné a neovlivnitelné zdravotní péčí*. Vedoucí práce: D. Džúrová, oponent: A. Sýrovátka.
13. Hiklová, Věra. *Vývoj a perspektivy důchodového zabezpečení v České republice*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Kučera.
14. Krupičková, Petra. *Demograficko-ekonomická typologizace světa*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.

1998

15. Dvořáková, Aneta. *Neúplné rodiny v České re-*

publice a mezinárodní srovnání. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.

16. Palivec, Radek. *Změny reprodukčního chování žen v Estonsku mezi lety 1959–1996*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: J. Rychtaříková.
17. Zeman, Kryštof. *Populační politika v Rumunsku a její dopad na reprodukční chování 1966–1989*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: T. Kučera.
18. Pikálek, Darek. *Manželství a mladá generace*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: M. Kučera.
19. Kantorová, Vladimíra. *Manželská plodnost v České republice v letech 1948–1996*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: L. Fialová.
20. Sobotka, Tomáš. *Druhý demografický přechod v zemích střední a východní Evropy-změny reprodukčního chování a sňatečnosti obyvatelstva po roce 1989*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: Z. Pavlík.
21. Nývlt, Ondřej. *Změny reprodukčního chování obyvatelstva ČR a SR v letech 1945–1996*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: Z. Finková.

1999

22. Hříbalová, Helena. *Důsledky demografického stárnutí pro systém zdravotního a sociálního zabezpečení v ČR*. Vedoucí práce: J. Mašková, oponent: T. Kučera.
23. Kretschmerová, Terezie. *Změny v úmrtnosti dospělých a seniorů v ČR v 80. a 90. letech se zaměřením na příčiny smrti*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Džúrová.
24. Červinka, Martin. *Vliv nezaměstnanosti na sňatečnost mladých lidí do 30 let*. Vedoucí práce: M. Kučera, oponent: Z. Pavlík.
25. Čermák, Daniel. *Diferenční analýza kojenecké úmrtnosti v období 1. republiky*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Bartoňová.
26. Husák, Petr. *Demografické informace ve veřejné zprávě ČR*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: M. Kučera.
27. Švehlová, Karla. *Rodinná politika v zemích Beneluxu*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Kučera.
28. Znamenáčková, Jitka. *Sociální a ekonomické změny v populaci mladých žen a jejich reprodukční chování*. Vedoucí práce: O. Kučerová, oponent: L. Fialová.
29. Žargalsajchan, Daždavaa. *Populační vývoj Mongolska*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Kučera.

2000

30. Beranová, Lenka. *Modely vývoje obyvatelstva v ČR podle pohlaví, věku a rodinného stavu*

- v letech 1986–1999. Vedoucí práce: M. Kučera, oponent: L. Fialová.
31. Horák, Radek. *Populační vývoj obyvatelstva bývalé Jugoslávie a jeho národnostní složení*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: Z. Pavlík.
32. Klusáková, Jana. *Obyvatelstvo obce Stružnice v 18. a 19. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: P. Horská.
33. Kurfürst, Pavel. *Regionální analýza plodnosti v ČR v letech 1987–1996*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Bartoňová.
34. Pechánek, Jan. *Změny úmrtnosti velmi starých lidí ve 2. polovině 20. století v ČR, Francii a Švédsku a prognóza*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: M. Kučera.
35. Pikhartová, Dagmar. *Rodinné chování žen v devíti zemích ECE; retrospektiva a současnost*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kocourková.
36. Pollnerová, Štěpánka. *Éasterlinova teorie ve vyspělých zemích se zaměřením na ČR, Maďarsko a Polsko*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: Z. Pavlík.
37. Stoklasová Irena. *Rodinné chování žen v České republice v letech 1985–1998*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Džúrová.
- 2001**
38. Nedbalová, Pavla. *Změny úmrtnosti ve vybraných evropských zemích v letech 1950–1990*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: J. Rychtaříková.
39. Keclíková, Dita. *Umělá potratovost v zemích střední a východní Evropy*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
40. Nováková, Olga. *Úmrtnost kojenců a mladších dětí v českých zemích v 19. století a první polovině 20. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: P. Horská.
41. Broulíková, Jana. *Manželství a nesezdaná soužití ve Francii po 2. světové válce*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kocourková.
42. Dřevíkovská, Linda. *Demografické a sociálně-ekonomické aspekty způsobů soužití starých osob*. Vedoucí práce: O. Kučerová, oponent: K. Kalibová.
43. Jírovcová, Marcela. *Metody kvalitativního výzkumu a jeho využití v demografii (jejich aplikace na ukrajinskou komunitu)*. Vedoucí práce: O. Kučerová, oponent: D. Drbohlav.
44. Poppová, Magdaléna. *Rozdíly v úmrtnosti a plodnosti ČR, Maďarska a Polska v období 1988–1998*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: L. Fialová.
45. Šalamounová Petra. *Mimomanželská plodnost v České republice a v Evropě*. Vedoucí práce: J. Kocourková, oponent: K. Kalibová.
46. Vebrová, Jitka. *Vývoj změn struktury plodnosti podle věku v Evropě*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: J. Kraus.
47. Vašková, Renata. *Sexuální a reprodukční chování adolescentů ve vybraných zemích*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kocourková.
- 2002**
48. Jílková, Šárka. *Reprodukční chování žen ve světle jejich postojů k mateřství a kariéře v ČR v 90. letech 20. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: M. Kučera.
49. Pechholdová, Markéta. *Rozdíly v úmrtnosti mužů a žen ve vyspělých zemích po 2. světové válce*. Vedoucí práce: B. Burcin, oponent: T. Kučera.
50. Slámová, Hana. *Vývoj plodnosti a úmrtnosti v jižní Evropě v období 1980–1998*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
51. Šamanová, Gabriela. *Populační vývoj subsaharské Afriky*. Vedoucí práce: D. Bartoňová, oponent: K. Kalibová.
52. Záčková, Lucie. *Změny v životním běhu ženy v 80. a 90. letech v ČR ve světle výběrových šetření*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: L. Fialová.
- 2003**
53. Bábíčková, Alexandra. *Vývoj úrovně úmrtnosti dětí a mladých lidí v ČR v letech 1950–2000*. Vedoucí práce: M. Kučera, oponent: D. Džúrová.
54. Cífková, Helena. *Vývoj úrovně plodnosti v Rusku ve 20. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
55. Daňková, Šárka. *Psychologické, sociální a demografické aspekty sebevraždnosti v mezinárodním srovnání*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
56. Hofman, Václav. *Struktura domácností v Jindřichově Hradci a v Hůrkách v roce 1910*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: M. Kučera.
57. Horáková, Pavlína. *Regionální rozdíly úmrtnosti ve Francii*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Bartoňová.
58. Hrdinová, Kateřina. *Nesezdaná soužití v České republice a ve Velké Británii*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: K. Kalibová.
59. Chodounská, Helena. *Demografická a sociální struktura obyvatelstva Náchodska v polovině 17. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: J. Horský.
60. Kučerová, Eva. *Demografický vývoj farnosti Panny Marie pod řetězem v Praze v 17. a 18. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: E. Maur.
61. Marxtová, Klára. *Populační vývoj Mexika*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Tietze.
62. Němečková Michaela. *Demografický vývoj farnosti Panny Marie na louži v Praze v 17. a 18. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: P. Horská.

63. Potančoková, Michaela. *Perspektívy stárnutia populácie Slovenska do roku 2050*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: B. Burcin.
64. Řezanka, Marek. *Populační vývoj Číny*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
65. Skřivanová, Petra. *Populační vývoj Indonésie*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: M. Tietze.
66. Srbová, Markéta. *Regionální diferenciace nemanželské plodnosti v českých zemích v letech 1881–1913*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
67. Svobodová, Kamila. *Hodnocení přesnosti souboru oficiálních populačních prognóz Československa*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: M. Kučera.
68. Šolínová, Lucie. *Populační vývoj země Blízkého východu*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
- 2004**
69. Bernatík, Roman. *Postavení České republiky v rámci populačního vývoje Evropy*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
70. Pavlík, Petr. *Populační vývoj Japonska*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
71. Pilařová, Anna. *Populační vývoj Švédska*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
72. Šťastná, Anna. *Vliv rozvodu rodičů na životní strategie dětí na příkladu ČR*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: M. Kučera.
73. Tétauer, Michal. *Demografické důsledky odsunu německého obyvatelstva z českých zemí po 2. svět. válce*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: B. Burcin.
74. Vobecká, Jana. *Populační vývoj židovského obyvatelstva v Čechách mezi lety 1850*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: L. Nesládková.
- 2005**
75. Bohatcová, Kateřina. *Populační vývoj Ruské federace v 90. letech 20. století*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: L. Fialová.
76. Brothánková, Pavla. *Diferenciace demografického chování v nových členských státech EU*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kraus.
77. Černá, Daniela. *Zdravá délka života*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: M. Tietze.
78. Dobruská, Klára. *Demografická vlna 70. let 20. století*. Vedoucí práce: D. Bartoňová, oponent: M. Kučera.
79. Hoffmanová, Kateřina. *Koncept demografického pasportu regionu a jeho aplikace v podmínkách Karlovarského kraje*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: B. Burcin.
80. Huběňáková, Kateřina. *Návrh koncepce a vytvoření demografického pasportu města Liberce*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: K. Kalibová.
81. Jakobová, Martina. *Struktura venkovských domácností na Moravě (ve Strážkách, Chvalnově a Zástřízlech) ve druhé polovině 19. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
82. Juříčková, Lenka. *Bezdělost v České republice*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: T. Kučera.
83. Peroutka, Jan. *Regionální diferenciace mladých žen podle rodinného stavu a jejich vybraných demografických a socioekonomických charakteristik v letech*. Vedoucí práce: D. Bartoňová, oponent: L. Fialová.
84. Princová, Ludmila. *Struktura rodin a domácností ve Žlebech na přelomu 19. a 20. století*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: M. Kučera.
85. Procházková, Barbora. *Analýza změn manželské a mimomanželské plodnosti v 90. letech v ČR*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kraus.
86. Vacková, Petra. *Model demograficko-ekonomické rovnováhy*. Vedoucí práce: M. Tietze, oponent: Z. Pavlík.
87. Vrána, Karel. *Vliv alkoholu na zdraví populace v Evropě se zaměřením na EU*. Vedoucí práce: B. Burcin, oponent: K. Kalibová.
- 2006**
88. Basíková, Lucie. *Podíl metod asistované reprodukce na vývoji porodnosti ve vyspělých zemích*. Vedoucí práce: B. Burcin, oponent: T. Kučera.
89. Divišová, Tereza. *Struktura rodin a domácností v Berouně v letech 1910 a 1921*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
90. Hladinová, Hana. *Struktura rodin a domácností na Smíchově v letech 1910–1921*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
91. Kovačková, Šárka. *Plánované rodičovství v kontextu společenského rozvoje*. Vedoucí práce: Z. Pavlík, oponent: K. Kalibová.
92. Kubný, David. *Demografický vývoj Kambodžského království ve 2. pol. 20. století*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: B. Burcin.
93. Kučerová, Lenka. *Rodinná politika v ČR – poválečná historie a současný stav*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kocourková.
94. Lustigová, Michaela. *Zdravotní stav obyvatel – analýza dat I. etapy šetření longitudinální studie HAPIEE, ČR, 2002–2005*. Vedoucí práce: D. Džúrová, oponent: V. Faierajzlová.
95. Smetanová, Tamara. *Epidemiologický přechod ve Francii, v České republice a na Ukrajině v průběhu 20. století*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: M. Tietze.
96. Šídlo, Luděk. *Faktory ovlivňující regionální diferenciaci plodnosti v Česku v období 2000–2003*. Vedoucí práce: B. Burcin, oponent: T. Kučera.
97. Šindelář, Ondřej. *Populační vývoj Irska*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: L. Fialová.

98. Šprocha, Branislav. *Populační vývoj romské populace na Slovensku*. Vedoucí práce: T. Kučera, oponent: B. Burcin.
99. Tuček, Pavel. *Regionální rozdíly ve sňatečnosti obyvatelstva středních Čech*. Vedoucí práce: L. Fialová, oponent: D. Bartoňová.
100. Vebrová, Lenka. *Romové v Evropě z pohledu demografie*. Vedoucí práce: K. Kalibová, oponent: Z. Pavlík.
101. Vokřál, František. *Plodnost v českých zemích 1920–1937*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: J. Kraus.
102. Wiesnerová, Jana. *Regionální analýza nemocnosti a úmrtnosti na novotvary tlustého střeva a konečníku*. Vedoucí práce: J. Rychtaříková, oponent: D. Bartoňová.

tes

GOODY, JACK. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2006, 232 s.

Obsah knihy tvoří srovnávací analýza proměn rodiny v evropských dějinách v historickém kontextu¹⁾. Po stručné předmluvě následuje jedenáct kapitol. První kapitola – **Počátky** – sleduje podstatné faktory při formování evropské rodiny v nejstarším období a dokládá významný vliv křesťanství, i když ne vždy jen v pozitivním smyslu. Autor předložil řadu argumentů, které potvrzují tezi, podle níž mnohá pravidla týkající se rodinných vztahů zavedená raně křesťanskou církví, jež byla v rozporu s tehdy převládajícími euroasijskými rodinnými zvyklostmi, přispívala především k hromadění majetku ze strany církve na úkor širších rodinných skupin. V následující kapitole – **Odkaz Recka a Říma** – je sledován vliv těchto kultur na formování evropské rodiny. V kapitole – **Nástup křesťanství** – se autor věnoval hlavním důvodům změn především v oblasti sňatků, rozvodů a adopcí, které souvisely s nástupem křesťanství. Křesťanství rovněž zavedlo nová pravidla pro manželství, jejichž cílem bylo především oslabit konzoli-

daci širších vztahů mezi příbuznými a církvi umožňovalo větší dohled nad obyvatelstvem, příp. posílení svých majetkových zájmů. V kapitole – **Germánské země** – autor sledoval vliv germánských kmenů na evropskou rodinu. Pátá kapitola – **Evropské modely a středověká zřízení** – se zabývá *Hajnalovým* evropským modelem manželství, autor zde konstatuje, že jeho hlavní rysy se objevují v Anglii již ve středověku. V šesté kapitole – **Ženy, děti a otcové za reformace a protireformace** – autor sledoval vliv náboženských změn souvisejících s reformací a protireformací a s procesem sekularizace na strukturu evropské rodiny. Následující kapitola – **Věno a práva žen** – se věnuje způsobům dědění žen. Odlišnostmi v evropských rodinných systémech se zabývá osmá kapitola nazvaná stručně **Odlišnosti**. Jsou sledovány rozdílnosti ve sňatkovém věku, ve skladbě a početnosti domácností, v zastoupení celibátu v oblasti severní a jižní Evropy, resp. její západní a východní části. Následující kapitola – **Protoindustrializace a industrializace** – se věnuje vlivu ekonomického vývoje na rodinu v Evropě. V posledních dvou kapitolách knihy – **Modernizace a rodina: teorie, Současná rodina v praxi** – autor prezentoval teorii a praxi rodiny ve vztahu k nedávným změnám. Pozornost zaměřil na ekonomické zajištění rozpadlých rodin, především osaměle žijících s dětmi či bez nich. Autor konstatuje, že současný systém sociálních dávek zabezpečující tyto případy ve většině evropských zemích je značně finančně nákladný a výrazně přispívá k deficitním státním rozpočtům.

V knize jsou popsány některé významné faktory, které přispěly k formování evropské rodiny v minulosti. Je zde sledován vztah mezi strukturou rodin a výrobním systémem, způsobem obživy a majetkovým zázemím rodin. Je zmíněn vliv revolucí a válek na podobu rodin. Autor varuje před nepřesnostmi a nebezpečím jakýchkoli generalizací týkajících se rodinných systémů rozšířených na evropském území. Knihu zakončuje glosář, v němž jsou stručně vysvětleny stěžejní odborné pojmy užitě v textu, dále bibliografie a doporučená literatura ke sledovanému tématu.

¹⁾ Jack Goody se jako antropolog věnoval rozsáhlým výzkumům rodin v Africe a Asii.

Petra Berrová